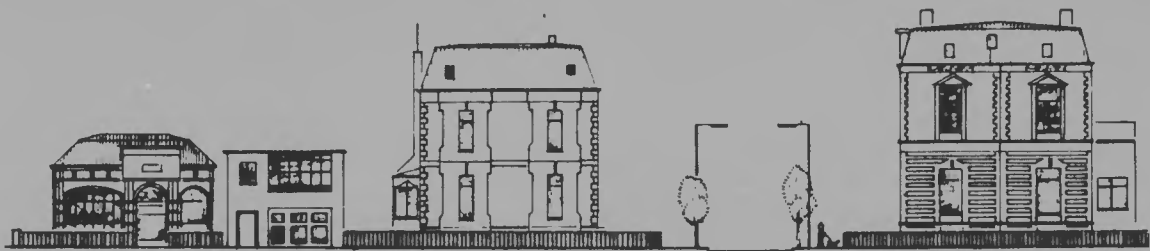

MONUMENTENLIJST

Lijst van beschermde stads- en dorpsgezichten en gevoelige gebieden

DEELGEBIED 3

GEMEENTE ARNHEM maart 1988

Boekmanstichting - Bibliotheek

Herengracht 415 - 1017 BP Amsterdam
telefoon: ~~24 37 36~~ ~~24 37 37~~ ~~24 37 38~~ 24 37 39

De uitleentermijn bedraagt een maand. Mits tijdig
aangevraagd is verlenging met een maand moge-
lijk, tenzij de publikatie inmiddels is besproken.

De uitleentermijn is verstreken op:

--	--	--

MONUMENTENLIJST

Lijst van beschermde stads- en dorpsgezichten en gevoelige gebieden

Boekmanstichting-Bibliotheek
Narengracht 415 - 1017 BP Amsterdam
Tel. 243739

dienst stedebouw arnhem

Maart 1988

DEELGEBIED 3
gemeente arnhem

VOORWOORD

Dit rapport bevat, naast de resultaten van de monumenten-inventarisatie, tevens de voorstellen tot bescherming van objecten en gebieden in het desbetreffende deelgebied.

Deze voorstellen vormen het eerste gedeelte van de lijsten van gemeentelijke monumenten, gemeentelijke beschermde stads- en dorpsgezichten en gevoelige gebieden.

Het is de bedoeling om in fasen, per deelgebied, voorstellen voor deze lijsten ter beoordeling aan de Monumentencommissie voor te leggen. Na een discussie, waarin een zorgvuldige afweging van de voorstellen plaatsvindt, kan de Commissie vervolgens haar advies aan het College van Burgemeester en Wethouders uitbrengen.

Het rapport behandelt slechts een beperkt deel van het totale stadsgebied van Arnhem. Om de ontwikkelingsgeschiedenis van dit deelgebied in een ruimere context te plaatsen is daarom in de bijlage een beknopt overzicht van de geschiedenis van de stad Arnhem opgenomen.

Veel dank is verschuldigd aan de medewerkers van het gemeente archief, die door het maken van foto's van objecten en van kaarten een belangrijke bijdrage hebben geleverd aan de totstandkoming van dit rapport.

Het getekende kaartmateriaal, de typewerkzaamheden en de verdere samenstelling is door de Dienst Stedebouw Arnhem verzorgd.

Arnhem, maart 1988

INHOUDSOPGAVE

	Pag.
1. <u>Inleiding</u>	
1. aanleiding	4
2. monumenten-inventarisatie	8
3. beschermingsvormen	13
4. voorstellen	14
2. <u>Beschrijving deelgebied 3</u>	
1. ligging en begrenzingen	16
2. subgebieden	17
3. ontwikkeling van het deelgebied	19
3. <u>Inventarisatie deelgebied 3</u>	
1. overzicht waardevolle objecten	32
2. overzicht waardevolle ensembles	34
4. <u>Beschermingsvoorstellen</u>	
1. voor te dragen als gemeentelijk monument	36
a. overzicht	
b. beschrijvingen voorgestelde monumenten	
2. voor te dragen als gemeentelijk beschermd stadsgezicht	71
3. voor te dragen als gevoelig gebied	76
4. lijst van beeldbepalende objecten behorende bij de te beschermen gebieden	77

Bijlagen

- Stadsontwikkeling
- Begripsomschrijvingen
- Overzicht kaartmateriaal
- Straatnamenlijst

HOOFDSTUK 1

INLEIDING

1.1. Aanleiding

In de concept-monumentennota, inmiddels de definitieve in januari 1987 vastgestelde Monumentennota, met de daarbij behorende Monumentenverordening, is uitvoerig uiteengezet op welke wijze de gedachtengang omtrent een monumentenbeleid in Arnhem in gang is gezet en hoe deze zich in de loop der jaren verder heeft ontwikkeld.

Recapitulerend zijn de volgende stappen doorlopen:

in 1975 werd een Monumentencommissie ingesteld; in 1983 volgde de oprichting van de Adviesraad Monumentale Parken en tevens de vaststelling van de lijst van "voorlopig aangewezen gevoelige gebieden". Ook de inventarisatie "gevoelige gebieden" nam een aanvang. Enkele jaren later, in 1987, volgde de vaststelling van de gemeentelijke Monumentennota en Monumentenverordening.

Duidelijk is dat een breed gemeentelijk scala van juridische en financiële instrumenten is geschapen, maar ook dat het essentiële element tot dusverre ontbreekt, namelijk een overzicht, c.q. lijst van gebieden en objecten waarop deze regelingen kunnen en zullen worden toegepast.

Omdat deze lacune reeds in een vroeg stadium werd onderkend, is men begonnen met het vaststellen van een overzicht waarop werd aangegeven van welke gebieden op voorhand kon worden aangenomen dat zij een grote (cultuur) historische waarde vertegenwoordigen. In verband met de veronderstelde kwetsbaarheid of gevoeligheid ten aanzien van toekomstige (stede)bouwkundige ingrepen en de wenselijkheid structurele veranderingen in deze gebieden zorgvuldig te kunnen begeleiden, werd voor deze gebieden de benaming "gevoelig gebied" geïntroduceerd. Met dit begrip wordt inmiddels al enkele jaren in het ambtelijk apparaat gewerkt. Dit houdt onder meer in, dat de beoordeling van (ver)bouwplannen in een dergelijk gebied door de met twee leden van de Monumentencommissie uitgebreide Welstandscommissie worden begeleid. Dit is in de monumentennota uitvoerig behandeld. Vanuit monumenten-oogpunt is aanwijzing tot gevoelig gebied een soort intentieverklaring om bijzonder voorzichtig en zorgvuldig om te gaan met plannen die het karakter van een gebied kunnen veranderen of verstoren. Van deze "voorlopig aangewezen gevoelige gebieden" kunnen twee typen worden onderscheiden. Allereerst de overwegend onbebouwde (of groene) gebieden en in de tweede plaats de bebouwde gebieden.

Besloten werd om de bebouwde gebieden als eerste te onderzoeken, omdat zich daar vermoedelijk de grootste concentratie van waardevolle objecten zou bevinden.

De inventarisatie van deze bebouwde gebieden, die in 1983 is begonnen, is een overwegend stedenbouwkundige inventarisatie.

De oorspronkelijke bedoeling was dat aan deze omvangrijke stedenbouwkundige inventarisatie op een later tijdstip een historisch onderzoek zou worden toegevoegd. Beide onderzoeken zouden dan voldoende basis vormen om een selectie van te beschermen projecten en een overzicht van te beschermen gebieden uit te destilleren en op te stellen.

Een tweede zeer belangrijke functie van de resultaten van de genoemde stedenbouwkundige inventarisatie, is dat zij zal gaan dienen als een toetsingskader voor de beoordeling van plannen voor (ver)bouwactiviteiten en van bestemmingsplannen in de beschermde gebieden.

De Atlassen

De "Atlassen ten behoeve van monumenten, beschermde stads- en dorpsgezichten en gevoelige gebieden", kortweg de "Atlassen", vormen de uitkomst van de hierboven genoemde stedenbouwkundige inventarisatie.

Van ieder voorlopig aangewezen gevoelig gebied worden straat-voor-straat de gevelwanden opgemeten en uitgetekend in de zogenoemde "strips". Bovendien worden de straatprofielen getekend. In een balk onder deze strips wordt een indruk gegeven van ondermeer de gevelritmiek, het materiaalgebruik en de kapvorm. Tevens wordt in deze balk middels een symbooltje aangetekend of ieder individueel gebouw passend wordt geacht in de gevelwand.

De resultaten van de opmetingen in ieder gebied worden afzonderlijk neergelegd in gelijknamige boeken, de "Atlassen". Voor de volgorde van behandeling van de verschillende gebieden is een prioriteitenlijstje opgesteld. De oudere bebouwde gebieden (onder meer de binnenstad en Rijnkade) en de kwetsbare gebieden (het Spijkerkwartier en de Burgmeesterswijk) worden het eerst onderzocht. Daarop volgend zullen de omringende gebieden worden aangepakt.

Inmiddels zijn Atlassen van de volgende gebieden min of meer gereed gekomen: Spijkerkwartier; Centrum deel 1; Centrum deel 2; Burgmeesterswijk; Singels en Rijnkade.

Omdat men bij de uitvoering van de tekenwerkzaamheden afhankelijk is van meestal tijdelijke arbeidskrachten verloopt deze inventarisatie niet continu en stagneert periodiek zelfs. Bovendien is het noodzakelijk om regelmatig de reeds geproduceerde gegevens te controlleren en bij te werken.

De "Kleine Commissie"

Het omvangrijke werk van de stedenbouwkundige inventarisatie en het besef dat het tot stand komen van een gemeentelijke monumentenlijst en een lijst van te beschermen gebieden te lang op zich zou laten wachten, was voor de Monumentencommissie reden om een kleine delegatie van terzake deskundigen uit hun midden te verzoeken om de reeds in kaart gebrachte gebieden te beoordelen op architectonische en stedenbouwkundige kwaliteiten en met voorstellen voor dergelijke lijsten te komen.

Deze groep van deskundigen werd in de wandeling de "Kleine Commissie" genoemd. Zij bestond uit vertegenwoordigers van alle bij monumentenzorg betrokken gemeentelijke diensten en afdelingen.

Het Spijkerkwartier en vervolgens de gehele binnenstad werden in een aantal beoordelingsronden onder de loep genomen. Tijdens de wandelingen werd men zich bewust van het ontbreken van een reeks beoordelingscriteria en de noodzakelijkheid van eenduidigheid van dergelijke criteria.

Tevens kwam een discussie op gang over het aanvaardbare aantal monumenten, waarna besloten werd het reeds bekeken gebied Spijkerkwartier opnieuw te bezien. Deze discussie werd mede veroorzaakt door de landelijk groeiende belangstelling van de Jongere Bouwkunst, uit de periode 1850-1945. Voor de stad Arnhem, die in deze periode haar grootste groei door maakte, zou immers naar alle waarschijnlijkheid het grootste aantal waardevolle objecten uit dit tijdvak stammen. Tevens realiseerde men zich dat ook bekeken zou moeten worden of de voorlopig aangewezen gevoelige gebieden als zodanig moeten worden beschermd, of dat het nodig zou zijn die gebieden uit te breiden of te verkleinen in een definitief voorstel.

Een nieuwe aanpak

Deze aandachtspunten waren aanleiding om enerzijds de aanpak om te komen tot lijsten van monumenten en te beschermen gebieden te herzien en anderzijds de beide lopende onderzoeken in een ruimer kader te plaatsen.

De wens om zo snel mogelijk te komen met monumentale lijsten, om zo een werkbare basis voor de nieuwe Monumentennota en de subsidie verordeningen te creëren, pleitte voor een geleidelijke gefaseerde invoering van voorlopige monumentenlijsten. Na uitvoerig overleg binnen de betrokken gemeentelijke diensten en afdelingen werd tot de volgende nieuwe aanpak besloten.

De langlopende stedenbouwkundige inventarisatie ten behoeve van de "Atlassen" wordt in een zo hoog tempo voortgezet. Daarnaast zal over het gehele stadsgebied, mogelijk in analogie met de methode die landelijk voor de inventarisatie Jongere Bouwkunst wordt gehanteerd (het Monumenten Inventarisatie Project/M.I.P.), een monumenten-inventarisatie worden uitgevoerd. In deze monumenten-inventarisatie worden de gebieden die prioriteit hebben in de behandelingsvolgorde het eerste onderzocht. Bij de beoordeling van de inventarisatie resultaten zullen de gegevens in de "Atlassen" en de bevindingen van de Kleine Commissie worden betrokken.

De resultaten van deze monumenten-inventarisatie zullen per deelgebied afzonderlijk worden aangeboden aan de Monumentencommissie, inmiddels in haar nieuwe samenstelling.

Op deze wijze kunnen de uit de inventarisatie voortkomende voorstellen worden ingevoerd als gedeelten van:

- a. een gemeentelijke monumentenlijst;
- b. een lijst van te beschermen gemeentelijke stads- en dorpsgevallen en
- c. een definitieve lijst van gevoelige gebieden.

Wanneer alle gebieden zullen zijn doorlopen zal op deze wijze de volledige lijst van gemeentelijke monumenten zijn vastgesteld.

Zo kunnen de juridische consequenties van aanwijzing en werkelijke gemeentelijke monumentenbescherming, zoals aangegeven in de Monumentennota en -verordening worden getoetst, zoals bijvoorbeeld eventuele beroepsprocedures (AROB-procedure).

Bij het inventarisatie-onderzoek wordt onderscheid gemaakt tussen gebieden met overwegend Oudere Bouwkunst (binnenstad) en de gebieden met overwegend Jongere Bouwkunst. Dit onder-

scheid in leeftijdscategorieën van bebouwing is een hulpmiddel om aan te duiden dat in Arnhem tot nu toe inventarisatie Oudere en Jongere Bouwkunst nauw zijn verweven. Ten opzichte van de landelijke stand van zaken kan immers worden gesteld dat in Arnhem sprake is van een achterstand in het inventariseren, want een lijst van de beschermingswaardige Oudere Bouwkunst ontbreekt, terwijl wel is begonnen aan de inventarisatie van de Jongere Bouwkunst. Enerzijds zal een inhaalmanoeuvre moeten worden uitgevoerd met betrekking tot de Oudere Bouwkunst en anderzijds kan Arnhem door in het onderzoek ook Jongere Bouwkunst mee te nemen een actieve rol gaan spelen door anticiperen op het te verwachten M.I.P.-onderzoek in de provincie Gelderland.

1.2. Monumenten-inventarisatie

De werkwijze

De werkwijze die voor de monumenten-inventarisatie wordt gebruikt is gedeeltelijk afgeleid uit en ten dele opgezet analoog aan de werkwijze die in het bekende M.I.P.-rapport uiteen wordt gezet.

De deelgebieden

De eerste stap die genomen is, was het indelen van het stadsgebied in deelgebieden (zie kaartje no. 1). De voorlopig vastgestelde gevoelige gebieden vormen slechts een gedeelte van de nieuwe deelgebieden. Bij de vaststelling van de gebiedsgrenzen van de deelgebieden wordt de cultuurhistorische samenhang van een gebied, die voor de begrenzingen bepalend is, als uitgangspunt genomen. Deelgebieden zijn, kortweg gezegd, gebieden die naar hun historische, sociaal-economische, stedenbouwkundige en architectonische ontwikkeling, alsmede qua karakter, een duidelijk herkenbare eenheid vormen. Deze begrenzingen vallen om praktische redenen samen met de grenzen van de structuurplanning van de stad Arnhem (zie kaart no. 2).

Twee typen deelgebieden worden hierbij onderscheiden.

Type 1:

gebieden die in een vrij korte tijdsperiode tot stand zijn gekomen. Dientengevolge vertonen deze gebieden een meestal vrij beperkt en eenvoudig te overzien scala van ruimtelijke en architectonische kenmerken, vormen en structuren. Het gaat hierbij om bijvoorbeeld planmatige stadsuitleg en specifieke arbeiderswijken.

Type 2:

gebieden die gekenmerkt worden door een (zeer) lange ontstaansgeschiedenis, die over het algemeen een zeer breed scala van architectonische uitingen vertegenwoordigen. Dit zijn meestal de oudste bewoningscentra of stadskernen.

Goede voorbeelden in Arnhem zijn: van het eerste type het Spijkerkwartier en omgeving (deelgebied 3) en van het tweede type de oude binnenstad (deelgebied 1).

Waardevolle ensembles en objecten

Alvorens wordt begonnen met het bijeenbrengen van hetgeen een (cultuur)-historische waarde vertegenwoordigt, in de ruimste zin, dus hetgeen waardevol is, is het noodzakelijk om te bezien wat we hieronder verstaan. Bij deze inventarisatie wordt beoogd een overzicht te geven van enerzijds de waardevolle structuren en ensembles en anderzijds van individuele waardevolle objecten.

Onder waardevolle objecten en ensembles wordt het volgende verstaan: groepering van een aantal gebouwen of gehelen van objecten en structuren; ook wanneer daarbij niet een van die objecten van uitzonderlijke betekenis is. Zo'n geheel kan een grote waarde vertegenwoordigen, namelijk als harmonieus ge-

heel van verschillende cultuurperiodes en bouwstijlen. De onderdelen die tesamen dit geheel vormen zijn ondergeschikt aan het geheel, maar wel medebepalend voor de waarde van het geheel.

Onder waardevolle objecten wordt het volgende verstaan: objecten, al dan niet bouwkundig, die op zichzelf staand een grote waarde vertegenwoordigen.

Met andere woorden een waardevol object kán deel uitmaken van een waardevol ensemble, maar dit behoeft niet noodzakelijkerwijs het geval te zijn. Omgekeerd hoeft een ensemble zijn waarde niet in de eerste plaats te ontleen aan de grote waarde van ieder afzonderlijk onderdeel.

De deelgebiedsbeschrijving

Inzicht in de kwantiteit van de beschermenswaardige (bouwkundige) structuren, ensembles en objecten kan op snelle wijze worden verkregen door, voorafgaand aan het feitelijke inventarisatiewerk voor ieder deelgebied een beschrijving op te stellen. Hierin wordt de ontwikkeling geschetst die het gebied heeft doorgemaakt. Sociaal-economische, architectonische en stedenbouwkundige ontwikkelingen worden zodanig beschreven en met elkaar in verband gebracht dat het noodzakelijke inzicht wordt verkregen voor het inventarisatiewerk in het veld.

De deelgebiedsbeschrijvingen vormen het algemene kader voor de uitvoering van de inventarisatie van waardevolle structuren, ensembles en objecten ter plaatse.

Naast deze beschrijvingen worden, indien aanwezig, de tekeningen uit de Atlassen gebruikt als operationele basis voor de inventarisatie.

De criteria

Het overzicht van waardevolle structuren en ensembles wordt vastgesteld aan de hand van de twee hoofdcriteria: de representativiteit en de gaafheid; hierbij wordt steeds uitgegaan van onvervangbaarheid.

Dat wil zeggen: met behulp van de deelgebiedsbeschrijving wordt vastgesteld welke ensembles representatief genoemd kunnen worden voor de in de beschrijving geschetste ontwikkelingen en welke bepalend zijn voor het karakter van het deelgebied.

Hierbij gaat het om voorbeelden van specifieke cultuur-historische en sociaal-economische periodes en architectuur-historische bouwperiodes, of specimina van typische categorieën als kunstwerken, industriële gebouwen en woningbouwcomplexen. De criteria die hier worden vermeld zijn ontleend aan hetgeen enkele jaren geleden door Denkmalschutz in Hessen is ontwikkeld en dat later is uitgewerkt en verdiept in het bekende rapport van de Koninklijke Nederlandse Oudheidkundige Bond, als leidraad bij dergelijke inventarisaties.

Als achterliggende hoofdvoorwaarde voor het bepalen van de mate van representativiteit dient ten allen tijde als eerste criterium de onvervangbaarheid te gelden. Het tweede criterium bij de bepaling van hetgeen tot een waardevolle structuur of ensemble bestempeld moet worden is de mate van gaafheid.

De representativiteit van een ensemble zal in de meeste gevallen gelegen zijn in een combinatie van de volgende waarden: de stedenbouwkundige waarde en de architectonische waarde.

In principe is beoordeling op grond van uitsluitend visuele aspecten (gevelarchitectuur, stijlkenmerken en stijlzuiverheid), onvoldoende voor het vaststellen van de mate van representativiteit. Het is dan ook nodig om een derde waarde in de beoordeling te betrekken, namelijk: de (cultuur)historische waarde.

Onder deze drie waarden kan ondermeer het volgende verstaan worden:

De stedenbouwkundig/ruimtelijke kwaliteit:

- de oriëntatie of de ligging in het stadsbeeld, het al dan niet innemen van een dominante, of karakteristieke plaats in een bepaald stadsgedeelte;
- eveneens het in ritmiek aansluiten van de totale bouwmassa aan zijn juiste omgevingen het harmoniseren met het bestaande stadsbeeld, of juist het contrasteren ermee;
- de totale ruimtelijke waardering kan mede worden bepaald door: de mate van beslotenheid -of juist het ontbreken ervan- en de samenhang van bepalende factoren als zichtlijnen, knikken in de straatwanden en sprongen in de rooilijn;
- in het algemeen het gebruik van de locatie, van de plek. De uitwerking van de relatie die het object met zijn omgeving heeft;
- de relatie van de bebouwing met omringende groenaanleg, of juist het ontbreken van die relatie;
- de bijdrage die geleverd wordt aan de kwaliteit van de openbare ruimte die mede door het object of het ensemble wordt gevormd;
- het object als onderdeel van een structuur, een gebruiksgeschiedenis die langer is dan die van de actuele bebouwing;
- de harmonie met de omgeving.

De architectonisch/ruimtelijke kwaliteit:

- de totale visie: de verwezenlijking van een samenhangend gedachtenpatroon; de samenhang tussen de vorm, de functie en de constructie; de beheersing van de techniek en de vormgeving als uiting van de eigen cultuur in de totaliteit;
- de uitbuiting van de geboden kwaliteiten van de locatie;
- de inbreng van nieuwe ideeën en (eventueel) het vernieuwingsaspect;
- de praktische bruikbaarheid, c.q. flexibiliteit ten aanzien van nieuwe gebruikseisen;
- de helderheid en afleesbaarheid van het architectonische concept, te vinden in de volgende aspecten: vormgeving, ruimtewerking, silhouet, lichtval, materiaalbeheersing, detaillering, afwerking;
- de plaats van het object binnen een bepaalde architectuurstroming wordt hierdoor vastgesteld;

- architectuur als breuk met de omgeving door geleiding en/of ritmiek van een object (architectonisch hoog gewaardeerde verstoring);
- beoordeling van bijvoorbeeld: de gevel-kap-verhouding en de gevelindeling;
- de uiting van een stijl (krachtig, niet sprekend, samenraapsel, enz.).

De (cultuur)historische waarde:

- de zuiver historische kwaliteit: bijvoorbeeld als geboortehuis van een plaatselijke of landelijk beroemd persoon; als locatie van een belangrijke plaatselijke historische gebeurtenis, of als uniek ontwerp van een bepaalde architect;
- de educatieve waarde voor de komende generaties, als staalkaart van bouwstijlen of geschiedenisverloop;
- de waarde voor de wetenschap; de zeldzaamheidswaarde van een object;
- object als kenmerk voor de geschiedenis of de ontwikkeling van de stad of een bepaald deelgebied; de waarde van de locatie, en ook de onvervangbaarheid van de specifieke gebruiksfunctie van het object.

De historische kwaliteit is onlosmakelijk verbonden met het ouderdom van het object. Ten aanzien van twee hoofdgroepen in leeftijd kan het volgende worden gesteld met betrekking tot de historische waarderung:

- De Jongere Bouwkunst uit de periode 1850-heden
Dit bestand is vrij eenvoudig te beoordelen met behulp van landelijk algemeen gebruikelijke normen en criteria. Het is overwegend de stedenbouwkundig en architectonische kwaliteit die hierbij een rol spelen.
Kenmerkend voor het bestand uit deze periode is dat nog veel aanwezig is, er is weliswaar veel bedreiging, maar toch kan percentueel slechts een klein gedeelte beschermenswaardig worden genoemd; deze bebouwing is uitermate gevoelig voor aantasting door functiewijziging en de historische waarde is, op grond van leeftijd een zeldzaamheid over het algemeen vrij gering.
Een deel van dit contingent uit de periode 1940-heden, de Jongste Bebouwing, is moeilijk te beoordelen. Criteria voor de kwaliteitsbeoordeling bestaan landelijk gezien nog niet. In principe kunnen echter dezelfde criteria als bij de Jongere bebouwing worden toegepast. Deze groep bebouwing voldoet in de meeste gevallen nog aan de functie-eisen waarvoor zij is ontworpen en gebouwd. Daarom zal de Jongste Bebouwing slechts in uitzonderlijke gevallen bescherming nodig hebben.
- De Oudere Bouwkunst uit de periode tot 1850
Dit bestand vergt een zeer gecompliceerde beoordeling. De historische waarde, dat wil zeggen, de bouwhistorische, de archeologische en de zeldzaamheidswaarde is meestal van groter gewicht, dan de stedenbouwkundige en architectonische ruimtelijke kwaliteit. Dit komt voort uit het feit dat deze bebouwing nog dateert uit een periode waarin nieuwbouw op een vanzelfsprekende manier werd ingebed in de bestaande ruimtelijke structuur. Dus een traditionele

wijze van bouwen voortkomend uit het gebruik van eeuwenlang ongewijzigde materialen en bouwtechnieken.

Met behulp van de deelgebiedsbeschrijving wordt aan de hand van de genoemde criteria in een eerste inventarisatie-ronde een overzicht gevormd van de waardevolle ensembles in het deelgebied.

In een tweede ronde wordt vervolgens een overzicht gemaakt van de individuele waardevolle, al dan niet bouwkundige, objecten.

De resultaten van de inventarisatie worden op de deelgebiedskaart aangetekend.

1.3. Beschermingsvormen

Na afloop van de inventarisatiefase en onafhankelijk hiervan wordt in een later stadium overgegaan tot de keuze van de beschermingsvorm voor het geïnteriseerde -en op kaart en gegevensbestandkaart vastgelegde- waardevolle bestand.

De beschermingsvormen die kunnen worden gekozen zijn vastgelegd en omschreven in de gemeentelijke Monumentenverordening. De beschermingsvormen met een verschillende beschermingskracht zijn:

- het gemeentelijk monument: enerzijds als onderdeel van een beschermd waardevol ensemble (beschermd gemeentelijk stads- of dorpsgezicht) en anderzijds als individueel beschermd waardevol object;
- het gevoelige gebied.

De beschermingsvormen van gemeentelijk monument en beschermd stads- of dorpsgezicht zijn de juridisch sterkste instrumenten voor bescherming. In een gevoelig gebied kan immers niet worden voorkomen dat het voortbestaan van een waardevol object wordt bedreigd of zelfs beëindigd.

Het gemeentelijk monumentenbeleid kan op krachtige wijze worden vormgegeven wanneer bij de keuze van beschermingsvorm de mogelijkheden van bescherming die de Monumentenverordening biedt zo effectief mogelijk worden benut. Voor de begripsomschrijvingen wordt naar de bijlagen verwezen.

Het is zaak om gebouwen en gebieden een zo groot mogelijke bescherming te bieden. In de Monumentennota wordt de wenselijke mate van bescherming afhankelijk gesteld van de mate van bedreiging. Bedreiging in de zin van aantasting van de beschreven kenmerken en samenhang van het geheel door bouwactiviteiten die in de ruimste zin van het woord nu of in de toekomst verwacht kunnen worden.

Bij de keuze van een beschermingsvorm speelt bovendien als criterium, de kwetsbaarheid van het ensemble of object een belangrijke rol. Een kwetsbaarheid die toeneemt met de ouderdom van het object en wanneer de oorspronkelijke functie verloren is gegaan en verbouwingen van aanpassing aan nieuwe gebruikseisen noodzakelijk zijn. Dit impliceert eveneens dat in een dergelijk geval ook de gaafheid van het object in het geding komt en bedreigd wordt. Immers het oorspronkelijke architectonisch/ruimtelijk concept wordt dan in steeds ernstiger mate bedreigd.

1.4. Voorstellen

Van ieder geïventariseerd waardevol object wordt een beknopte beschrijving opgesteld.

Bij de voorgestelde gemeentelijke monumenten wordt hieraan een redeggevende omschrijving als motivering voor de voorgenomen plaatsing toegevoegd. Bij deze motivering wordt een standaard formulering gehanteerd, waarnaar in de uiteindelijke aanwijzingsprocedure -uiteraard met vermelding van het desbetreffende artikel van de Monumentenverordening- zal worden verwezen. De standaardformulering van de motivering luidt als volgt:

"Object van belang voor de gemeente Arnhem wegens zijn waarde".

In de opengelaten ruimte worden een of meer van de volgende waarderingsgronden aangegeven:

- architectonische waarde;
- stedenbouwkundige waarde;
- (cultuur) historische waarde.

Deze waarderingsgronden worden als gelijkwaardig beschouwd. De motivering wordt in een zeer beknopte toelichting verduidelijkt.

Het zal duidelijk zijn dat in het behandelde deelgebied de (cultuur)historische waarde een geringere rol speelt dan de stedenbouwkundige en de architectonische waarde; de bebouwing bestaat vrijwel geheel uit één leeftijds categorie, omdat deze uitbreidingswijk in een betrekkelijk korte tijdsperiode tot stand is gekomen.

Uit de beoordeling van de individuele objecten volgt de keuze van de beschermingsvorm voor de gebieden die door de waardevolle ensembles worden gevormd. Aanwezigheid van een groot aantal gemeentelijke monumenten in gebied met een grote onderlinge samenhang, kan er toe leiden dat als beschermingsvorm het gemeentelijk beschermd stadsgezicht wordt gekozen. In de overige gevallen volgt de aanwijzing tot gevoelig gebied.

Aan de lijsten van voorgestelde gemeentelijke monumenten en te beschermen gebieden wordt een lijst van beeldbepalende panden toegevoegd. Deze lijst dient als basis voor het toepassen van de verschillende gemeentelijke subsidieverordeningen. Van beeldbepalende panden die een grotere waarde vertegenwoordigen, maar die geen gemeentelijk monument kunnen worden genoemd, wordt eveneens een beschrijving gegeven.

HOOFDSTUK 2

BESCHRIJVING DEELGEBIED 3

kaart 1

gebiedsindeling t.b.v. de inventarisatie deelgebieden

kaart 2

gebiedsindeling structuurplan

2.1. Ligging en begrenzingen

Het bijgevoegde kaartje (kaart no. 1) toont de ligging van het deelgebied in relatie tot de overige te inventariseren deelgebieden.

De begrenzing van het deelgebied

Deelgebied 3 omvat de volgende gebieden van het structuurplan: 2.2, 2.3, 2.5 en 4.1 (zie kaart no. 2).

Het gebied wordt begrensd door de spoorlijn Utrecht-Arnhem-Zevenaar in het noorden; de Apeldoornseweg, de singels (Velperplein - Velperbuitensingel - Eusebiusbuitensingel) en de Ooststraat aan de westzijde; en de Van Oldebarneveldtstraat in het oosten.

Wanneer de begrenzing van het gebied wordt gevormd door een straat dan worden twee mogelijkheden onderscheiden:

1. bebouwing aan weerszijden van de straat wordt in de inventarisatie meegenomen. Hier: bij de Broekstraat en Van Oldenbarneveldtstraat, en
2. de gebiedsgrens loopt achter de bebouwing langs. Hier: aan de westzijde, bij de Apeldoornseweg, de singels en de Ooststraat.

2.2. Subgebieden

In het deelgebied Spijkerkwartier worden, ruimtelijk gezien, drie subgebieden onderscheiden:

a. Spoorwijk/Spijkerkwartier

Dit subgebied bevat naast de gelijknamige wijken ook de Van Verschuerwijk. De spoorwijk is gelegen ten noorden van de Steenstraat, van oudsher een arbeiders en middenstandsbuurt. Ontwikkeld rond de eeuwwisseling. Veel oorlogschade in de Tweede Wereldoorlog geleden. Saneringen in de na-oorlogse periode. Bebouwing van alle leeftijdscategorieën. Weinig ruimtelijke samenhang, ook niet in architectonisch en stedenbouwkundig opzicht.

De Steenstraat is de uitvalsweg vanuit de binnenstad in de richting van Velp. Langs deze weg van oudsher bebouwing, veelal woningen voor kleine bedrijfjes van handwerkslieden. Deze straat wordt aan beide zijden sterk visueel afgesloten. Aan de westkant door de brede singel en aan de oostkant door de vernauwing van het spoorwegviaduct Velperpoort.

Het Spijkerkwartier is gelegen ten zuiden van de Steenstraat.

Het gedeelte aan de westzijde, Rietebeek, is van oorsprong een arbeiders- en sloppenwijk die door veel saneringen weinig van haar ruimtelijke samenhang heeft behouden. Het Spijkerkwartier en het Boulevardkwartier vormen samen een typisch negentiende eeuwse uitbreidingswijk. Duidelijk onderscheiden zijn straten met bebouwing voor de gegoede stand en straten voor de middenstand. De ruimtelijke samenhang is redelijk gaaf gebleven, ondanks de gestage achteruitgang in allure van deze wijk, een proces dat inmiddels ook door renovaties een halt wordt toegeroepen. Deze gave eenheid mag voor een wijk uit deze periode een zeldzaamheid worden genoemd. De bebouwing is overwegend van een laat negentiende eeuws karakter, met enkele invullingen uit later periode.

b. 't Broek

Dit subgebied, gelegen ten oosten van de Spijkerstraat, de C.A. Thiemestraat en de Boulevard Heuvelink heeft aan de zuidzijde de Broekstraat en de Westervoortsedijk als grens.

Het gebied bevat in de eerste plaats het laaggelegen en van oorsprong enigszins drassige land ten oosten van de Boulevard Heuvelink, dat pas circa 1930 voor woningbouw geschikt wordt gemaakt. De bebouwing bestaat in hoofdzaak uit lange eenvormige rijen eengezinshuizen. Ten noorden hiervan zijn enkele scholencomplexen gebouwd en een zwembad: grotendeels na-oorlogse bebouwing.

In de tweede plaats het gebied ten zuiden van de Boulevard Heuvelink, met volkswoningbouw uit XXa, de zogenaamde Van Verschuerwijk, en gebouwen voor gemeentelijke diensten en bedrijven, eveneens negentiende eeuwse bebouwing.

c. Industriegebied

Het industriegebied is gesitueerd ten zuiden van de Westervoortsedijk en de Broekstraat. Op een enkel volkswon-

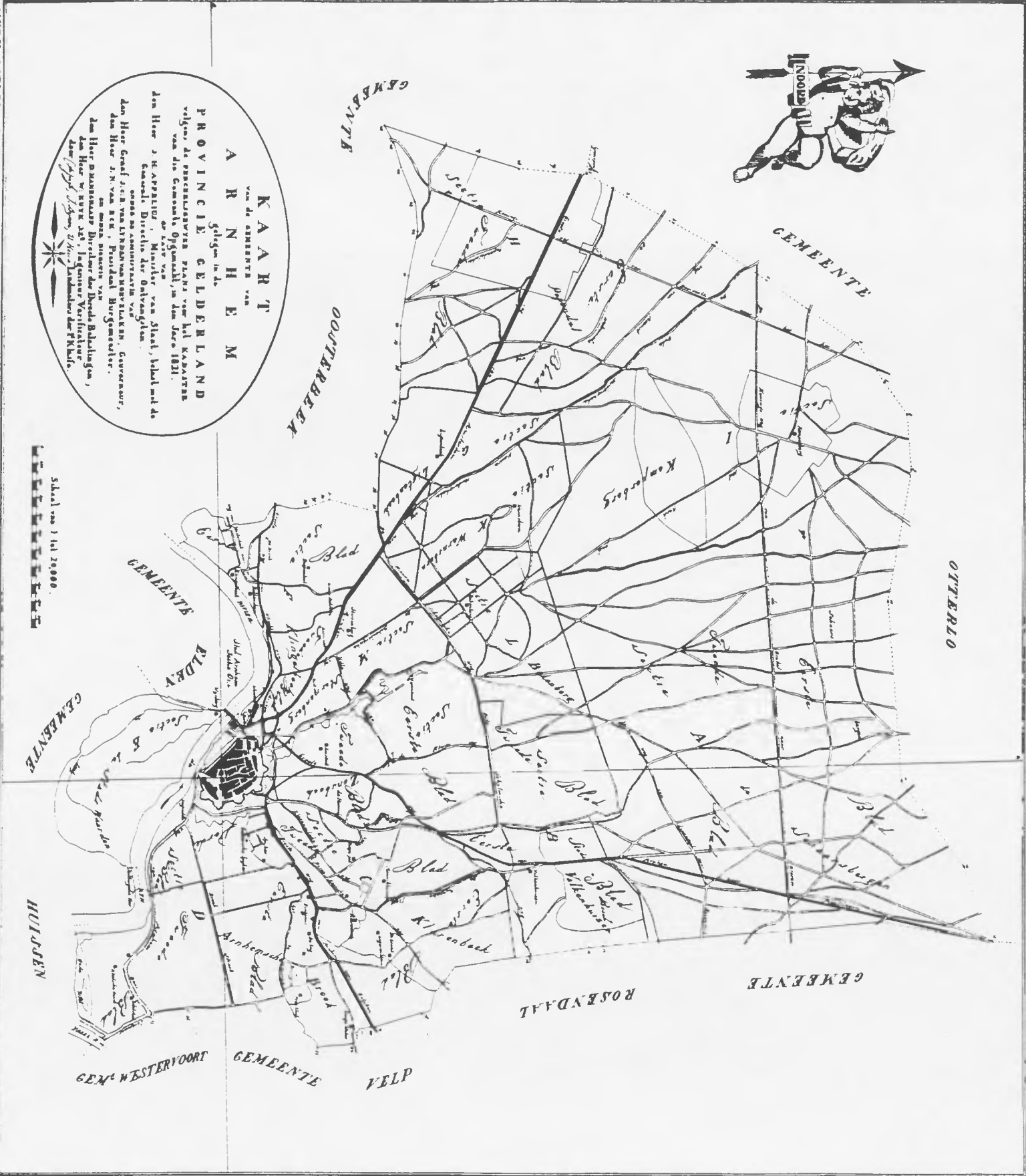
ningbouwcomplex uit XXa na, heeft het overwegend industriële bebouwing uit twintigste eeuw. Het gebied kent een uiterst geringe ruimtelijke samenhang.

K A A R T
van de gemeente van
A R N H E M
gelegen in de
PROVINCIE GELDERLAND
volgens de presentatiere planen van het koninkrijk
van die Coninclijke Opgemeten. in den Jere 1821.

De Heer J. H. APPENIUS, Minister van Staat, heeft met de
Koninklijke Directie der Oorlogszaken,
omdat na administratie van
den Heer G. van der Velden van Rotterdam, Gouverneur,
den Heer J. M. van der Nijp, President der Burgemeester,
en eenige andere van
den Heer B. M. van der Nijp, Directeur der Drukkerij, Balgelingen,
den Heer W. van der Nijp, Ingenieur Verifierer,
den Heer J. van der Nijp, Landmeter der P.K.M.F.

Schaal van 1 tot 20000.

Kaart no. 3 Situatie anno 1821

2.3. Ontwikkeling van het deelgebied

Situatie anno 1821

De situatie van dit deelgebied is weergegeven op het verzamelpplan 1821 dat werd opgemaakt ten behoeve van het kadastrale minuutplan van 1832 (kaart nr. 3) en gedetailleerder op de bijbehorende deelkaarten (kaart no. 4a, 4b en 4c).

In het noorden de "Groote weg van Arnhem naar Zutphen", de huidige Steenstraat. Langs deze weg tot aan de tegenwoordige Hertogstraat enige soms aaneengesloten bebouwing. De bestemmingen zijn hoofdzakelijk kleine bedrijfjes en woningen van handwerkslieden.

In zuidelijke richting zijn drie straten te zien: gezien van west naar oost de Boekhorstenstraat, de Spijkerlaan en de Hertogstraat. Deze straten komen uit op de Molenbeek, een beek die met een boog in zuid-westelijke richting naar de singels stroomt. De middelste straat, de Spijkerlaan, vormt de toegangsweg tot de oprijlaan van het landgoed "Het Gelders Spijker".

De Spijkerlaan is bij de Steenstraat van oorsprong smal, maar wordt in zuidelijke richting steeds breder, tot het aan het eind een laan omgeven door kastanjabomen wordt, met een beekje erlangs. Deze laan zal later de naam Kastanjelaan krijgen. Bij het landgoed behoren in 1832 nog omvangrijke landerijen (kaart no. 1, deel 3). Het landgoed zelf bestaat uit een XVII-de eeuws buiten, omringd door aangelegde siertuinen en waterpartijen.

De huidige Hertogstraat/Emmastraat fungeert als oprijlaan van een tweede spijker, de zogenaamde "Den Hertog".

Aan de westzijde van het deelgebied is te zien dat de weg over de singels is aangelegd. De buitenste omwalling van de verdedigingswerken is geslecht en gedeeltelijk uitgegeven als bouwkavels waarvan enkele reeds dichtbebouwd zijn met arbeiderswoningen. De afwatering van de vestingwerken is nog aanwezig.

Aan de zuidzijde ligt de Broekstraat, de weg door het "Arnhemse Broek", dat nog hoofdzakelijk uit weilanden bestaat, en de weg van Arnhem naar Zevenaar, de tegenwoordige Westervoortsedijk.

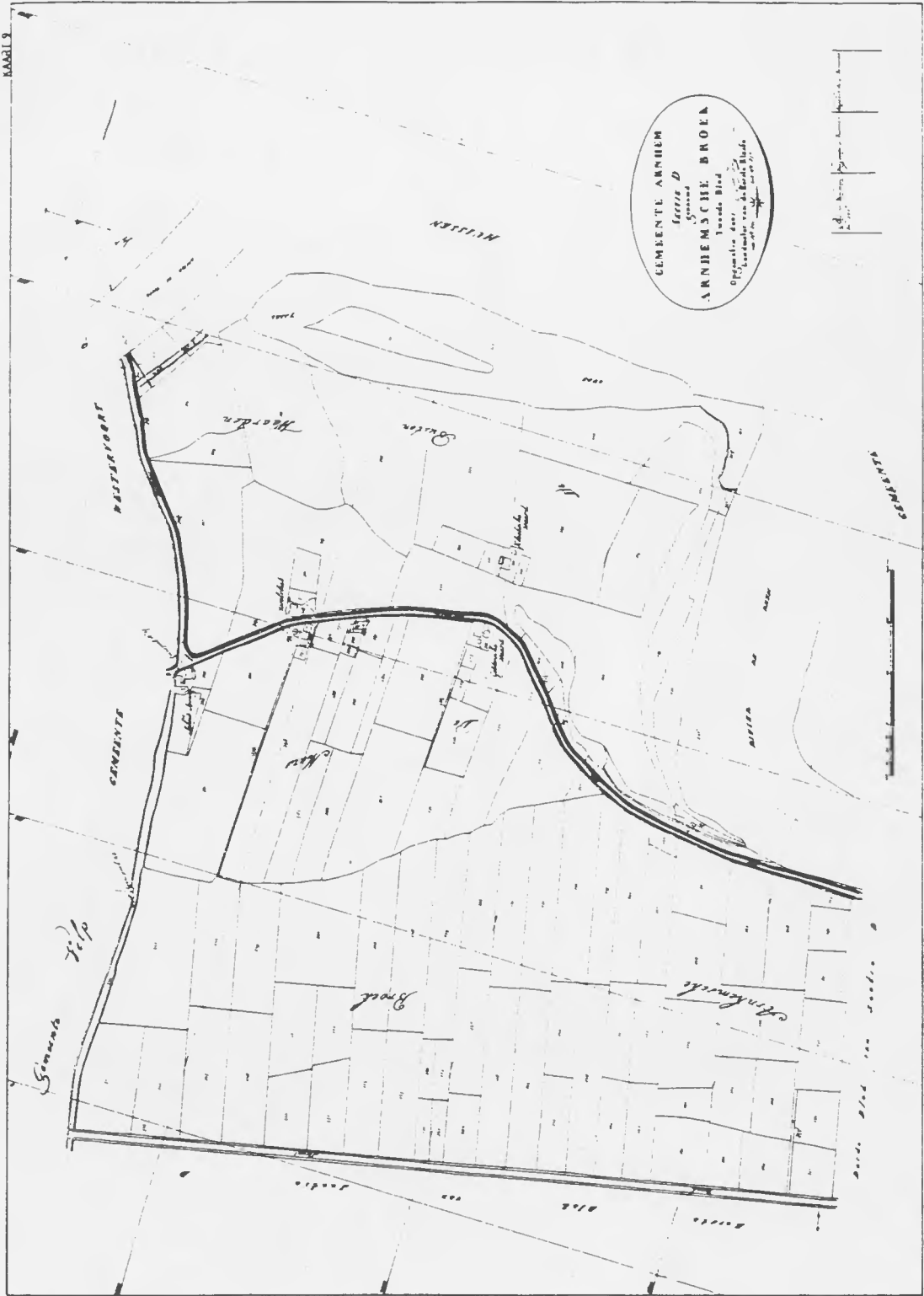
Aan de Rijnzijde van deze laatste weg ligt de zaagmolen met zijn bijgebouwen.

De percelen langs de stadssingelweg zijn overwegend in eigendom bij gegoede burgers, renteniers en bij het St. Catharina Gasthuis. Het grootste deel van de bebouwing in het deelgebied bestaat echter nog uit boerderijen, schuren en dergelijke, op de twee genoemde grote buitenplaatsen na.

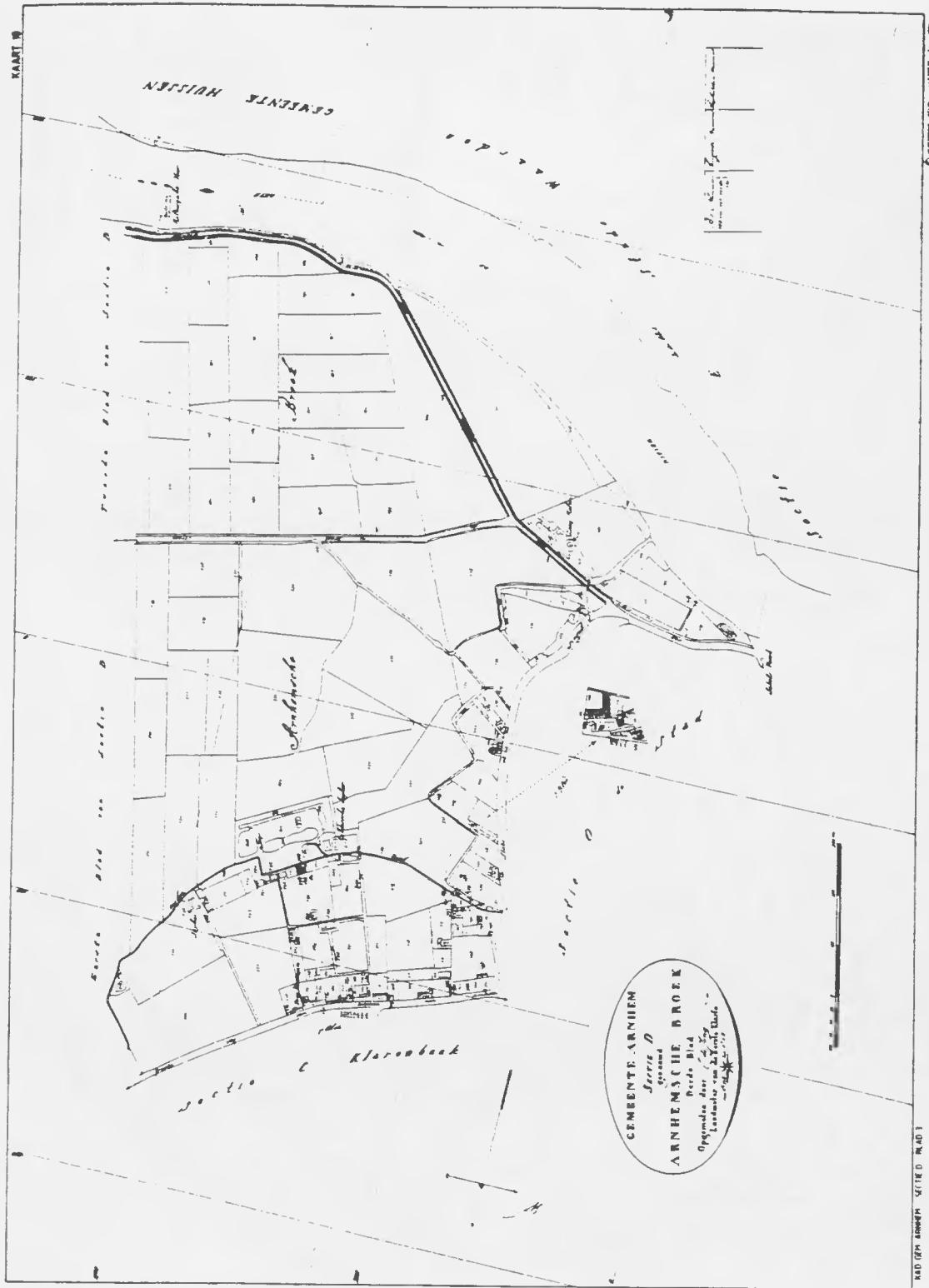
Het gebied ten noorden van de tegenwoordige Steenstraat wordt bewoond door handwerkslieden, enkele renteniers en heeft voor een belangrijk deel nog een agrarische functie.

Kaart no. 4a Arnhemse Broek (Kadastrale minuutplan 1832)

Kaart no. 4b Arnhemse Broek (Kadastrale minuutplan 1832)

Kaart no. 4c Arnhemse Broek (Kadastrale minuutplan 1832)

Kaart no. 5 Situatie anno 1853

Situatie anno 1853

In de tijdsperiode 1832-1853 hebben zich een aantal structurele veranderingen in dit gebied voorgedaan (zie kaart no. 5). Deze veranderingen hebben alleen plaatsgevonden in het gebied ten noorden van 't Broek en het landgoed "Het Gelders Spijker"; en in het gebied tussen de stadssingel en de afwateringssloten van de oorspronkelijke fortificaties.

Langs de Steenstraat is de bebouwing aan weerszijden van de straat en evenwijdig daaraan in aantal toegenomen en sterk verdicht. Er is nu sprake van aaneengesloten bebouwing.

Ten noorden van de Steenstraat zijn rond de voormalige stadsmestvaalten arbeiderswoningen gebouwd, waarin op zeer armoe-dige en onhygiënische wijze wordt gewoond.

Het gebied tussen de straatweg van Apeldoorn naar Arnhem (de Apeldoornseweg) en de weg van Apeldoorn naar Arnhem, de huidige Hommelseweg, is nog vrijwel onbebouwd.

Rond de Boekhorstenstraat zijn in de periode 1825-1847 zeer dichtbebouwde sloppen met arbeiderswoningen ontstaan.

Aan de noordzijde van Molenbeek is een nieuwe straat, de Spijkerstraat, gerealiseerd. Dit was van oorsprong het landpad dat door 't Broek naar Velp liep en dat de Kerkweg werd genoemd. Deze straat loopt vanaf de singel in oostelijke richting en buigt in het begin, tot aan het kruispunt van de Boekhorstenstraat en de Molenbeek af naar het zuiden. Van daaruit strekt de straat zich globaal uit in noordoostelijke richting. Op enkele huizen na is de Spijkerstraat nog geheel onbebouwd.

Op kaart no. 5 is bovendien het voorstel tot uitleg van de stad weergegeven, dat H.J. Heuvelink, de toenmalige gemeente-architect (1842 - 1860), aan de gemeenteraad voorlegde. De aanleiding voor dit plan was het voornemen om het tracee van de spoorlijn Amsterdam-Utrecht- Arnhem te verlengen in de richting van Zevenaar en Emmerik ("naar de Pruisische Grenzen"). Het streven van het gemeentebestuur om Arnhem tot een open groene woonstad te maken werd hierdoor doorkruist. Kortgeleden bevrijd van het benauwende keurslijf van de vestingwerken zou deze spoordijk een nieuwe belemmering vormen voor ongeremde expansie van de stad in noordelijke en oostelijke richting. Het plan bood nu de mogelijkheid om in zuidelijke en zuid-oostelijke richting uit te breiden.

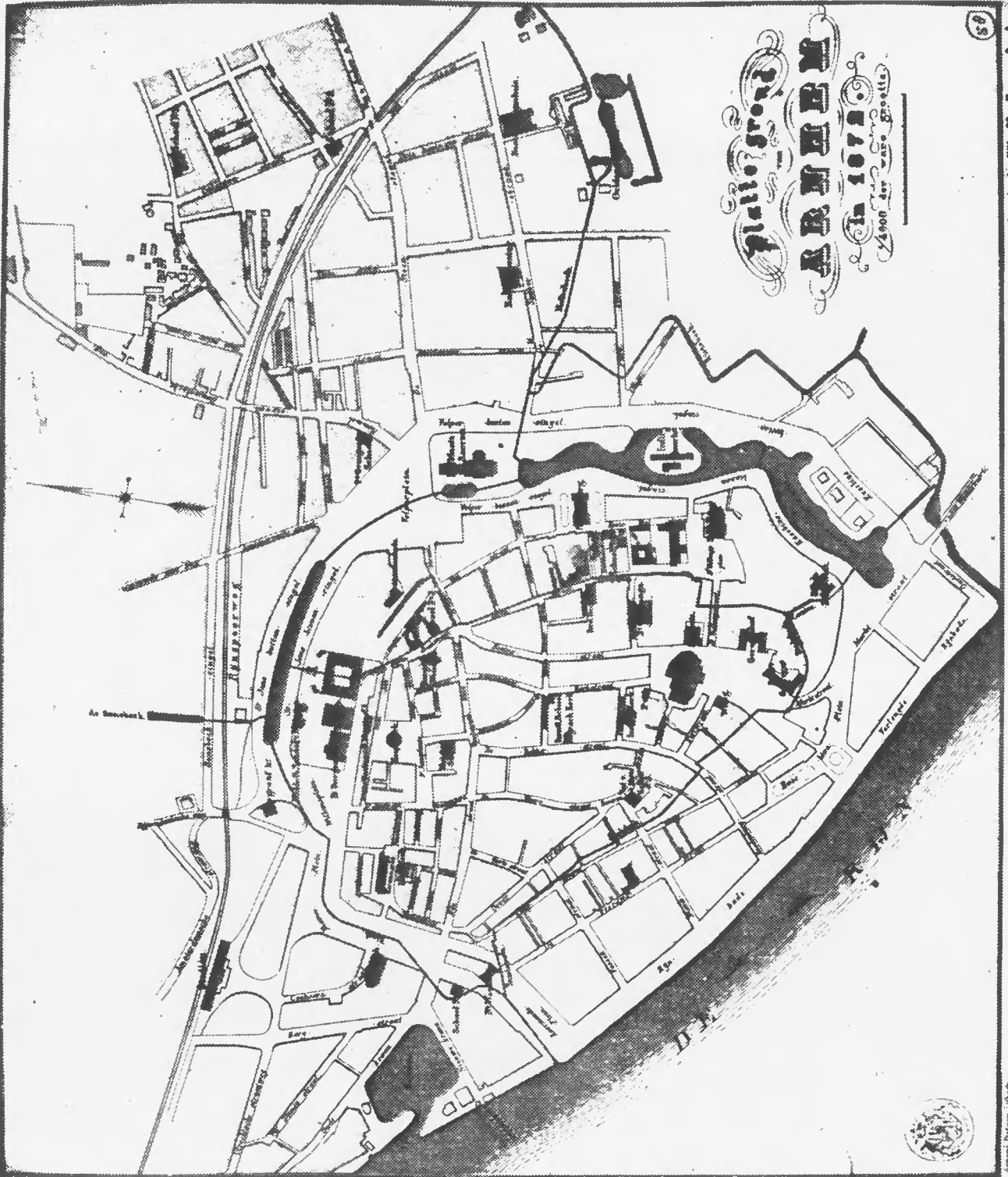
Aan de oostzijde van de stad omvatte het voorstel het volgende: parallel aan de nieuwe Spijkerstraat, in oost-west richting, zou een nieuwe buitensingel worden geprojecteerd, gelegen ten noorden van het landgoed "Het Gelders Spijker". Deze singel zou vervolgens de omtrek van de voormalige vestingwerken volgen, daarvoor in zuidelijke richting afbuigend tot aan de weg van Arnhem naar Zevenaar, de huidige Westervoortsedijk.

Dit nieuwe wegenstelsel zou worden verfijnd door het aanbrengen van een drietal dwarsverbindingen in de vorm van een verlenging naar het zuiden toe van de Boekhorstenstraat, de Spijkerlaan en de Hertogstraat. Ten noorden van de Steenstraat zou de Spoorstraat worden aangelegd met enkele dwars-

straten, lopend in noord-zuid-richting: de Bloemstraat en de
Tuinstraat.

Slechts een klein gedeelte van dit voorstel zal worden gereaa-
liseerd, zoals blijkt uit de kaart van de toestand anno 1872
(kaart no. 6).

Dit is mede te wijten aan de aandacht die in de periode 1853-
1872 wordt gegeven aan de uitleg van Arnhem aan de zuidzij-
de, naar de Rijn toe, en aan de sanering van de krotwoningen
op de voormalige stadmeestvaalten ten noorden van de Steen-
straat.

Kaart no. 6 Situatie anno 1872

Situatie anno 1872

Het spoorwegtracee van de Rijnspoorlijn is in de periode 1851-1956 verlengd in de richting van Zevenaar en Emmerik. Het tracee werd aangelegd op een spoordijk die de Apeldoornseweg, de Klarendalseweg, de Rozendaalseweg en de Steenstraat doorsnijdt. Hierdoor ontstaan als het ware nieuwe stadspoor-ten bij de Apeldoornseweg en de Steenstraat, in de vorm van viaducten die de toepasselijke benaming "poort" krijgen. Zo wordt de Velperpoort in 1855 gebouwd. Hiermee is de huidige ruimtelijke begrenzing van dit deelgebied ontstaan.

Van de plannen van gemeente-architect H.J. Heuvelink is zo'n kleine twintig jaar later slechts een beperkt deel gerealiseerd, zoals blijkt uit de stadsplattegrond van het jaar 1872 (kaart no. 6).

In de oost-westelijke richting is een verbindingsstraat tussen de Velperbuitensingel en de Kastanjelaan gerealiseerd, de Parkstraat. Dit was het gevolg van een overeenkomst die de gemeente in 1865 met mej. Koops, de eigenaresse van het landgoed "Het Gelders Spijker", sloot om een straat aan te leggen over een deel van haar eigendom. Deze nieuwe straat eindigt in het oosten bij het oude landhuis.

De Kastanjelaan, de oprijlaan van het landgoed, is nog niet naar het zuiden toe doorgetrokken.

In het gebied tussen de Spijkerstraat en dat aanweerszijden van de nieuwe Parkstraat is al bebouwing ontstaan.

Ten westen van de Kastanjelaan is het deelgebied nog vrijwel onbebouwd, omdat de landgoederen van "Het Gelders Spijker" en "Den Hertog" nog volledig hun oorspronkelijke omvang hebben behouden.

De Rietebeek doet tot aan de Parkstraat nog steeds dienst als afwatering voor het singelgebied.

In het dichtbebouwde gebiedje bij de aansluiting van de Parkstraat op de Velperbuitensingel is een korte straat ontwikkeld met de naam Cingelstraat, de huidige Singelstraat.

Het noorden van het deelgebied tot aan de Apeldoornsestraat is inmiddels volledig bebouwd. Hier is een gedeelte van het voornoemde plan daadwerkelijk gerealiseerd: de Sonsbeek- en de Spoorstraat met haaks daarop de Bloem- en de Tuinstraat die beide op de Steenstraat uitkomen.

In de periode 1853-1872 -en vooral ná 1860- heeft het gehele gebied ten noorden van de Steenstraat zich, als gevolg van speculatie- of revolutiebouw, ontwikkeld tot een zeer dicht bebouwde en bevolkte arbeiderswijk (met name de woningen in de Noord- en Zuidstraat). Particulieren leggen de straten aan, ontwikkelen vervolgens daar de bebouwing langs en doen pas naderhand de straten over aan de gemeente. De sociale wantoestanden in dit gebied van de voormalige stadsmestvaalten zijn tekenend voor de geringe belangstelling die de overheid en de burgerij voor de huisvesting van de arbeiders heeft.

Vanaf 1853 wordt gewerkt aan het beeld van een representatieve stad; er is nog geen gemeentelijke zorg voor het ontwerp en de uitvoering van woningen. Als gevolg hiervan ontstaat een soort massa-productie van rijtjeshuizen met opgesmukte voorgevels en blinde zijgevels, met versieringen als

balkons en pleisterwerk-ornamenten (terracotta koppen, guirlandes enzovoort). De overheidsbemoeienis houdt na het van kracht worden van een gemeentelijke bouwverordening, in 1854, nog niet meer in dan dat bouwers voor hun plannen bij de gemeente een rooilijn dienen aan te vragen en dan nog alleen wanneer de gebouwen binnen twee el van de openbare weg waren gelegen.

In deze periode vinden noodgedwongen de eerste onderzoeken naar de gezondheidsstoestand van de bevolking in deze gebieden plaats. Noodgedwongen, vanwege de herhaald terugkerende epidemieën van besmettelijke ziekten als cholera, waarvan de brandhaarden steeds op de zelfde plaatsen in de stad ontstonden.

In 1860 tracht de overheid een einde te maken aan de ongecontroleerde aanleg van smalle, meestal onbestraatte, modderige en kronkelige straatjes en ongezonde kleine woningen, door de invoering van een vernieuwde bouwverordening. In deze verordening worden enkele eenvoudige bouwvoorschriften opgenomen voor een minimum woonoppervlak en onderlinge afstand van voorgevels.

Dit had echter weinig effect op de bouw van arbeiderswoningen. Zelfs de toevoeging van een verordening "omtrent woningen, wier bewoning voor de openbare gezondheid nadelig is", kon nog voorkomen dat krotwoningen werden gebouwd. Schrijnend voorbeeld hiervan was de wijk Klarendal.

Een nieuwe poging tot verbetering van de wantoestanden wordt in 1864 gedaan. Dan wordt een nieuwe bouwverordening van kracht, met als belangrijkste punt de vereiste toestemming met overlegging van een situatieschets, voorafgaand aan de bouw.

Uit angst voor aantasting van het eigendomsrecht van de eigenaren wordt deze verordening ingetrokken en keert men terug naar de vroegere stelregel, waarbij het aanvragen van een rooilijn alleen nodig is voor woningen die binnen twee el van de openbare weg zijn gelegen.

Pas in het jaar 1871 wordt hieraan toegevoegd, dat de aanleg van nieuwe straten en plannen alleen mag geschieden in een door de gemeente aangegeven breedte en richting.

Wijzigingen in de ambtelijke organisatie hebben in deze periode grote invloed op planontwikkeling in het stadsgebied. Daarom enkele opmerkingen hierover.

In 1862 vindt onder leiding van stads-architect H.J. Heuvelink de uitleg aan de zuidzijde van de stad plaats.

In 1862 wordt deze opgevolgd door architect Van Gendt. In zijn korte ambtsperiode ontwikkelt Van Gendt plannen voor aanleg van een riolenstelsel voor de gehele stad en tevens een uitgebreid saneringsplan voor Klarendal; deze plannen worden echter wegens te hoge kosten door de gemeenteraad

verworpen.

De opvolger van Van Gendt, Van Cuylenburgh jr. blijkt niet geschikt te zijn voor deze functie. De relatie tussen de gemeente-architect en de gemeenteraad verslechtert in die tijd, mede door de grote bemoeienis die de raad met alle aangelegenheden betreffende de stadsuitleg heeft.

Het is dan ook niet verwonderlijk dat in 1869 een belangrijke wijziging in de gemeentelijke organisatie wordt doorgevoerd: de instelling van de zogenaamde Commissie van Bijstand.

Dit advieslichaam zal in het vervolg Burgemeester en Wethouders adviseren met betrekking tot zaken van stedenbouwkundige aard.

In de praktijk houdt dit in dat de betekenis en invloed van de gemeente-architect drastisch wordt beperkt.

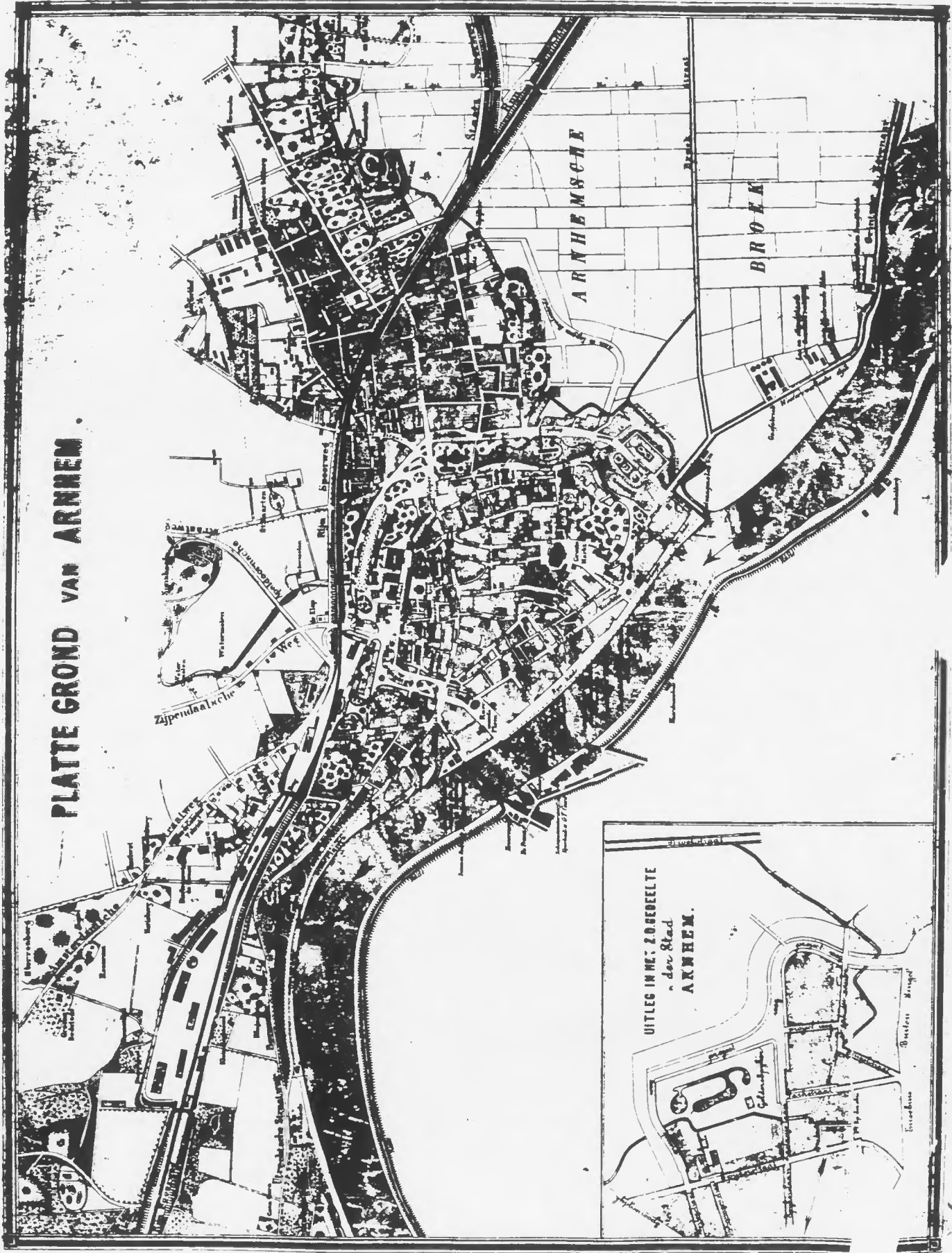
In deze periode worden langs de Noord- en Zuidstraat de eerste huisjes geprojecteerd onder toezicht van en in opdracht van de zogenaamde "Bouwcommissie". Dit is een vereniging die in 1853 wordt opgericht "tot het verschaffen van geschikte woningen aan de arbeidende klasse". Zij begint met de bouw van 44 één- en tweekamerwoningen bij de Klarendalseweg en de Hommelseweg.

In de periode tot 1871 bouwt zij in totaal 134 woningen, ondermeer aan de Noord- en Zuidstraat, de Paulstraat en de Bloemstraat. De gemeente steunt dit bouwinitiatief met de bekostiging van de aanleg van de straten.

Dat de situatie zoals weergegeven op deze kaart soms twijfelachtig genoemd kan worden, is te zien in het oostelijk gedeelte van het deelgebied. De hier aangegeven Dijkstraat is helemaal niet gerealiseerd en de Driekoningenstraat is teveel naar het oosten toe geschoven.

De belangrijkste ontwikkelingen in het gebied zijn echter wel redelijk nauwkeurig aangeduid.

PLATTE GROND VAN ARNHEM.

Kaart no. 7 Situatie anno 1878

Situatie anno 1878

Kaart no. 7 toont de situatie in het jaar 1878, met het uitbreidingsplan van de particulier H.J. Heuvelink junior, de zoon van de ontwerper van het reeds besproken plan voor de stadsuitleg uit 1853.

De basisgedachte in dit nieuwe Boulevardplan is onveranderd: een brede singel (hier boulevard genoemd) wordt ten zuidoosten van het Spijkerkwartier geprojecteerd.

De vorm van die singel en de plaats ervan zijn echter drastisch gewijzigd.

Zo begint de boulevard in het nieuwe plan aan de Eusebiusbuittensingel, buigt naar het noorden en loopt onder het landgoed "Het Gelders Spijker" langs in noord-oostelijke richting. De Kastanjelaan wordt naar het zuiden verlengd en eindigt in de boulevard. Evenwijdig aan deze laan wordt een straat geprojecteerd in noordelijke richting, uitkomend in de Dijkstraat. Dit is de huidige Rietgrachtstraat.

Op de kaart no. 7 is te zien dat in de periode 1872 - 1878 langs de Spijkerstraat ook aan de zuidzijde bebouwing is ontstaan, waarvan het Protestants Bestedelingenhuis het belangrijkste deel inneemt.

Het verloop van de Molenbeek vormt nog steeds de zuidgrens van het bebouwde gebied, samen met het landgoed "Het Gelders Spijker" en de tuinen van de herenhuizen langs de Parkstraat. Het gebied tegen de spoorlijn noordelijk van de Spijkerstraat wordt volgebouwd. De Driekoningendwarsstraat en de Karel van Gelderstraat worden bebouwd. Het voormalige spijker "Den Hertog", dat in de Karel van Gelderstraat, op de hoek van de Dullertstraat stond is afgebroken.

De loop van de Rietebek is verder beperkt. Dit watertje eindigt nu achter de huizen langs de Singelstraat.

De belangrijkste wijzigingen die in het noordelijke gedeelte van het deelgebied plaatsgevonden hebben, waren de bouw van de Manege en de St. Martinuskerk (anno 1896) op het voormalige R.K. kerkhof aan het begin van de Steenstraat.

Langs de Westervoortsedijk, "de Grintweg naar Zevenaar", ontwikkelt zich naast de oude houtzaagmolen, op bescheiden schaal al enige industrie. Een gasfabriek, een meel- en broodfabriek worden gebouwd en de gemeente vestigt hier haar opslagplaats van de gemeente-reinigingsdienst.

Kaart no. 8 Situatie anno 1889

Situatie anno 1889, aangevuld tot 1897

De kaartdelen van de stadskaart uit het jaar 1889 tonen de ontwikkelingen die in de periode 1878-1889 plaatsgevonden hebben. Op kaart no. 8 is deze toestand bovendien aangevuld met de ontwikkelingen tot het jaar 1897.

In het jaar 1878 verkoopt de eigenaresse het landgoed "Het Gelders Spijker" aan de gemeente en daarmee wordt de weg vrijgemaakt tot de zo begeerde uitbreiding van de stad in zuid-oostelijke richting op basis van het plan van H.J. Heuvelink jr. De straten worden eerst aangelegd en de bebouwing volgt in een veel langzamer tempo.

Het beleid van de gemeente is weinig veranderd. Het ondernemen en het bouwen wordt nog steeds aan particulieren overgelaten, maar de gemeente stelt aan de aanleg van straten en pleinen wel hogere eisen dan voorheen. Na de invoering van de bouwverordening van 1880 stelt de gemeente de lengte, breedte en richting van de wegen zelf vast. Nieuwe straten moeten minimaal 12 m breed zijn. De aanleg van straten is in handen van het openbaar gezag en dus niet langer in die van particulieren.

Op de bouwwijze van huizen had de gemeente echter nog niet veel invloed, tenzij zij zelf de bouwgrond hiervoor aankocht.

De grote betekenis van het Boulevardplan van H.J. Heuvelink jr. is met name gelegen in de afmetingen en de wijze van aanleg van de hoofdwegen. Bij de Boulevard is de afstand tussen de voorgevels niet minder dan 32m. De straat is 20m breed en aan weerszijden liggen voortuinen met een diepte van 6m.

De "Arnhemse maatschappij ter exploitatie van onroerende zaken" was eigenaar van Het Broek, de weilanden gelegen aan de oostzijden van de stad. Deze maatschappij vroeg de gemeente om subsidie bij het bouwrijp maken van deze zeer drassige gronden. Die subsidie werd verleend op voorwaarde dat de grond beschikbaar zou worden gesteld voor villabouw. De gemeente kocht de grond voor aanleg van de wegen en stelde de afmetingen hiervan vast. Het ondernemen en bouw van huizen werd vervolgens weer aan particulieren overgelaten.

Na afbraak van het oude landhuis "Het Gelders Spijker" wordt een straat aangelegd tussen de Spijkerstraat en de boulevard, de huidige Pr. Hendrikstraat. De woonhuizen langs deze straat zijn hoofdzakelijk gebouwd in de periode 1878-1889.

De Parkstraat wordt naar het oosten verlengd.

Aan de oostzijde van het deelgebied wordt de Spijkerstraat verlengd en verbonden met een nieuwe straat, genoemd de Dultertstraat, aangelegd ter plaatse van het voormalige spijker. Als gevolg van de geringe overheidsbemoeienis doen zich in deze periode rond straten als de Spijkerstraat, de Spijkerlaan, de Driekoningenstraat, de Driekoningendwarsstraat en de Hertogstraat dezelfde bedroevende ontwikkelingen voor als bekend uit de wijk Klarendal.

De oude Molenbeek blijft gehandhaafd als de zuidelijke be-

grenzing van dit gebiedje. Duidelijk is te zien dat deze hoek van het deelgebied anno 1889 nog vrijwel onbebouwd is.

Voorbij de Pr. Hendrikstraat is de nieuwe Verlengde Parkstraat -op de hoeken na- aan de zuidzijde nog onbebouwd, evenals het grootste gedeelte aan de noordzijde.

De Emmastraat in het verlengde van de Hertogstraat is gerealiseerd en tot aan de tegenwoordige Boulevard Heuvelink volledig bebouwd.

Het belangrijkste onderdeel van deze stadsuitleg, de Boulevard (later Boulevard Heuvelink genoemd), is aangelegd maar er is nog vrijwel geen bebouwing gerealiseerd.

De straten tussen de Boulevard en de Rietgrachtstraat, de Dijkstraat, de Prinsessenstraat en de Gravenstraat zijn aangelegd en er is al enige bebouwing tot stand gekomen.

De loop van de Rietebek, Voorgracht of Rietgracht, is in deze periode weer meer gereduceerd. Deze waterloop eindigt nu achter de huizen van de nieuwe Boulevard.

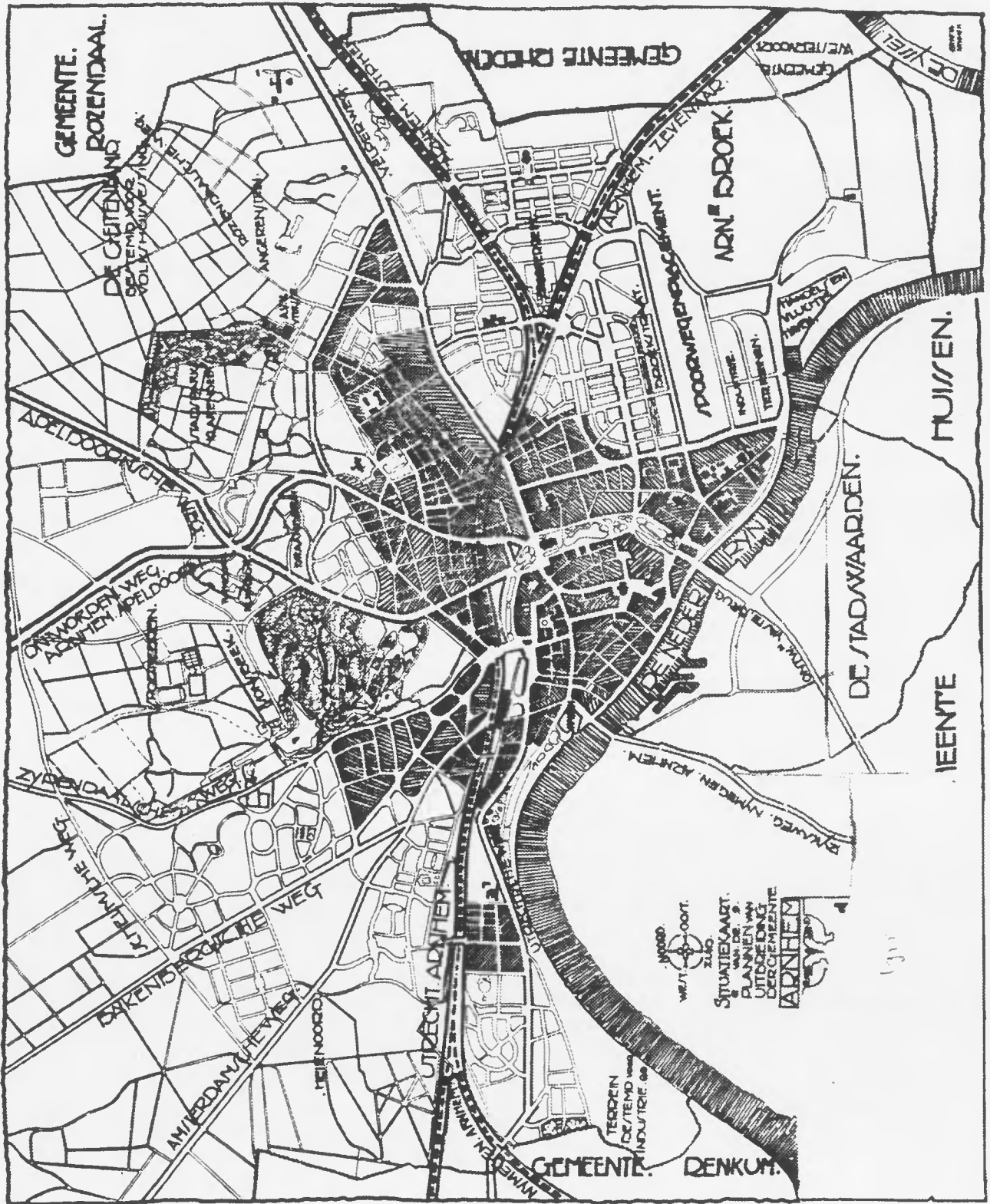
Door de intensieve bemoeienis van de gemeenteraad met het werk van de gemeente-architect verslechtert deze relatie sterk en dit resulteert in 1886, na het vrijwillig ontslag van architect Van Cuylenburgh jr., in een reorganisatie van de dienst gemeentewerken. De functie van gemeente-architect wordt gewijzigd in die van directeur gemeentewerken. J.A. Lindo (1886 - 1890) treedt als eerste in deze functie aan. De invloed van de stads-architect is als gevolg van deze wijziging sterk afgenomen.

In de periode van 1889-1897 ontstaat langzamerhand het besef dat de wantoestanden in de arbeidersbuurten onhoudbaar zijn. De plannen voor de sanering van de arbeiderswijk Klarendal kunnen eindelijk in 1894 worden uitgevoerd. Dan heeft de gemeente voldoende grond en gebouwen door onteigening in bezit gekregen.

Door deze sanering ontstaat behoefte aan goedkope huizen, omdat aan veel gezinnen dan geen onderdak meer kan worden geboden. Deze behoefte is aanleiding voor de oprichting van de woningbouwvereniging "Openbaar Belang", door onder andere Baron F.H. van Verschuer en wethouder H.J. Cordes. Deze woningbouwvereniging zal in de komende periode veel invloed op het bouwen in dit deelgebied uitoefenen.

In de periode tot 1897 vinden verder geen ingrijpende infrastructuurle veranderingen plaats. De boulevard en de andere nieuwe straten worden langzaam maar zeker volgebouwd, evenals de Dullertstraat en omgeving.

Alleen het oostelijk gedeelte van de Boulevard, gelegen tussen de Pr. Hendrikstraat en de Emmastraat zal tot het einde van de negentiende eeuw bijna onbebouwd blijven.

Kaart no. 9 Situatie anno 1918

Situatie anno 1918

Uit kaart no. 9 kan worden afgeleid dat de verdichting van de bebouwing in het in de negentiende eeuw ontwikkelde gebied verder wordt voortgezet.

Zo wordt rond de eeuwwisseling het oostelijk gedeelte van de Boulevard Heuvelink volgebouwd, evenals het laatste stuk van de Parkstraat.

Uitbreidingen vinden plaats in het zuidelijk gedeelte van het deelgebied. Hier komen rond Wereldoorlog I volkswoningbouwcomplexen tot stand. Deze wijken, de Van Verschuerwijk en de Rijnwijk (niet te verwarren met de huidige, in 1932, gebouwde Rijnwijk!), worden ontwikkeld door verenigingen, waarbij de gemeente grote invloed uitoefent op zowel de planontwikkeling als de realisatie. In 1906 koopt de "Vereniging Openbaar Belang" 31 woningen aan de Boekhorstenstraat en het Oude Land, een van de meest verwaarloosde buurten van Arnhem.

Ook de gemeente blijft hierin niet achter. Zij koopt het complex aan de Spijkerstraat-Boekhorstenstraat-Lombardstraat, voor de bouw van een school.

In 1913 realiseert "Vereniging Openbaar Belang", als toegestane instelling voor volkshuisvesting, het volkswoningbouwcomplex dat in de volksmond "Het Blauwe Dorp" wordt genoemd. Het complex zal later, na renovatie, met rode pannen worden gedekt.

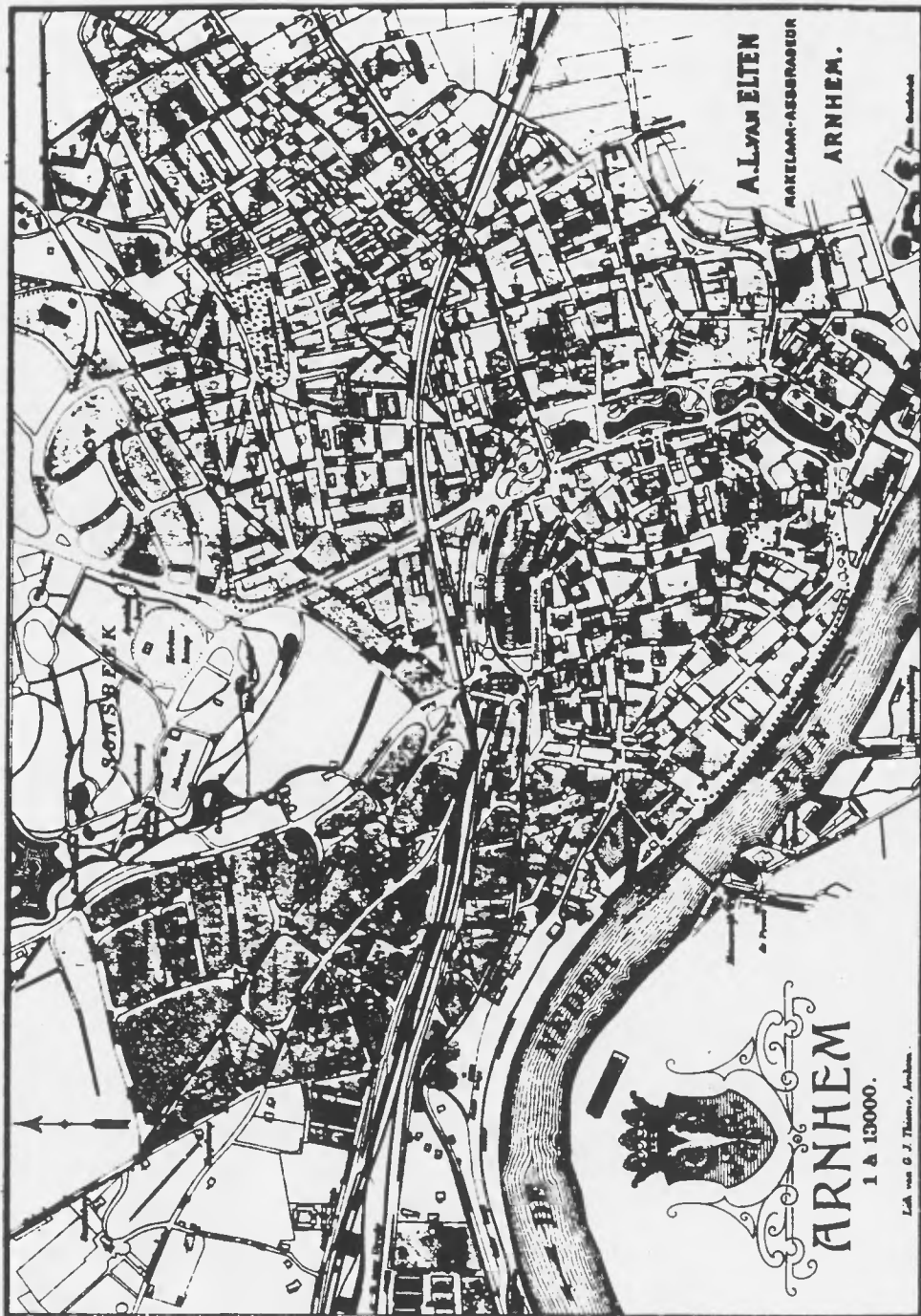
In 1917 bouwt gemeentewerken in eigen beheer het volkswoningbouwcomplex "Rijnwijk" op een terrein tussen de Nieuwe Kade en de Westervoortsedijk. Deze 71 woningen zijn bedoeld als noodwoningen met een levensduur van maximaal 15 jaar.

In het verlengde van de Kastanjelaan wordt de tegenwoordige Van Oldenbarneveldtstraat aangelegd tussen de Boulevard Heuvelink en de Westervoortsedijk.

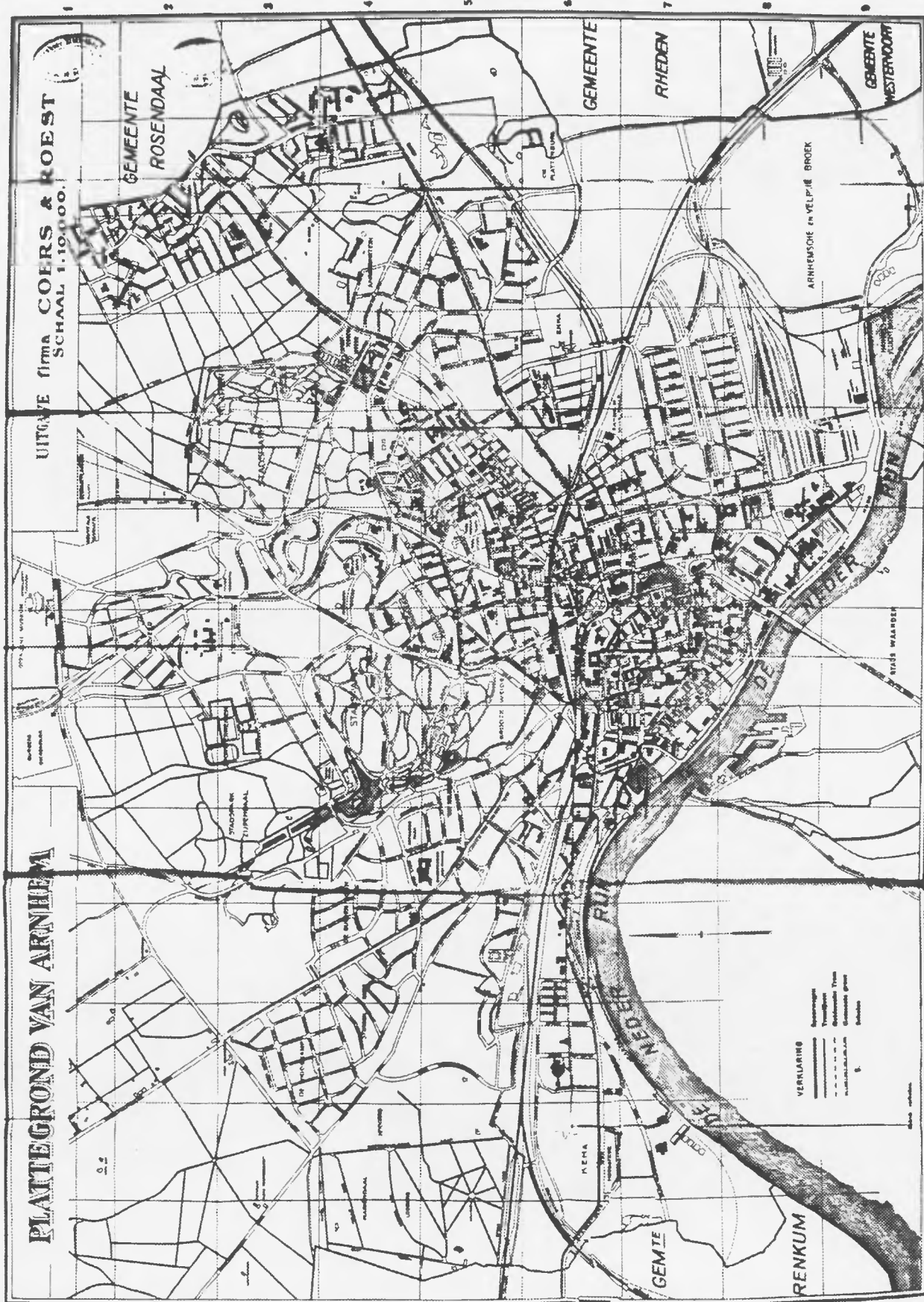
Het gebied, gelegen tussen de singels, de nieuwe Rijnkade, de Boulevard Heuvelink en de Van Oldenbarneveldtstraat ontwikkelt zich in snel tempo als industriegebied. Vrijwel uitsluitend (semi-) overheidsbedrijven vestigen zich hier, zoals het gemeentelijk slachthuis, veilingen, de remise van de gemeentetram en de gasfabriek.

Het gebied gelegen ten oosten van de Boulevard Heuvelink en ten noorden van de Broekstraat is in het jaar 1918 het enige nog onbebouwde gedeelte van het deelgebied.

Op de kaart is te zien dat er wel een plan (al sinds 1904!) bestaat om ook dit gebied tot een woonwijk te ontwikkelen. Dit plan wordt nog niet uitgevoerd, omdat de aandacht bij het realiseren van de wijk Geitenkamp komt te liggen.

Kaart no. 10 Situatie anno 1923

Kaart no. 11 Situatie anno 1937

Situatie anno 1937

Op kaart no. 10 is te zien dat van de uitbreidingsplannen van 1918 nog niets is gerealiseerd.

Het zal tot de jaren '30 duren voor het Statenkwartier en 't Broek verder worden ontwikkeld (zie kaart no. 11).

In het dan uitgevoerde uitbreidingsplan zal de Boulevard haar functie als doorgaande ontsluitingsweg verliezen, omdat in het verlengde van het westelijk gedeelte een nieuwe verbinding naar het oosten, de tegenwoordige Johan de Wittlaan, zal worden aangelegd.

Er wordt een regelmatig stratenpatroon aangelegd waarlangs uitgestrekte bouwblokken worden gebouwd, met rijtjes eengezinshuizen.

Aan de oostzijde van het plangebied wordt het stratenpatroon echter niet geheel volgens het plan van 1918 gerealiseerd. De geplande verbinding over de splitsing van de spoorlijnen heen naar de Velperweg wordt niet tot stand gebracht. Deze opzet wordt gewijzigd in een verbinding vanuit het verlengde van de Boulevard Heuvelink, via de Thorbeckestraat, naar het noorden en in een verbinding met de Broekstraat naar de nieuwe weg naar Westervoort, middels spoorwegviaducten onder de spoorlijn naar Zevenaar door.

In deze periode worden verschillende saneringen uitgevoerd. In de Spoorhoek aan de noordzijde van het deelgebied, rond de Noord- en Zuidstraat.

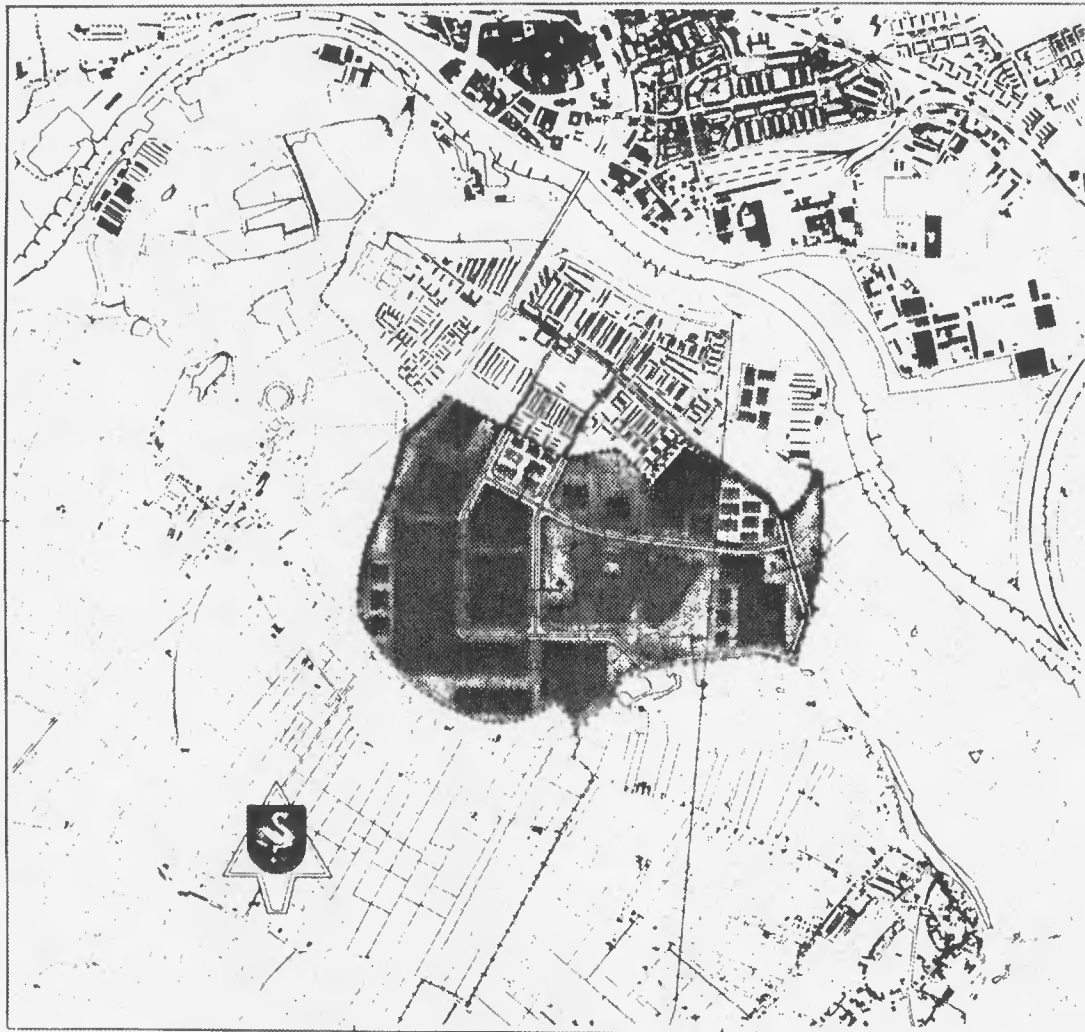
Aan de zuidzijde worden de noodwoningen van de Rijnwijk afgebroken. Om het aanwezige ongedierte te vernietigen worden de huizen zelfs afgebrand. Vervolgens wordt de nog steeds bestaande Rijnwijk gerealiseerd.

Ook de wijk Rietebeek wordt onder handen genomen. Aan verbetering van openbare voorzieningen was al sinds de eeuwwisseling gewerkt: enkele scholen waren gebouwd, waaronder de Lorenz H.B.S. aan de Schoolstraat, en als laatste het Sportfondsenbad, in 1932.

Tot aan de Wereldoorlog II hebben verder in dit gebied geen ingrijpende wijzigingen plaatsgevonden.

Kaart no. 12 Situatie anno 1945

UITBREIDINGSPLAN IN HOOFDZAAK „POLDER MALBURGEN”

PROFIELEN: SCHAAAL 1:200

VERKLARING

- URBANISME NETPLAN
- GEMEENTEGRENS
- BESTAANDE BEBOUWING
- WATER
- VERWIJZING NAAR EEN DWERSPROFIEL
- HOOGSPANNINGSLEIDING

BESTEMMINGEN

- WEGEN
- BEBOUWING
- OPENBAAR GROEN (park, plantsoen, berm, etc.)
- SPORTTEREINEN

VASTGESTELD BIJ RAADSBESLUIT

GEMEENTE HUISSEN

NO 5 (1) B

UITBREIDINGSPLAN POLDER MALBURGEN, WAARBIJ
DE BESTEMMING VAN DE GROND IN HOOFDZAAK WORDT
AANGEWEZEN. SCHAAAL 1:50 000

DE WET VAN 1965 (N. 16) VAN 1965 IN HETZELFDE ART. 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100.

Situatie 1965 - heden

Op de kaart van 1945 (kaart no. 12) en kaart no. 13 van 1965 zijn geen grote veranderingen in het deelgebied zichtbaar. Na Wereld Oorlog II is de oorlogsschade is aan de straatwanden van de Steenstraat het grootst, maar vrij beperkt in het overige deelgebied.

In het kader van de wederopbouw wordt deze schade hersteld en bovendien uitvoering gegeven aan het plan tot aanleg van de Ir. J.P. van Muijlwijkstraat als brede verbinding van het Velperplein naar de Velperpoort.

Grote ingrepen doen zich pas weer voor wanneer vanaf de zeventiger jaren grootscheeps gesaneerd wordt in met name het gebiedje Rietebeek en ten noorden van de Steenstraat in de Spoorwegbuurt. Het oorspronkelijke karakter van deze buurtjes is met deze aanpak vrijwel geheel verloren gegaan.

Omdat slechts in uitzonderlijke gevallen zal worden overgegaan tot bescherming van na-oorlogse bebouwing, zal op de ontwikkelingen in dit gebied in deze periode niet nader worden ingegaan.

HOOFDSTUK 3

INVENTARISATIE DEELGEBIED 3

3.1. Overzicht waardevolle objecten

De nummers verwijzen naar de waardevolle objecten zoals die zijn aangegeven op de bijgevoegde overzichtskaart. Tussen haakjes is de voorgestelde beschermingsvorm vermeld.

Object
no.:

1. Boulevard Heuvelink 11-13 (gem. mon.)
2. " " 48 (beeldbep.)
3. " " 98-100-100^a (gem. mon.)
4. " " 102^a-104-106-106^a (gem. mon.)
5. " " 108-110-110^a (gem. mon.)
6. Boulevard Heuvelink 121 (beeldbep.)
7. " " 123 (beeldbep.)
8. " " 134 (beeldbep.)
9. " " 139-141-143-145-147-149 (gem. mon.)
10. Broekstraat/Rietgrachtstraat/Van Verschuerstraat/Van Verschuerplein (Van Verschuerwijk) (beeldbep.)
11. Broekstraat 22-24-26-28 (beeldbep.)
12. Broekstraat 30 (gem. mon.)
13. Driekoningendwarsstraat 52 (beeldbep.)
14. Emmastraat 41-43-45-47-49-51 (beeldbep.)
15. " 53 (beeldbep.)
16. " 67-67^a-69-69^a (gem. mon.)
17. " 71-73 (gem. mon.)
18. Groen van Prinstererstraat 1 (beeldbep.)
19. Heemskerkstraat/Stadhouderstraat (beeldbep.)
20. Kastanjelaan 7-9 (gem. mon.)
21. " 31^a (gem. mon.)
22. " 31^a (gem. mon.)
23. " 40-42-42^a (gem. mon.)
24. " 51-53 (gem. mon.)
25. Parkstraat 25-27 (gem. mon.)
26. " 30-32 (gem. mon.)
27. " 31^a (gem. mon.)
28. " 33 (gem. mon.)
29. " 35 (gem. mon.)
30. " 39-41-43-45 (gem. mon.)
31. " 40-40^a (gem. mon.)
32. " 42-44 (gem. mon.)
33. " 47 (gem. mon.)
34. " 49 (gem. mon.)
35. " 50 (gem. mon.)
36. " 51 (gem. mon.)
37. " 52-54 (gem. mon.)
38. " 71 t/m 89 (beeldbep.)
39. " 74 (gem. mon.)
40. Pr. Hendrikstraat 13 t/m 29 (gem. mon.)
41. " 31-31^a (gem. mon.)
42. Schoolstraat 10-12-14-16 (beeldbep.)
43. " 35 (gem. mon.)
44. Spoorwegstraat 8 en 10 (gem. mon.)
45. Spijkerlaan 43 (beeldbep.)

- 46. Spijkerstraat 49 (beeldbep.)
- 47. " 185-185^a (gem. mon.)
- 48. " 217 t/m 239 (gem. mon.)
- 49. Steenstraat - (Velperpoortstation) (gem. mon.)
- 50. " 9-11 (beeldbep.)
- 51. Johan de Wittlaan 238 (beeldbep.)

3.2. Overzicht waardevolle ensembles

1. Ensembles gelegen in het gebied dat wordt voorgedragen als gemeentelijk beschermd stadsgezicht. Zie hoofdstuk 4.2. voor beknopte beschrijvingen.
2. Ensembles gelegen in al dan niet reeds aangewezen gevoelige gebieden:
 - Hertogstraat no. 1 t/m 15 en 4 t/m 30
Deze straat is het verlengde van de Emmastraat. De gevelrij no. 1 t/m 15 bestaat overwegend uit huizen met twee verdiepingen en kap. De gevels zijn meestal wit gepleisterd. Aardig stedenbouwkundig geheel, architectonische waarde redelijk. Soms aardige ornamenten. Bouwtechnische toestand matig tot redelijk. De gevelrij aan de overzijde, no. 4 t/m 30, heeft huizen met vaak een halve verdieping meer. Panden dateren van ná circa 1880. Gevels worden versierd met stucornamentiek, plakwerk-ornamenten. Veel oorspronkelijke steegjes zijn dichtgebouwd, waardoor een zeer smalle travee de gevelritmiek verlevendigt. Een heel bijzondere afwijking in de gevelritmiek geeft het dichtgebouwde steegje tussen no. 14 en no. 16 te zien, een deur met daarboven twee blinde vensters. Ook deze gevelwand is bouwtechnisch van slecht tot matige kwaliteit.
 - Spijkerstraat no. 14 t/m 20
Een meer stedenbouwkundig dan architectonisch aardig rijtje, gelegen aan de westzijde aan het einde van de Spijkerstraat even voorbij het punt waar de rooilijn in noordelijke richting afbuigt. Huizen met souterrains, bel-étage, verdieping, mezzanino en kap. Witgepleisterde gevels, sober met enkele stucornamenten en kleine balkons. Gevelrij omringd door recente nieuwbouw.

HOOFDSTUK 4
BESCHERMINGSVOORSTELLEN

4.1. Voor te dragen als gemeentelijk monument

a. Overzicht

Boulevard Heuvelink 11-13 (obj. no. 1)
Boulevard Heuvelink 98-100-100^a (obj. no. 3)
Boulevard Heuvelink 102^a-104-106-106^a (obj. no. 4)
Boulevard Heuvelink 108-110-110^a (obj. no. 5)
Boulevard Heuvelink 139-141-143-145-147-149 (obj. no. 9)
Broekstraat 30 (obj. no. 12)
Emmastraat 67-67^a-69-69^a (obj. no. 16)
Emmastraat 71-73 (obj. no. 17)
Kastanjelaan 7-9 (obj. no. 20)
Kastanjelaan 31^a (obj. no. 21)
Kastanjelaan 31^a (obj. no. 22)
Kastanjelaan 40-42-42^a (obj. no. 23)
Kastanjelaan 51-53 (obj. no. 24)
Parkstraat 25-27 (obj. no. 25)
Parkstraat 30-32 (obj. no. 26)
Parkstraat 31^a (obj. no. 27)
Parkstraat 33 (obj. no. 28)
Parkstraat 35 (obj. no. 29)
Parkstraat 39-41-43-45 (obj. no. 30)
Parkstraat 40-40^a (obj. no. 31)
Parkstraat 42-44 (obj. no. 32)
Parkstraat 47 (obj. no. 33)
Parkstraat 49 (obj. no. 34)
Parkstraat 50 (obj. no. 35)
Parkstraat 51 (obj. no. 36)
Parkstraat 52-54 (obj. no. 37)
Parkstraat 74 (obj. no. 39)
Pr. Hendrikstraat 13 t/m 29 (obj. no. 40)
Pr. Hendrikstraat 31-31^a (obj. no. 41)
Schoolstraat 35 (obj. no. 43)
Spijkerstraat 185-185^a (obj. no. 47)
Spijkerstraat 217 t/m 239 (obj. no. 48)
Spoorwegstraat 8 en 10 (obj. no. 44)
Steenstraat - (obj. no. 49)

BOULEVARD HEUVELINK 11-13/RIETGRACHTSTRAAT 45

objectno. : 3.1
bouwjaar : ca. 1880
bouwstijl : eclecticisme
architect :

motivering

Object van belang voor de gemeente Arnhem vanwege zijn architectonische en cultuur-historische waarde.

toelichting

In eclectische stijl gebouwd dubbel woonhuis met een stenen erker. Verfraaiing door gebruik van gepleisterde ornamenten en tegel-mozaïeken. Tegen de achtergevel een oorspronkelijke houten serre. Het gebouw vormt een dominant oriëntatiepunt aan het begin van de Boulevard Heuvelink.

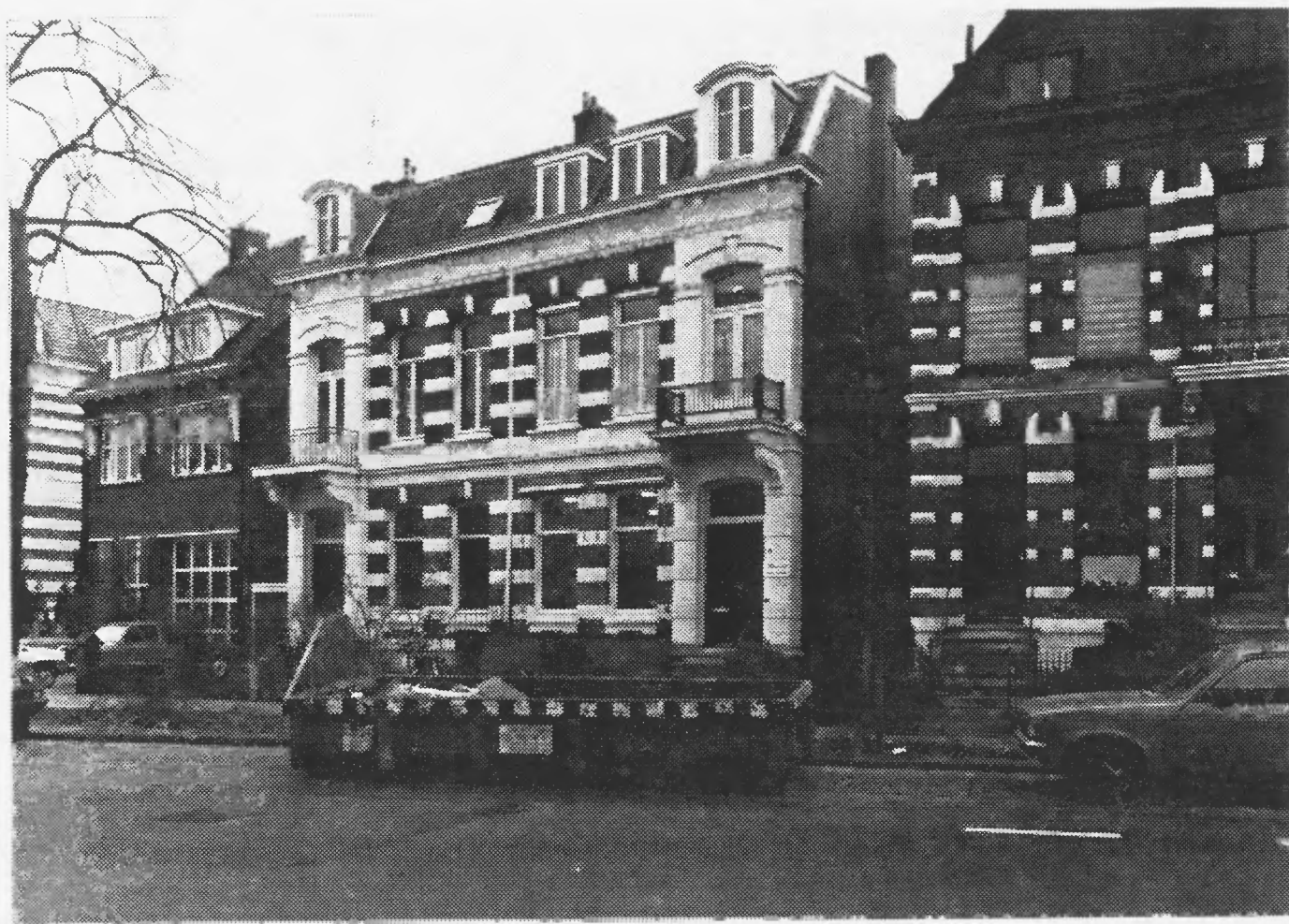
beschrijving

Dubbel woonhuis in rij op rechthoekige, bijna vierkante plattegrond. Drie bouwlagen op souterrain; attiekverdieping beëindigd door afgeplat schilddak met aan voorzijde twee houten dakkapellen en aan zijgevel twee gemetselde schoorstenen. Gevels opgetrokken uit rode baksteen, met horizontale geleiding door sierbanden in gele baksteen, tussen de verdiepingen. Voorgevel symmetrisch, zes traveeën, waarvan de buitenste licht risaleren, met ingangs-portieken met trap naar bel-étage. In middelste traveeën over twee verdiepingen uitgebouwde drie-zijdige bakstenen erker met plat dak. Attiekverdieping met soort uitgemetselde mezekouw met een klimmend boogfries. Tussen de vensters in specie aangegeven triglieven. Begane grond in iedere travee hoog schuifvenster met glas-in-lood bovenlicht, bekroond door neo-renaissance rondboog met spaarveld, waarin vulling met gekleurde tegelmotieven. Verdieping-vensters bekroond door gepleisterde getande omlijsting. Attiekverdieping met kleine door hanekammen beëindigde vensters met Franse balkonhekjes.

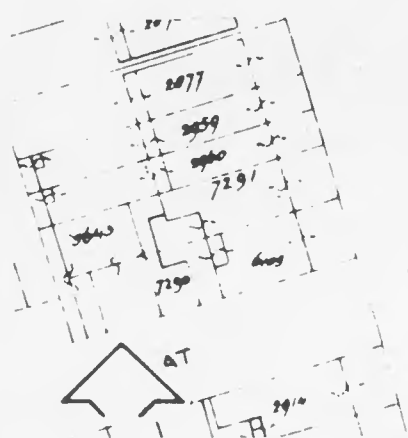
De symmetrische vlakke zijgevel heeft vijf traveeën. Gecementeerd plint doorlopend over blinde souterrainvensters. Bekroning door simpele houten goot op gesneden klossen. Op de hoeken lisenen met specie-triglieven bekroond. Iedere travee bevat met gele en rode baksteen gevulde blinde vensters, waarboven een rondboog met sluitsteentje en spaarveld met gekleurd tegelpatroon.

In het midden een inpandige trap naar bel-étage. Smalle dubbele deur met panelen en ranke middenstijl.

Tegen achtergevel een serre met siersnijwerk in Tudorstijl.

adres : Boulevard Heuvelink 98-100-100^a
 objectno. : 3.3
 kad. aand.: Q6434/Q3057

BOULEVARD HEUVELINK 98-100-100^a

objectno. : 3.3
bouwjaar : 1880-1890
bouwstijl : eclecticisme
architect :

motivering

Object van belang voor de gemeente Arnhem vanwege zijn architectonische en stedenbouwkundige waarde.

toelichting

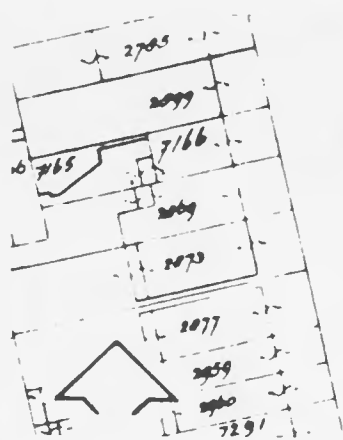
Karakteristiek vrijstaand herenhuis in eclectische stijl. Belangrijk als drager van de stedenbouwkundige opzet van de Boulevard Heuvelink, gezien de ligging in rondgebogen straatwand.

beschrijving

Groot vrijstaand dubbel woonhuis opgetrokken uit rode baksteen op rechthoekige plattegrond. Bel-étage op souterrain en mansarde kap. Vlakke voorgevel met zesdeling. Symmetrische opzet. Verborgene hemelwaterafvoer in midden van de gevel en risalerende hoektraveeën. Hier bevinden zich de beide ingangen met dubbele deuren, bereikt door een trapje naar de bel-étage. Boven de ingangen een balkon op geprofileerde consoles. De gevel wordt verlevendigd door een gootlijst met een brede kroonlijst; witgepleisterde sierbanden en de witgepleisterde risalieten. De openingen worden beëindigd met een toog en sluitsteen in diamantvorm. Voor het huis een smalle tuin omgeven door een lage muur.

adres : Boulevard Heuvelink 102^a-104-106-106^a
 objectno. : 3.4
 kad. aand.: Q6275/Q6276

BOULEVARD HEUVELINK 102^a -104-106-106^a

objectno. : 3.4
bouwjaar : 1880-1885
bouwstijl : eclecticisme
architect :

motivering

Object van belang voor de gemeente Arnhem vanwege zijn architectonische, stedenbouwkundige en cultuur-historische waarde.

toelichting

Karakteristiek vrijstaand herenhuis in eclectische stijl. Belangrijke drager van de stedenbouwkundige opzet gezien de ligging in de rondgebogen straatwand. Een van de twee oudste villa's aan de Boulevard Heuvelink. Bijzonder zijn de twee hardstenen hoekpalen die de voortuin markeren.

beschrijving

Vrijstaande dubbel woonhuis, als villa, op rechthoekige plattegrond opgetrokken uit rode baksteen. Bel-étage op souterrain, met verdieping en afgeplat schilddak, gedekt met grijze pannen.

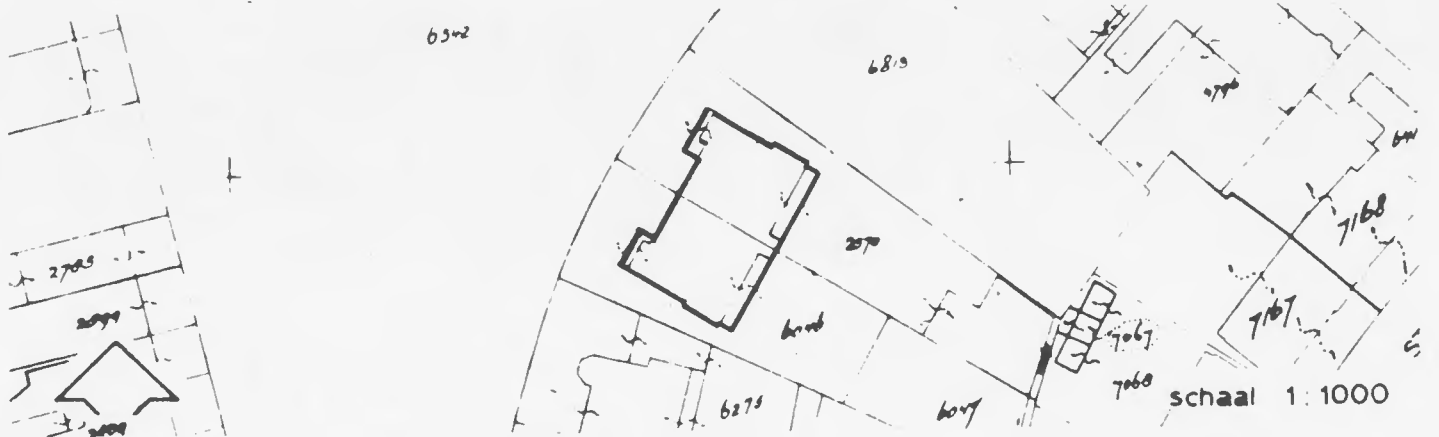
Voorgevel is vlak, symmetrisch, verdeeld in acht traveeën. Hoektraveeën zijn risalerend en op begane grond uitgebouwd tot drie-zijdige gemetselde erkers. Deze traveeën zijn bekroond met een gebogen fronton, het tympaan is gevuld met een oeilie-de-boeuf. In tweede en zevende travee de ingangen met trap naar bel-étage. Iedere travee heeft een schuifvenster. Horizontale geleiding in gevel door basement ter hoogte van souterrain met gebosseerde gepleisterde stroken; brede gepleisterde sierbanden en brede rondgaande kroonlijst waarop frontons.

Openingen begane grond beëindigd met strek en versierde sluitsteen; verdieping met gepleisterde lichte toog met sluitsteen overgaand in de brede kroonlijst. Langs de zijgevels trappen naar de zij-ingangen.

Voor het huis een voortuin met lage haag en laag hek omgeven. Op de hoeken twee hardstenen palen.

adres : Boulevard Heuvelink 108-110-110^a
objectno. : 3.5
kad. aand.: Q2570/Q6046

BOULEVARD HEUVELINK 108-110-110^a

objectno. : 3.5
bouwjaar : 1880-1885
bouwstijl : eclecticisme
architect :

motivering

Object van belang voor de gemeente Arnhem vanwege zijn architectonische, stedenbouwkundige en cultuur-historische waarde.

toelichting

Karakteristiek vrijstaand herenhuis in Eclectische stijl. Bijzonder is de gemetselde rechthoekig beëindigde schijngewel. Belangrijk als drager van de stedenbouwkundige opzet gezien de ligging in de rondgebogen straatwand. Een van de twee oudste villa's aan de Boulevard Heuvelink.

beschrijving

Vrijstaand dubbel woonhuis, als villa, op rechthoekige plattegrond opgetrokken uit rode baksteen. Bel-étage op souterrain, met verdieping en afgeplat schilddak, gedekt met grijze pannen.

Voorgevel is vlak, symmetrisch en verdeeld in acht traveeën. Hoektraveeën zijn risalerend. Van de oorspronkelijke bekroning is alleen aan de linkerzijde de gemetselde recht afgesloten schijngewel overgebleven. De voorgevel heeft een horizontale geleiding door smalle sierbanden en de kroonlijst en een verticaal accent door Ionische pilasters. In de tweede en zevende travee bevinden zich de ingangen met trap naar de bel-étage. Iedere travee heeft een schuifvenster. Onder de velden onder de vensters tegel-inlegwerk. Langs de zijgevels trap naar zij-ingang.

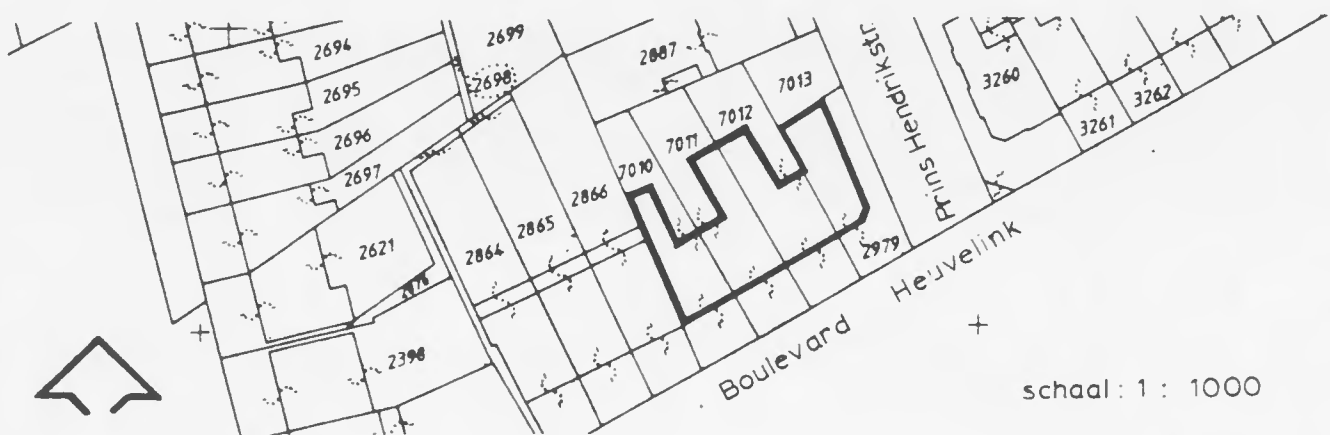
In het midden de ingang met een inpandige trap naar bel-étage. Portiek afgesloten door toog met witte sluitsteen. Aardige smalle dubbele deur met gebosseerde panelen en een ranke middenstijl. Bovenlicht met glas-in-lood.

De achtergevel is witgepleisterd, symmetrisch, en heeft grote openingen met gekoppelde franse deuren waarboven glas-in-lood bovenlicht.

Over de volle gevelbreedte een uitgebouwde, houten, witgeschilderde serre waarop houten balkonhekje. Lijstwerk bestaand uit siersnijwerk in Tudor-stijl.

adres : Boulevard Heuvelink 139-141-143-145-147-149
objectno. : 3.9
kad. aand.: Q7010/Q7011/Q7012/Q2979

BOULEVARD HEUVELINK 139-141-143-145-146-147-149

objectno. : 3.9
bouwjaar : 1880 - 1890
bouwstijl : eclecticisme
architect :

motivering

Object van belang voor de gemeente Arnhem vanwege zijn architectonische waarde.

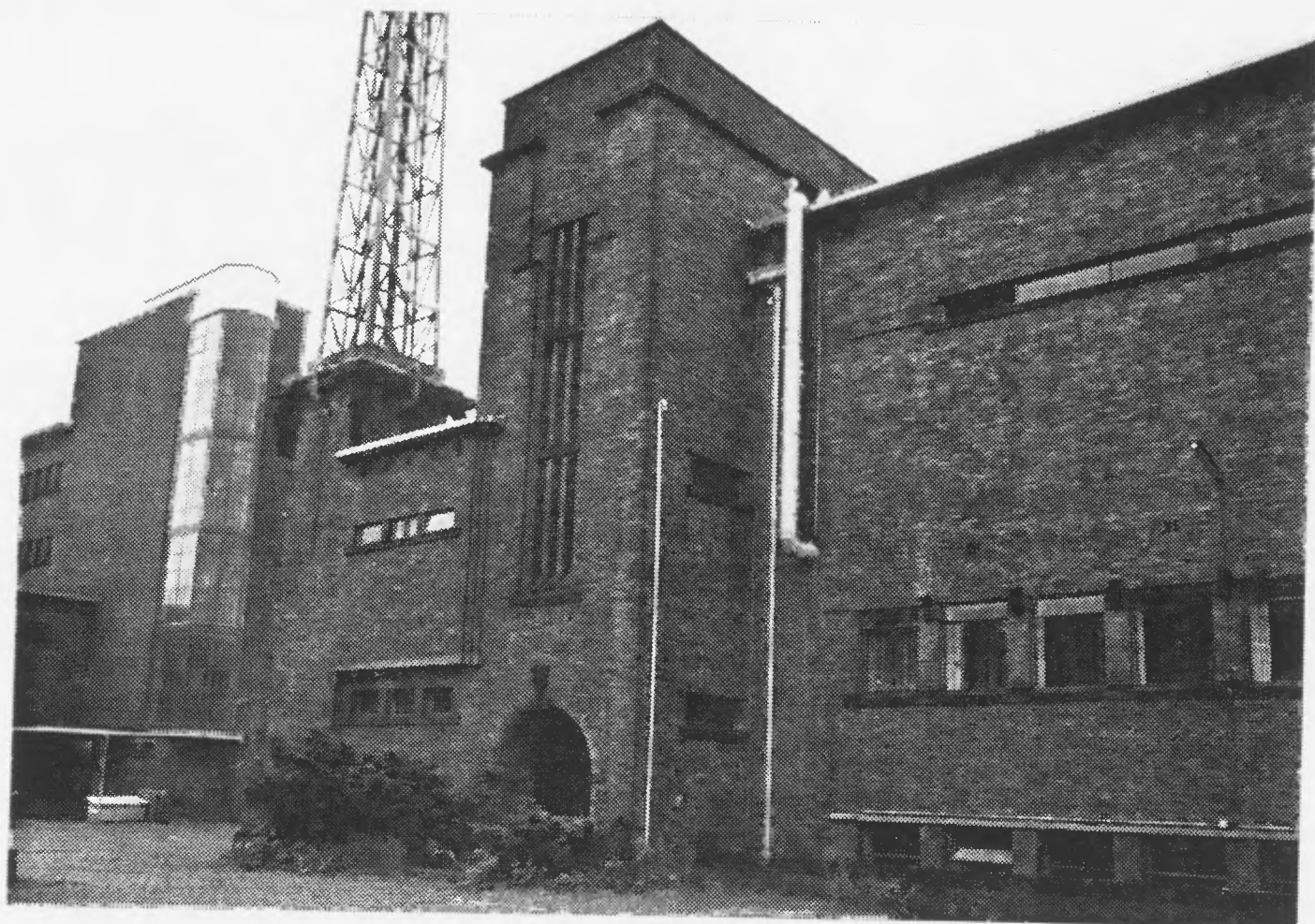
toelichting

Vier woonhuizen achter één gevel in eclectische stijl. Uniek architectonisch geheel, verlevendigd met gave, fraaie ornamenten. Als hoekpand zeer belangrijk in het totale stadsbeeld.

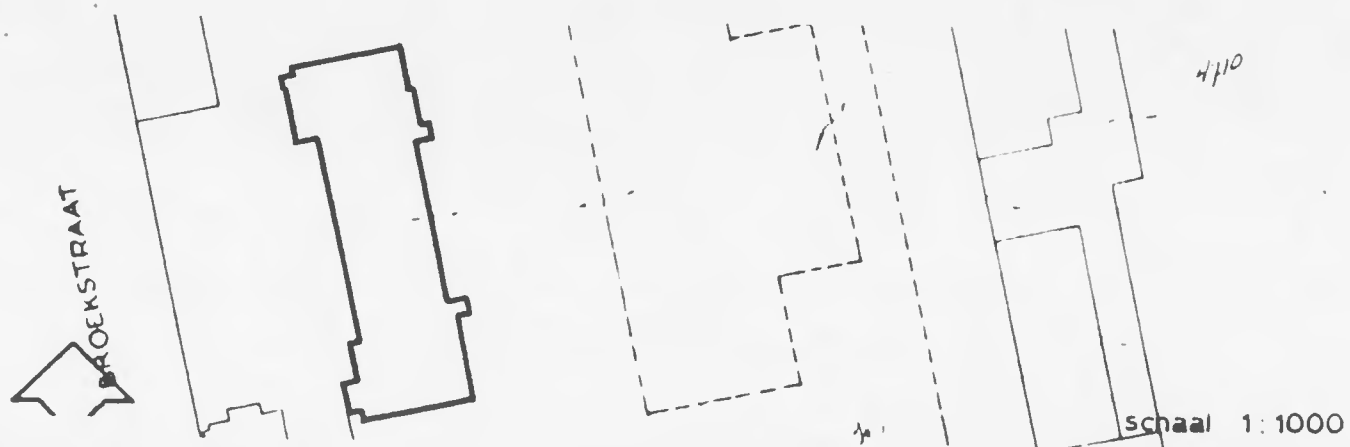
beschrijving

Rechthoekig bouwblok van vier panden achter één gevel. Ieder pand heeft souterrain waarboven twee verdiepingen, een mezzanino en een afgewolfd zadeldak. Het hoekpand is overhoeks afgeschuind en heeft een samengesteld dak. Hoge bordestrappen leiden naar de bel-étages.

De voorgevel, opgetrokken uit licht-rode baksteen, vertoont schijnsymmetrie: vijf smalle traveeën, twee brede, dan vier smalle en de hoektravee. De voorgevel, op een vlakke rustica onderbouw, wordt verlevendigd door gebroken wit en grijs gesausde gepleisterde elementen. Verticale geleiding door pilasters met brede cannelures in de eerste, zesde en zevende travee en hoge schuifvensters. Een horizontaal accent ontstaat door kleine balkons in eerste, zesde, zevende en elfde travee; door een balkon over de breedte van de zesde en zevende travee; door de rondlopende gootlijst, verspringend ter plaatse van de pilasters; en door smalle liggende vensters in de mezzanino. Openingen bekroond door gestucte en versierde cordonboogjes met in de spaarvelden een rocaille-motief.

adres : Broekstraat 30
objectno. : 3.12
kad. aand.: D4710

BROEKSTRAAT 30

objectno. : 3.12
bouwjaar : 1927
bouwstijl : Haagse School
architect : H. Fels

motivering

Object van belang voor de gemeente Arnhem vanwege zijn architectonische en cultuur-historische waarde.

toelichting

Bedrijfsgebouw, met als specifieke functie onderstation, gebouwd als onderdeel van het plaatselijk belangrijke industriecomplex van de PGEM. In 1927 in Haagse School-stijl ontworpen door de toenmalige huisarchitect van de PGEM, H. Fels. Het beeldhouwwerk is vermoedelijk van de hand van G. Jacobs van den Hof.

beschrijving

In gele baksteen opgetrokken bedrijfsgebouw op rechthoekige plattegrond. Onderdeel van groot industrieel complex. Op de hoeken lagere en hogere rechthoekige bouwmassa's. Gebouwd als onderstation met op de voorste twee hoeken een hoogspanningsmast, waarvan nog slechts één exemplaar resteert. De voetstukken van de masten zijn verfraaid met beeldhouwwerk. De voorgevel van het gebouw is gesloten en heeft een sterke horizontale geleiding door smalle rechtgesloten stalen ramen, betonnen banden en doorlopende betonnen onderdorpels. Op de hoeken accenten door smalle verticaal gelede glasstroken met een driedeling waarin smalle gekleurde glasstrookjes.

adres : Emmastraat 67-67^a -69-69^a
 objectno. : 3.16
 kad. aand.: Q2326/Q2327

EMMASTRAAT 67-67^a-69-69^a

objectno. : 3.16
bouwjaar : ca. 1885
bouwstijl : eclecticisme
architect :

motivering

Object van belang voor de gemeente Arnhem vanwege zijn architectonische en stedenbouwkundige waarde.

toelichting

Witgepleisterd herenhuis in een sobere eclectische stijl gebouwd. Het gebouw vormt met de rechter belending de, stedenbouwkundig zeer belangrijke, afsluiting van de Boulevard Heuvelink.

beschrijving

Dubbel woonhuis op rechthoekige plattegrond. Souterrain waarboven twee gewone en één hoge verdieping en een afgeplat schilddak, gedekt met nieuwe grijze-bruine geglazuurde pannen, waarop een dakkapel met houten fronton. De witgesausde gepleisterde gevel met gebosseerde blokverdeling is symmetrisch, vlak en zes traveeën breed. Op de hoeken stucwerk-risalieten over drie verdiepingen, afgesloten door een eveneens licht risalerende smalle gootlijst. In iedere travee één venster. In de hoektravee een inpandige trap leidend naar twee deuren in een portiek. Boven de toegang een klein balkon op uitbundig gesneden consoles. Balkonhek (no. 67) met houten ronde gedraaide balusters. Horizontale geleiding door licht gewelfde cordonlijst. Eerste verdieping verticaal geleed door gecanneleerde fantasie lisenen. De gevel wordt afgesloten door kroonlijst met gestucte guirlande-ornamenten en een goot steunend op gootklossen versierd met rozet-motief.

adres : Emmastraat 71-73
 objectno. : 3.17
 kad. aand.: Q2370/Q2371

EMMASTRAAT 71-73

objectno. : 3.17
bouwjaar : ca. 1885
bouwstijl : eclecticisme
architect :

motivering

Object van belang voor de gemeente Arnhem vanwege zijn architectonische, stedenbouwkundige en cultuur-historische waarde.

toelichting

Dominant in eclectische stijl gebouwd herenhuis. Zowel in hoofdvorm, als in detaillering, volledig gaaf. Dit pand vormt met de linker belending de stedenbouwkundig belangrijke afsluiting van de Boulevard Heuvelink. Het is een van de oudste panden aan de zuidzijde van de Emmastraat.

beschrijving

Dubbel woonhuis op rechthoekige plattegrond. Twee bouwlagen onder afgeplatte mansardekap, gedekt met zinken leien. In het midden een dubbele gemetselde schoorsteen in clocher-vorm. Twee identieke dakkapellen in Empirestijl beëindigd door een zwak driehoekig gesloten fronton.

Witte gepleisterde gevel met schijnvoegen, op laag hardstenen plint, horizontaal geleed door een brede witgesausde geprofileerde cordonband en bekroond met een brede kroonlijst met overkragende gootlijst, die bij de middentraveeën is uitgevoerd als een brede tandlijst.

De voorgevel is spiegelsymmetrisch.

Ieder woonhuis heeft drie traveeën, waarvan de middelste twee vensters bevatten. De hoektravee die breder en licht risalerend is, bevat de ingangspartij, die bestaat uit een rondboog op gladde Ionische zuilen; daarachter een portiek waarin een deur met raam, afgesloten door rondboog op gladde Ionische zuilen. In de velden bladmotief-versiering. Dit geveldeel heeft extra verdieping en is afgesloten door een getrapte schouderboog met ornament in neo-Lodewijkstijl en een eikel. Openingen eerste verdieping uitgevoerd als twee gekoppelde vensters onder rondbogen gedragen door Corinthische colonnetten.

adres : Kastanjelaan 7-9
 objectno. : 3.20
 kad. aand.: Q1468/Q1469

KASTANJELAAN 7-9

objectno. : 3.20
bouwjaar : ca. 1885
bouwstijl : eclecticisme
architect :

motivering

Object van belang voor de gemeente Arnhem vanwege zijn architectonische waarde.

toelichting

Gaaf voorbeeld van laat negentiende-eeuwse eclectische architectuur. Bijzonder is het weinig voorkomende over de volle gevel doorlopende balkon met authentiek hekwerk.

beschrijving

Dubbel woonhuis op rechthoekige plattegrond. Kelder waarboven twee en halve verdieping met afgeplat schilddak. Voorgevel vlak en symmetrisch. Ieder woonhuis heeft drie traveeën met op de hoek de ingang.

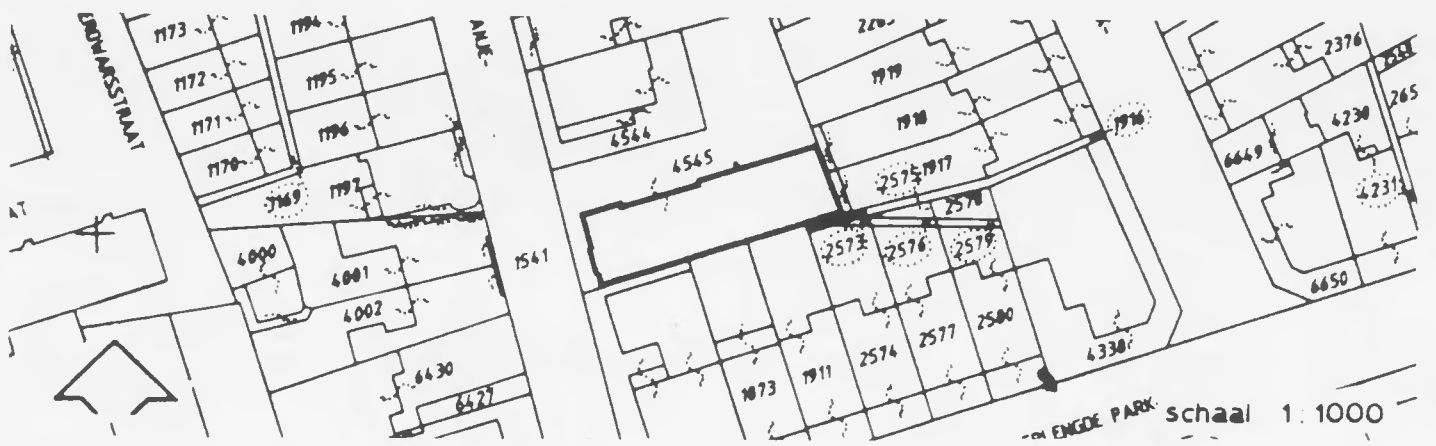
Woonhuis no. 7: boven eerste en derde travee balkons met fraai gietijzeren hekwerk, gedragen door zware geprofileerde consoles.

Woonhuis no. 9: balkon over drie traveeën met groengeschilderde XIXde eeuwse hekwerk van gietijzer.

Uitzonderlijk in deelgebied dat de groengeschilderde Franse blinden nog aanwezig zijn. Fraaie hekjes voor de openingen met Franse deuren.

adres : Kastanjelaan 31^a
 objectno. : 3.21
 kad. aand.: Q4545

KASTANJELAAN 31^a

Objectno. : 3.21
bouwjaar : ca. 1880 (vermoedelijk 1882 in gevelsteen)
bouwstijl : eclecticisme
architect :

motivering

Object van belang voor de gemeente Arnhem vanwege zijn architectonische en cultuur-historische waarde.

toelichting

Een van de weinige nog resterende laat-negentiende-eeuwse schoolgebouwtjes, gebouwd in sobere, eclectische baksteen-architectuur.

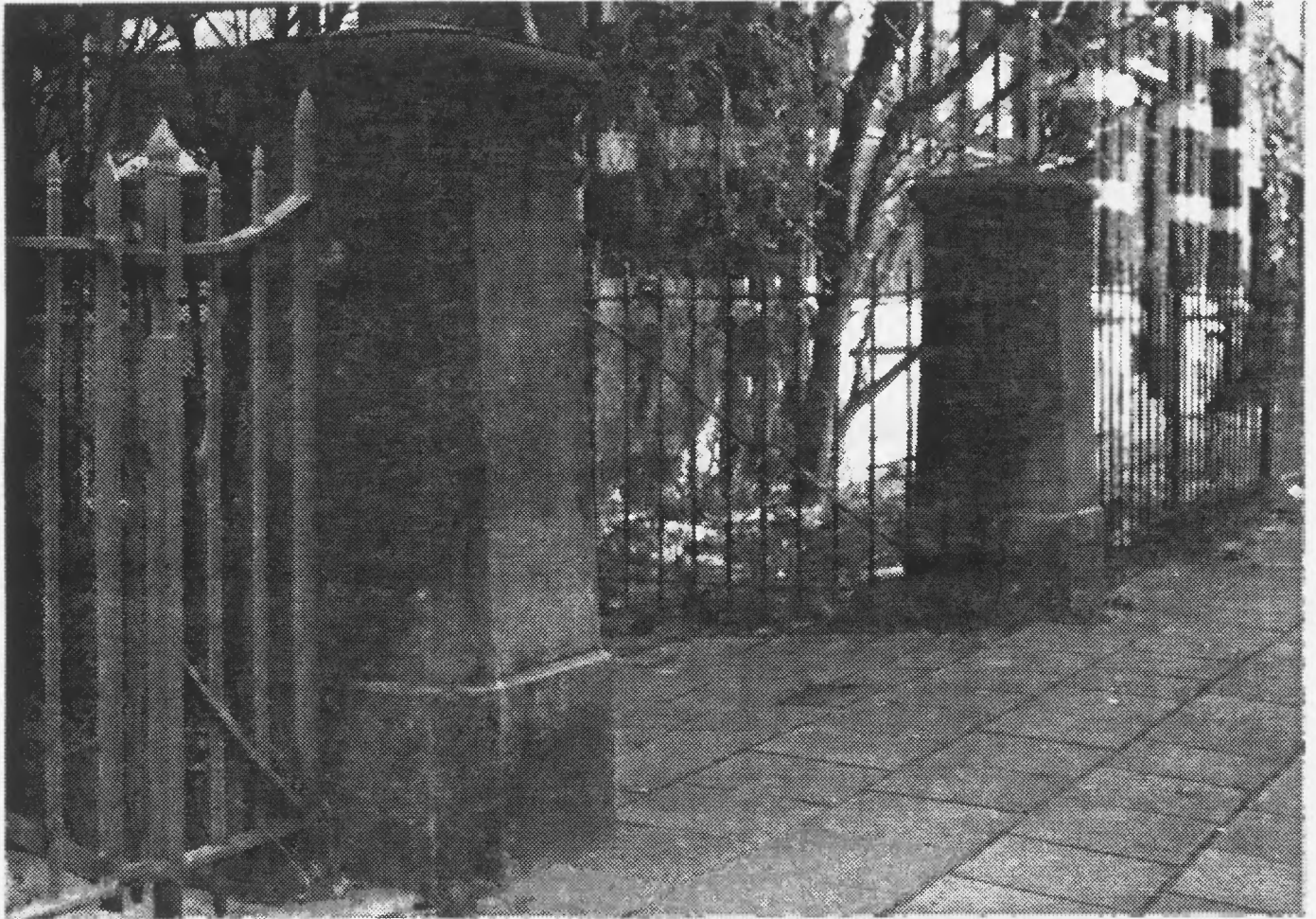
beschrijving

Schoolgebouwtje op oorspronkelijk bijna vierkante plattegrond, van één bouwlaag met afgeplat schilddak, gedekt met zinkplaten met roeven. De voorgevel opgetrokken uit helder rode strengperssteen op een grijs geschilderd, plint, is horizontaal verdeeld door witte geschilderde sierbanden. De voorgevel is asymetrisch met drie ongelijke traveeën, waarvan middelste afgesloten door een recht beëindigd gemetseld fronton met een vlakke houten 'kroonlijst'. In het fronton een gevelsteen met slecht zichtbaar jaartal, vermoedelijk 1882 (MIIMIICII). In de eerste travee een brede opening afgesloten met een Tudorboog en omlijst door een rondstaaf-omlijsting. De tweede travee bevat een deur onder een rondboog, geflankeerd door lisenen met rondstaafprofiel en fantasie kapiteltjes. In de derde travee een venster met rondboog.

Langs de voorgevel een smalle groenstrook.

Aan weerszijden van de toegang naar het schoolplein een hardstenen hekpaal (zie objectno. 3.22).

Tegen de achtergevel een grote aanbouw van later datum.

adres : Kastanjelaan 31^a
objectno. : 3.22
kad. aand.: Q4545

KASTANJELAAN 31^a

Objectno. : 3.22
Bouwjaar : vermoedelijk achttiende eeuw
Bouwstijl :
Architect :

motivering

Object van belang voor de gemeente Arnhem vanwege zijn cultuur-historische waarde.

toelichting

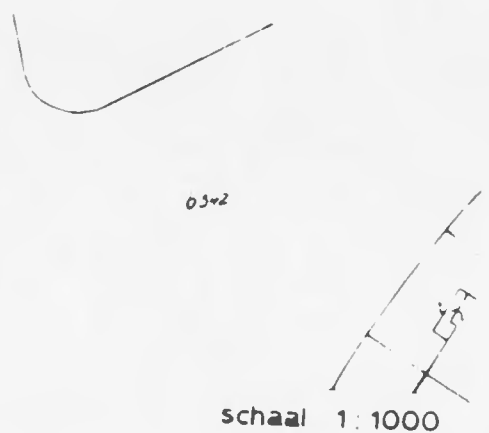
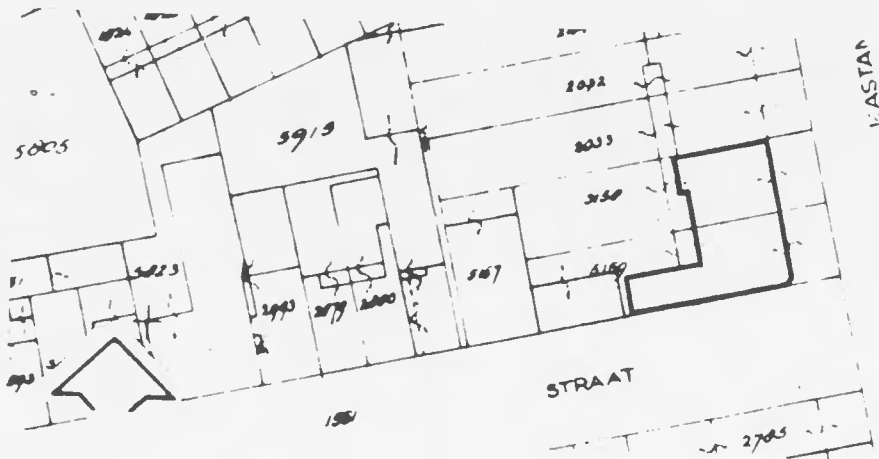
Grote historische betekenis en zeldzaamheidswaarde als vermoedelijk overblijfsel van de grensmarkering van het vroegere landgoed "Gelders Spijker". De Kastanjelaan was de voormalige oprijlaan naar dit landgoed. De hekpalen stonden waarschijnlijk oorspronkelijk aan weerszijden van deze laan.

beschrijving

Twee hardstenen hekpalen met als opschrift "Gelders" en "Spijker". Deze hekpalen staan aan weerszijden van de toegang naar het schoolplein naast het schoolgebouwtje (objectno. 3.21).

adres : Kastanjelaan 40-42-42a
 objectno. : 3.23
 kad. aand.: Q5159/Q5158

schaal 1:1000

KASTANJELAAN 40-42-42^a

objectno. : 3.23
bouwjaar : ca. 1880
bouwstijl : eclecticisme
architect :

motivering

Object van belang voor de gemeente Arnhem vanwege zijn architectonische, stedenbouwkundige en cultuur-historische waarde.

toelichting

Herenhuis in unieke karakteristieke uiting van eclecticisme met een bijzondere ornamentiek. Als hoekpand zeer belangrijk in het totale stadsbeeld. Belangrijke visuele afsluiting van het Boulevard-pleintje.

beschrijving

Twee woonhuizen op rechthoekige plattegrond, op de hoek afgeschuind. Souterrain met bel-étage en twee verdiepingen onder afgeplat schilddak en gedeeltelijk samengesteld dak met stenen schoorsteen en dakkapel.

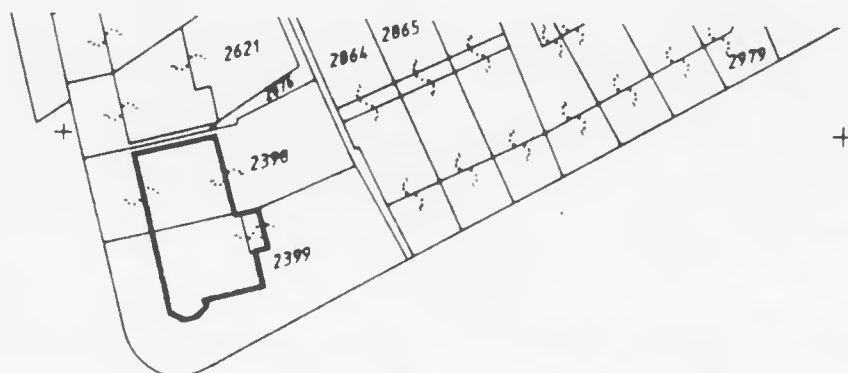
Lijstgevel op hardstenen plint met tussen de verdiepingen doorlopende cordonlijsten, beëindigd door witgeschilderde kroonlijst. Ter plaatse van risalieten rozetvormig versierde consoles. Ieder woonhuis heeft voorgevel van vier traveeën breedte. In de risalerende hoektraveeën bevinden zich de ingangen. Bijzondere hardstenen trap en deur (no. 40). Openingen begane grond afgesloten met segmentbogen; eerste verdieping met rondbogen en tweede verdieping met getrapte schouderbogen. Eerste verdieping heeft sluitstenen met ingegraveerde versiering. Bij de risalieten gekoppelde boogvormige ramen met ingegraveerde rozetversiering en een balkon met zware balustrade. Onder de verdiepingvensters diep uitgesneden ringmotieven. Onder het balkon diamantblokken.

De voordeur (no. 40) is paneeldeur met fronton en twee boogvormige raampjes met fraai hekwerkje.

De zijgevel is gedeeltelijk blind. Kleine voortuin omgeven door laag XIXd hek.

adres : Kastanjelaan 51-53
objectno. : 3.24
kad. aand.: Q2398/Q2399

schaal 1:1000

KASTANJELAAN 51-53

objectno. : 3.24
bouwjaar : ca. 1880
bouwstijl : eclecticisme
architect :

motivering

Object van belang voor de gemeente Arnhem vanwege zijn stede-
bouwkundige en cultuur-historische waarde.

toelichting

Belangrijke drager van de stedenbouwkundige opzet, gezien de
situering aan de Kastanjelaan met de blinde zijgevel aan de
Boulevard Heuvelink. Witgepleisterd woonhuis van een sobere
rustige architectuur. Bijzonder is de stenen erker met balkon
en tentvormig zinken dakje.

beschrijving

Dubbel woonhuis op rechthoekige plattegrond. Twee verdieping-
en en attiek onder afgeplat schilddak gedekt met grijze Tuil-
les en Hollandse pannen. Dakkapel boven de middenrisaliet van
no. 53.

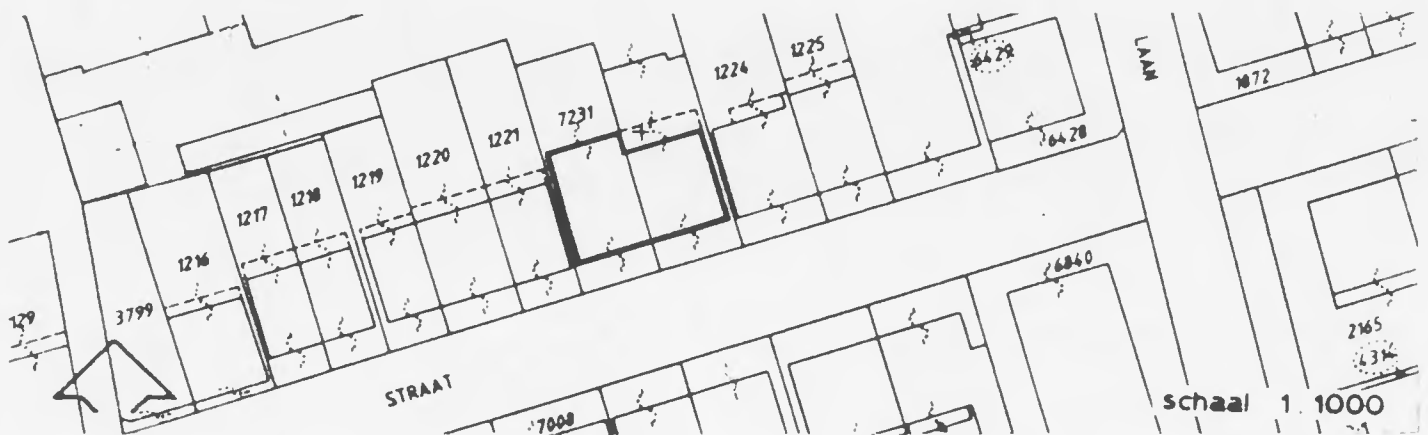
Witgepleisterde symmetrische voorgevel op basement met blok-
verdeling, beëindigd met brede kroonlijst op zware gesneden
consoles, waarboven een houten tandlijst. De voorgevel is
drie traveeën breed met middenrisaliet en hoeklisenen.

Het linker woonhuis (no. 51) heeft nog de oorspronkelijke
kleur behouden, evenals de indeling van de witgeschilderde
schuiframen op de eerste verdieping.

Tegen de zijgevel (no. 53) een driezijdig gesloten stenen
erker met twee blinde vensters, afgedekt waarboven een tent-
vormig zinken dakje. Fijn ijzeren hekwerkje. De voortuin en
zijtuin waarin erker is gelegen vormen belangrijk onderdeel
van het totaal.

adres : Parkstraat 25-27
objectno. : 3.25
kad. aand.: Q7231/Q7319

PARKSTRAAT 25-27

Objectno. : 3.25
bouwjaar : ca. 1870
bouwstijl : neo-classicisme
architect :

motivering

Object van belang voor de gemeente Arnhem vanwege zijn architectonische en cultuur-historische waarde.

toelichting

Groot dubbel woonhuis is sobere, statige neo-classicistische stijl gebouwd. Dominante drager van de stedenbouwkundige negentiende-eeuwse karakteristiek van dit gedeelte van de Parkstraat. Voortuin omringd door een authentiek smeedijzeren tuinhek.

beschrijving

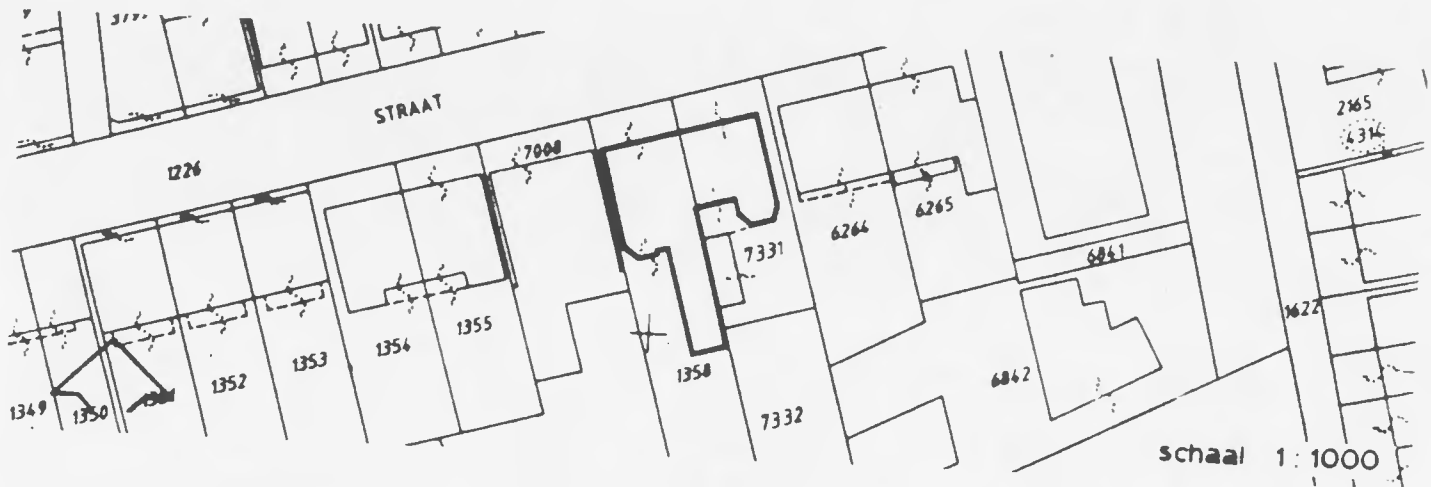
Groot dubbel woonhuis op rechthoekige plattegrond. Witgepleisterde baksteen gevels op hoog natuursteen plint waarin souterrain is opgenomen. Hardsteen trap leidt naar bel-étage; daarboven anderhalve verdieping onder afgeknot flauwhellend zadeldak, gedekt met rode pannen.

Vlakke voorgevel horizontaal geleed door: natuursteen plint; schijnvoegen bij bel-étage; daarboven een geprofileerde cordonband; en een licht risalerende gootlijst. Verticale geleiding door hoge vensters, hoeklisenen en tussen de traveeën zware geprofileerde gootklossen. Beide huizen zijn elkaars spiegelbeeld.

Het gaafste pand (no. 25) is beschreven. Voorgevel bestaat uit vier traveeën, waarin een venster of deur. Bel-étage asymmetrisch door ingangsportiek in tweede travee. De tweede en de derde travee zijn licht risalerend. Boven ingang een over twee traveeën doorlopend balkon met houten hek waarin gietijzeren hekwerk, gesteund door zware fraai gesneden consoles. Vensteropeningen beëindigd doorgetoogde profiellijst met kuifornament op verdieping. Boven de balkondeuren bovendien nog een ingegraveerde versiering in soort tafelementje. Alle vensters hebben oorspronkelijke Franse blinden behouden. Kleine voortuin met laag fraai smeedijzeren hekwerk op een stenen voetmuurtje. Bij het linker pand is het draaiende dubbele deel van het hekje nog aanwezig. Boven de middentraveeën twee houten witgeschilderde dakkapellen afgesloten door driehoekig fronton.

adres : Parkstraat 30-32
objectno. : 3.26
kad. aand.: Q7331/Q1358

PARKSTRAAT 30-32

objectno. : 3.26
bouwjaar : ca. 1870
bouwstijl : neo-classicisme
architect :

motivering

Object van belang voor de gemeente Arnhem vanwege zijn architectonische waarde.

toelichting

Groot dubbel woonhuis in sobere statige neo-classicistische stijl. Dominante drager van de stedenbouwkundige negentiende-eeuwse karakteristiek van dit gedeelte van de Parkstraat. Voortuin omringd door een laag authentiek smeedijzeren tuinhek.

beschrijving

Groot dubbel woonhuis op rechthoekige plattegrond. Panden zijn elkaars spiegelbeeld om de midden-as, die als nadrukkelijke scheiding is aangegeven door een brede verticale voeg. Sobere gepleisterde ongeschilderde gevels, bestaande uit natuursteen plint waarin souterrain is opgenomen. Daarboven bel-étage en anderhalve verdieping onder afgeplat schilddak, gedekt met pannen. In het midden hoge gemetselde schoorsteen. Ieder pand bestaat uit vier traveeën waarin een venster of een deur. Dwarsgeplaatste bordestrap met aardig smeedijzeren hek leidt naar voordeur in de travee naast de hoektravee. De gevel van de bel-étage heeft doorlopende schijnvoegen en is gescheiden door witgeschilderde cordonlijst van de overige verdiepingen. De middelste twee traveeën licht risalerend. Boven ingang over twee traveeën doorlopend balkon met eenvoudig smeedijzeren hekje tussen vierkante houten balusters. Verdieping openingen beëindigd door getoogde geprofileerde lijsten. Beëindiging van de bovenste vensters zijn opgenomen in de brede kroonlijst. De smalle, gedeeltelijk versteende, voortuinen zijn omgeven door laag authentiek hekwerk.

adres : Parkstraat 31^a
 objectno. : 3.27
 kad. aand.: Q6430

PARKSTRAAT 31^a (Vrijzinnig Hervormde kerk)

objectno. : 3.27
bouwjaar : 1926
bouwstijl : Haagse School
architect : H.B. van Broekhuizen (arch. bureau G. Feenstra)

motivering

Object van belang voor de gemeente Arnhem vanwege zijn architectonische waarde.

toelichting

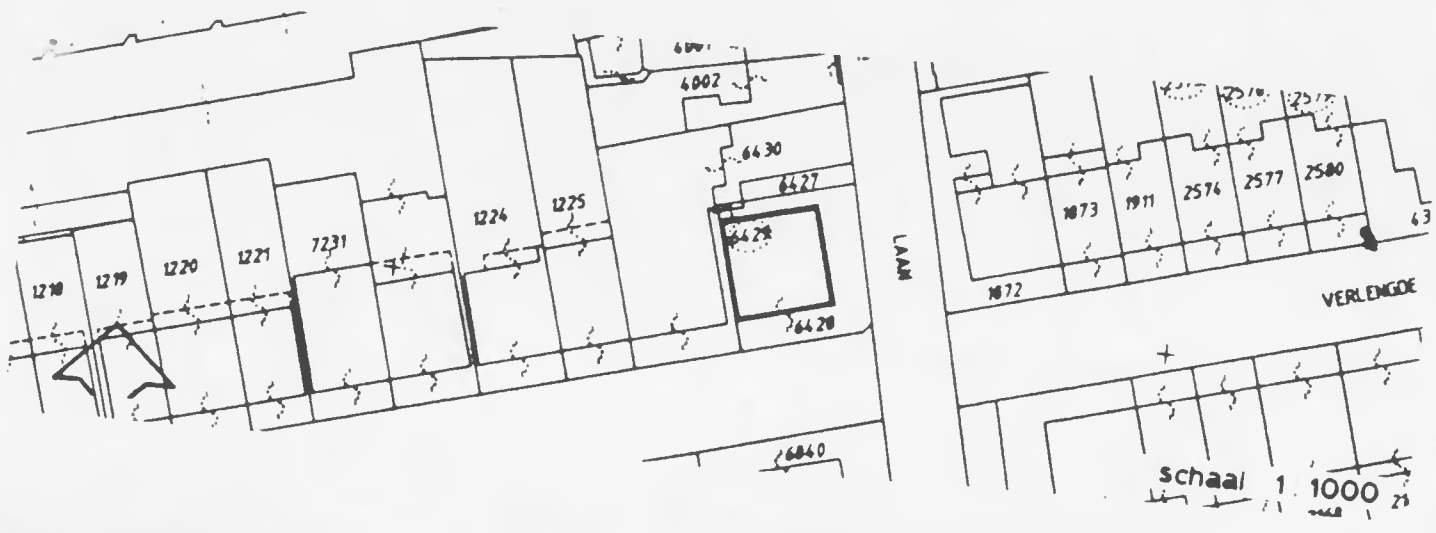
Zorgvuldig en uniek in de straatwand ingepast kerkgebouw in Haagse School stijl.

beschrijving

Doosvormig kerkgebouw op rechthoekige plattegrond, opgetrokken uit geel-rode baksteen. De gesloten voorgevel is symmetrisch van opzet en heeft een sterk horizontale geleiding. Moderne, brede, eenvoudige natuursteen trap met blankgelakte leuningen leidt naar brede ingangspartij, gelegen in midden-as. De ingang, waarin dubbele blankgelakte paneeldeuren, wordt bekroond door vlakke betonnen luifel, gesteund aan weerszijden door zware uitkragende betonbalken. Randschrift in losse koperen letters: "Vrijz. Hervormde Kerk". Ingangspartij omlijst door baksteen omlijsting in eenvoudig siermetselverband. Deze omlijsting wordt in een bandvormige baksteenversiering voortgezet en beslaat vrijwel de gehele gevel. Hierboven een brede strook vensteropeningen, afgesloten door een doorlopende latei. Tussen de openingen beton-elementen waarboven licht-uitspringende betonnen blokjes, als balkkopjes. Hoge smalle laddervormige vensters, omgeven door een roodbruin geschilderde rand, flankeren de ingangspartij. De gevel wordt afgesloten door een smalle vlakke betonnen daklijst. De verborgen goten langs de zijgevels steken bij de voorgevel uit en hebben vierkante hemelwaterafvoeren. Het oorspronkelijk interieur is nog aanwezig. Gelegen voor het gebouw een dicht begroeide voortuin met een eenvoudig tuinhek.

adres : Parkstraat 33
 objectno. : 3.28
 kad. aand.: Q6428

PARKSTRAAT 33

objectno. : 3.28
bouwjaar : 1870-1880
bouwstijl : neo-classicismsme
architect :

motivering

Object van belang voor de gemeente Arnhem vanwege zijn architectonische, stedenbouwkundige en cultuur-historische waarde.

toelichting

Witgepleisterd woonhuis in sobere, statige neo-classicistische stijl gebouwd. Belangrijke drager van de stedenbouwkundige negentiende-eeuwse karakteristiek van het Spijkerkwartier door de situering op de hoek van het kruispunt Parkstraat-Kastanjelaan.

beschrijving

Vrijstaand woonhuis op de noordwestelijke hoek van de Parkstraat en de Kastanjelaan. Twee bouwlagen opgetrokken uit rechthoekige plattegrond, onder met grijze pannen gedekt schilddak waarop twee, te grote, vernieuwde dakkapellen. Vlakke gestucte en gebroken wit gesausde voorgevel van vier traveeën met op begane grond asymmetrische indeling; bestaande uit twee velden, beeindigd door geblokte hoeklisenen. Horizontale geleiding door hoge kroonlijst met geprofileerde gootlijst, die op de hoeken gesteund wordt door een fraai gesneden console; een smalle vlakke profiellijst tussen de verdiepingen en een vlak gecementeerd plint waarin souterrain vensters en de trap naar de bel-étage zijn opgenomen. In de derde travee een brede hardstenen trap met massieve zijmuren. Oorspronkelijke leuning ontbreken. Iedere travee bevat een hoge opening omgeven door een smalle vlakke aan de bovenzijde licht gebogen lijst, met schuifvenster met witgeschilderd raam- en kozijnhout, aan bovenzijde getoogd. Aardige brede voordeur, donkergroen geschilderd, met vlak gietijzeren rooster. Zijgevel bestaat uit drie traveeën, is symmetrisch van opzet en heeft een brede gootlijst die risaleert ter plaatse van de middelste travee. Iedere travee bevat een venster, gelijk aan de voorzijde.

Op de begane grond zijn wijzigingen aangebracht: het eerste venster heeft dubbele deuren gekregen met een klein balkon op een smalle betonplaat, gestempeld vanaf de straat, ervoor. De vensters twee en drie zijn ingekort ten behoeve van een rechthoekige uitbouw met plat dak.

De grote voortuin ter plekke van en naast de later toegevoegde uitbouw aan de Kastanjelaan is verdwenen. Aan de Parkstraat is de voortuin nog omgeven door een laag oorspronkelijk hekwerk met een dubbel hek ter plaatse van de ingang. Dit dubbele hek wordt door tamelijk brede balusters geflankeerd.

adres : Parkstraat 35
 objectno. : 3.29
 kad. aand.: Q1872

PARKSTRAAT 35

objectno. : 3.29
bouwjaar : 1880-1890
bouwstijl : eclecticisme
architect :

motivering

Object van belang voor de gemeente Arnhem vanwege zijn architectonische, stedenbouwkundige en cultuur-historische waarde.

toelichting

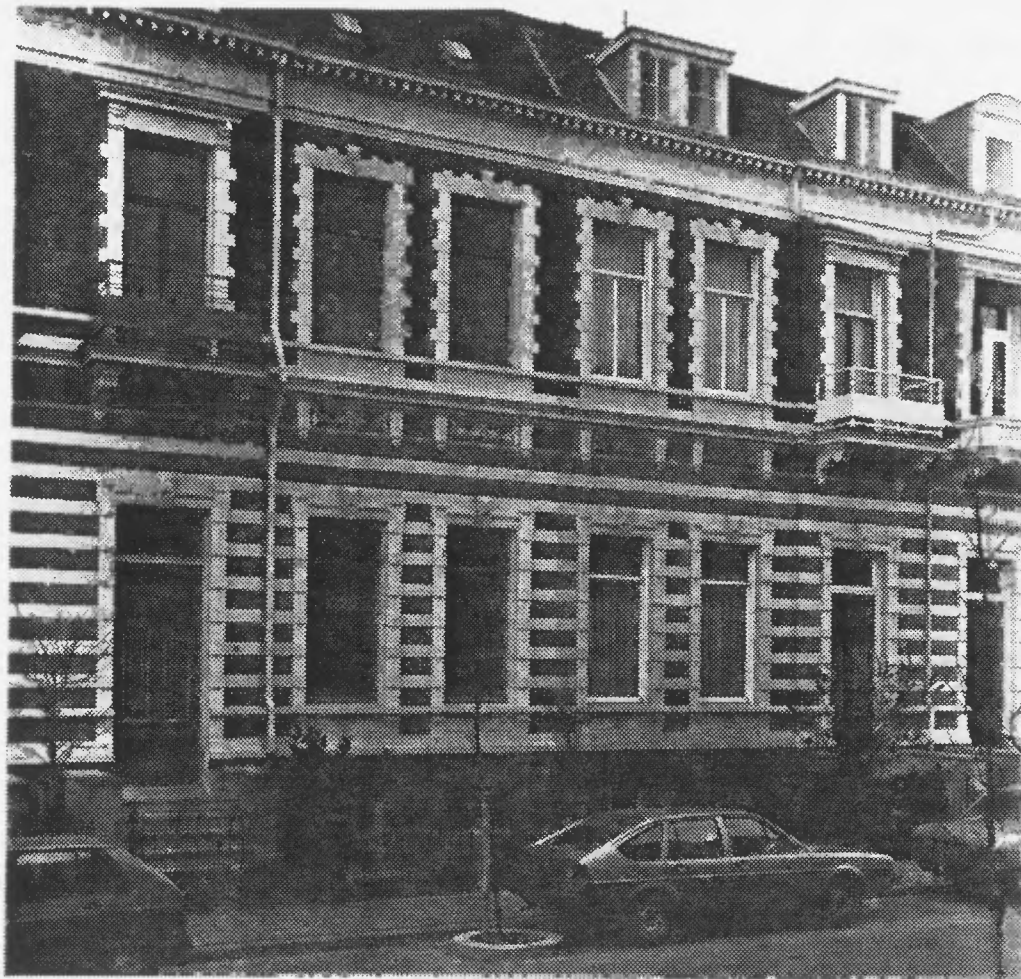
Woonhuis in sobere baksteen-architectuur gebouwd. Belangrijke drager van de stedenbouwkundige karakteristiek van het Spijkerkwartier door de situering op de hoek van de Verlengde Parkstraat-Kastanjelaan.

beschrijving

Woonhuis op de noord-oostelijke hoek van het kruispunt Parkstraat - Kastanjelaan. Twee bouwlagen op souterrain, onder afgeplat schilddak, gedekt met nieuwe grijze leien. Twee nieuwe dakramen. Voorgevel is opgetrokken uit rode baksteen, op gecementeerd plint, waarin souterrainvensters zijn opgenomen. Plint bestaat uit "onbehakte natuursteen"-blokken. Gevel is beëindigd door brede cement kroonlijst met daarboven tandlijst en geprofileerde gootlijst. Tussen de verdiepingen een gecementeerde lijst versierd met liggende diamantblokken. Verticale geleiding door hoekblokversiering en een tot aan de kroonlijst doorlopende cementen ingangspartij. Deze ingangstravee bevat een hardstenen steektrap naar bel-étage, met ingangsportiek waarin aardige voordeur; daarboven eenvoudige deuren die toegang geven tot eenvoudig balkon met smeedijzeren hek waarop een bijzondere leuning in de vorm van een liggende blank gelakte staaf van hout, met aan de uiteinden een soort ijzeren vlaggemast-knoppen.

De hoge vensteropeningen worden afgesloten door gemetselde strekken met een gecementeerde sluitsteen. Deze sluitsteen is op de begane grond versierd met bladmotieven.

De zijgevel aan de Kastanjelaan is symmetrisch en bestaat uit twee traveeën waartussen een brede metselwerkpenant. Ook hier verticale geleiding door hoekblokversiering en bovendien door verdiepingvensters met de begane grondvensters met elkaar te verbinden door een gecementeerde schijningangspartij, gelijk aan de echte ingangspartij aan de voorzijde. Achtergevel is witgestuct met diepe brede horizontale schijnvoegen. In het midden is tegen de gevel een hoog opgaande en door de gootlijst stekende schoorsteen gebouwd. Links naast de schoorsteen op de verdieping een smal, hoog, boogvormig afgesloten venster, waarboven op het dak een gebogen dakkapel met gezwenkte zijstukken; hierin een rond, taatsend venster. Op de begane grond een groen-wit geschilderde erker op basement. De zijgevel van dit recentere uitbouwje heeft een driehoekig beëindigde raamindeling. Dit gedeelte van het dakvlak aan de achterzijde is gedekt met de authentieke ruitvormige zinken leien.

adres : Parkstraat 39-41-43-45
 objectno. : 3.30
 kad. aand.: Q1911/Q2574/Q2577/Q2580

PARKSTRAAT 39-41-43-45

objectno. : 3.30
bouwjaar : ca. 1880-1890
bouwstijl : eclecticisme
architect :

motivering

Object van belang voor de gemeente Arnhem vanwege zijn architectonische waarde.

toelichting

Rij woonhuizen als onderdeel van de volledig gave noordelijke gevelwand van de Parkstraat tussen de Kastanjelaan en de Pr. Hendrikstraat, gebouwd in eclectische stijl; verfraaid met gepleisterde sierbanden en guirlande-ornamenten.

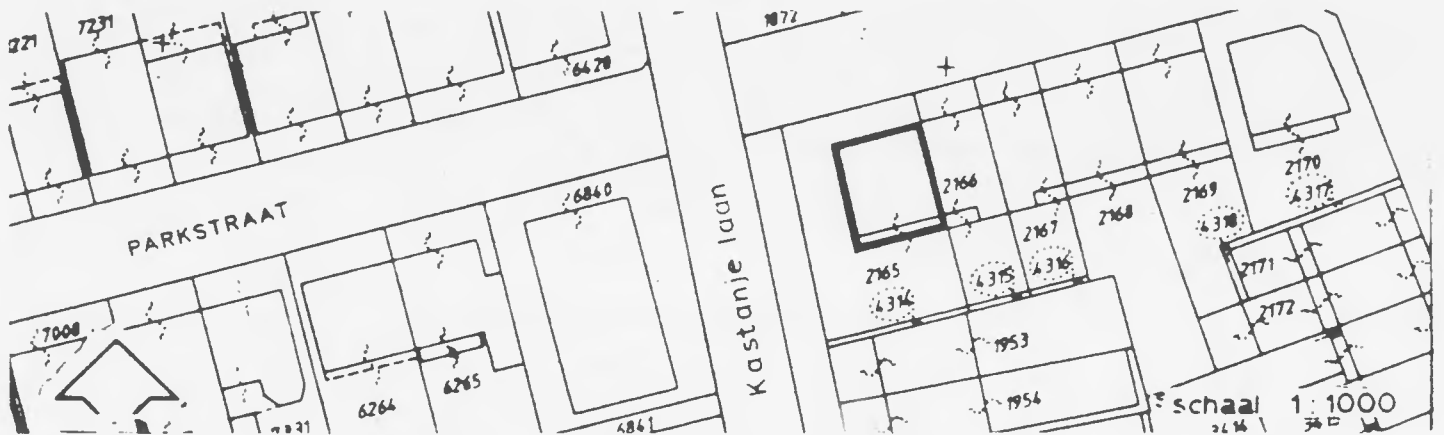
beschrijving

Vier woonhuizen in rij, in rechthoekig bouwblok van twee bouwlagen op souterrain onder afgeplat schilddak, gedekt met grijze pannen en ruberoid leien. Vlakke rode baksteen voor-gevel van twaalf traveeën op grijs-paars gecementeerd plint waarin souterrain. Horizontale geleiding door brede onversierde kroonlijst en witgesausde geprofileerde sierlijsten, met guirlandes versierd, tussen de verdiepingen en op begane grond door witgesausde gestucte sier-speklagen. Voorgevel is twaalf traveeën breed en symmetrisch rond middenas. Ieder geveldeel van zes traveeën bevat twee woningen en is eveneens symmetrisch rond middenas. De middelste twee traveeën vormen een risaliet, afgesloten door brede kroonlijst versierd met ingelaten diamantblokken. Twee hardstenen steektrappen met massieve zijmuurtjes leiden naar twee voordeuren, waarboven op gesneden consoles twee kleine balkons, met oorspronkelijk een houten balustrade (zie rechtse woning). In iedere travee een hoge vensteropening omlijst door witgesausde gestucte blokklijsten. Op begane grond afgesloten door een hoekige schouderlijst met sluitsteen en op verdieping met sluitsteen, met uitzondering van vensters in de risalieten, die beëindigd worden door een kroonlijstje op gesneden blokjes. Vermoedelijk oorspronkelijk versierd met guirlandes (zie aan de overzijde no. 42-44; obj. no. 32). Boven de eerste twee traveeën oorspronkelijk een houten witgeschilderde dakkapel, afgesloten door een gebogen fronton op triglieven, zoals boven iedere travee in de risalieten. Het is niet duidelijk of de middelste vier traveeën van het bouwblok eveneens dakkapellen hebben gehad.

Groene voortuinen omgeven door laag XIXd hekwerk, waarin met een dubbel hek ter plaatse van iedere ingang. Tussen de beide hekken, een klein passtuk.

adres : Parkstraat 40-40^a
objectno. : 3.31
kad. aand.: Q2165

PARKSTRAAT 40-40^a

objectno. : 3.31
bouwjaar : ca. 1890
bouwstijl : eclecticisme
architect :

motivering

Object van belang voor de gemeente Arnhem vanwege zijn architectonische, stedenbouwkundige en cultuur-historische waarde.

toelichting

Dominant woonhuis in rustige baksteen-architectuur gebouwd en verlevendigd met frontons en guirlande-ornamenten. Belangrijke drager van de stedenbouwkundige negentiende-eeuwse karakteristiek van het Spijkerkwartier door de situering op de hoek van de Verlengde Parkstraat-Kastanjelaan.

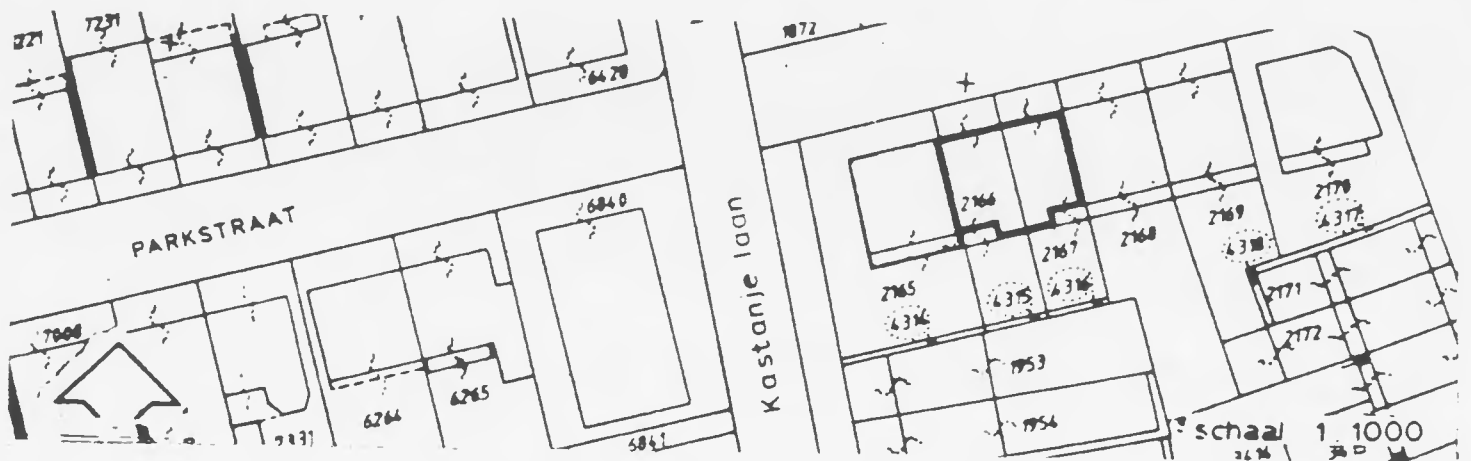
beschrijving

Dubbel woonhuis gelegen op de zuid-oostelijke hoek van de Parkstraat en de Kastanjelaan. Het pand is in hoofdvorm en detaillering gelijk aan het pand Parkstraat no. 50 (obj. no. 35); bij dit pand is echter geen afgeschuinde hoek toegepast. De voorgevel is vier traveeën breed. Op de begane grond ontstaat een asymmetrische gevel door de ingangspartij in de tweede travee, met een bovengelegen balkon.

Het hoekgedeelte van de voorgevel (travee drie en vier) is risalerend, samen met de eerste travee van de zijgevel aan de Kastanjelaan. Deze gevel is symmetrisch van opzet en bestaat uit twee traveeën. De voortuin, omgeven door een niet oorspronkelijk hekwerkje, is aan de Kastanjelaan aanmerkelijk breder dan aan de Parkstraat.

adres : Parkstraat 42-44
 objectno. : 3.32
 kad. aand.: Q2167/Q2166

PARKSTRAAT 42-44

objectno. : 3.32
bouwjaar : ca. 1880-1890
bouwstijl : eclecticisme
architect :

motivering

Object van belang voor de gemeente Arnhem vanwege zijn architectonische waarde.

toelichting

Twee woonhuizen in eclectische baksteen architectuur gebouwd, verlevendigd met guirlande-versieringen. Belangrijke drager van de karakteristiek van het gedeelte van de Parkstraat tussen de Kastanjelaan en de Pr. Hendrikstraat.

beschrijving

Identiek aan een gedeelte van het pand Parkstraat 39-41-43-45 (objectno. 30).

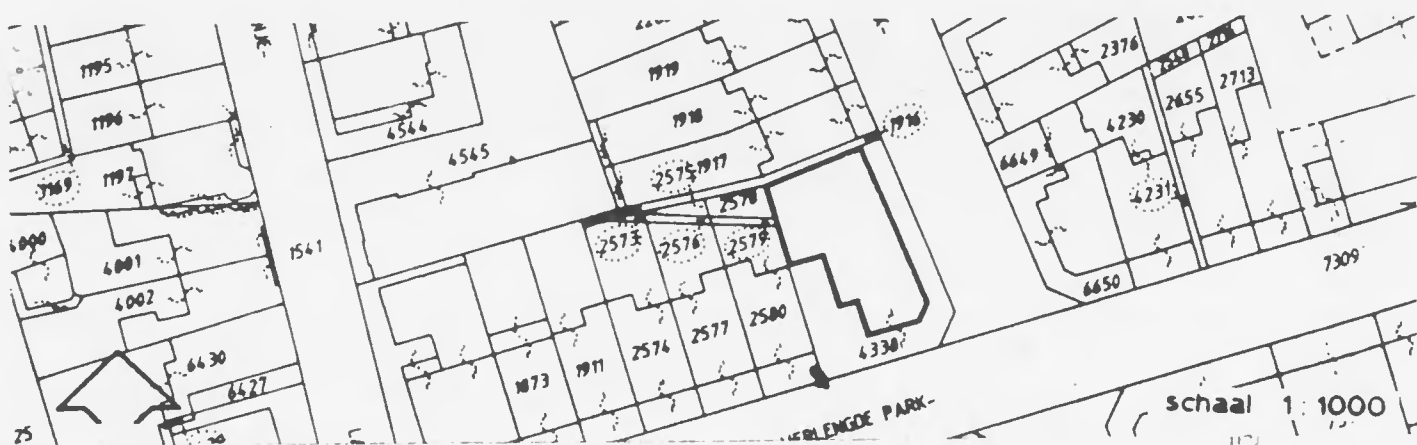
Twee woonhuizen. Voorgevel symmetrisch om middenas in risaliet.

Het linker woonhuis (no. 44) heeft nog één oorspronkelijk dakkapel (boven ingang) en het rechterpand (no. 42) eveneens. Het rechterwoonhuis (no. 42) heeft dakkapellen met driehoekige bekroning. Boven de twee rechtse traveeën bevindt zich een identiek dakkapel. Twee nieuwere dakramen in dakvlak van de beide linkse traveeën. De voordeuren zijn gelijk aan die van het tegenovergelegen pand. Het linker gietijzeren rooster is verdwenen.

Boven de vensters van de ingangspartij zijn de oorspronkelijke uitbundig versierde guirlandes nog aanwezig.

adres : Parkstraat 47
 objectno. : 3.33
 kad. aand.: Q4338

PARKSTRAAT 47 ("Villa Gelders Spijker")

objectno. : 3.33
bouwjaar : 1880-1890
bouwstijl : eclecticisme
architect :

motivering

Object van belang voor de gemeente Arnhem vanwege zijn architectonische, stedenbouwkundige en cultuur-historische waarde.

toelichting

Woonhuis in eclectische baksteen-architectuur gebouwd. Bijzonder is de terugliggende ingangspartij, gelegen naast het hoofdblok. Het gebouw is een belangrijke drager van de stedenbouwkundige karakteristiek van het Spijkerkwartier door de situering op de hoek van de Verlengde Parkstraat-Pr. Hendrikstraat.

beschrijving

Vrijstaand woonhuis op L-vormige plattegrond met afgeschuinde hoek. Twee bouwlagen op souterrain onder afgeknot schilddak gedekt met grijze Oud-Hollandse pannen. Op de hoek houten witgeschilderde dakkapel met gave zijstukken onder een gebogen fronton. In de inwendige hoek lagere bouwmassa waarin opgenomen de ingangspartij, beëindigd door een balustrade. Gevel in hoofdlijnen identiek aan het pand Parkstraat 50 (objectno. 35). Verschillen in afsluitingen en ornamentiek zijn de onversierde gootlijst; de begane grond vensters beëindigd door een platte profiellijst met sluitsteen waarop golflijn-versiering; op de verdieping gebogen beëindigingen met oren en een sluitsteen; onder de vensters een geblokte vulling; rechte neggen. Rijkere blokversiering bij raamomlijsting dan bij het pand Parkstraat 50. Verborgene kozijnhout van wit en het raamhout standgroen geschilderd. Ingangspartij is oorspronkelijk gelijk aan Parkstraat 50 geweest. De voortuin is versteend. Links voor de ingang een gietijzeren "Jobse" gaslantaarn.

adres : Parkstraat 49
objectno. : 3.34
kad. aand.: Q6650

PARKSTRAAT 49

objectno. : 3.34
bouwjaar : 1880-1890
bouwstijl : eclecticisme
architect :

motivering

Object van belang voor de gemeente Arnhem vanwege zijn stede-
bouwkundige en cultuur-historische waarde.

toelichting

Belangrijke drager van de stedenbouwkundige negentiende-eeuwse
karakteristiek van het Spijkerkwartier door de situering op
de hoek van de Verlengde Parkstraat-Pr. Hendrikstraat. Ruim-
telijk is het gebouw de tegenhanger van het pand Parkstraat
50.

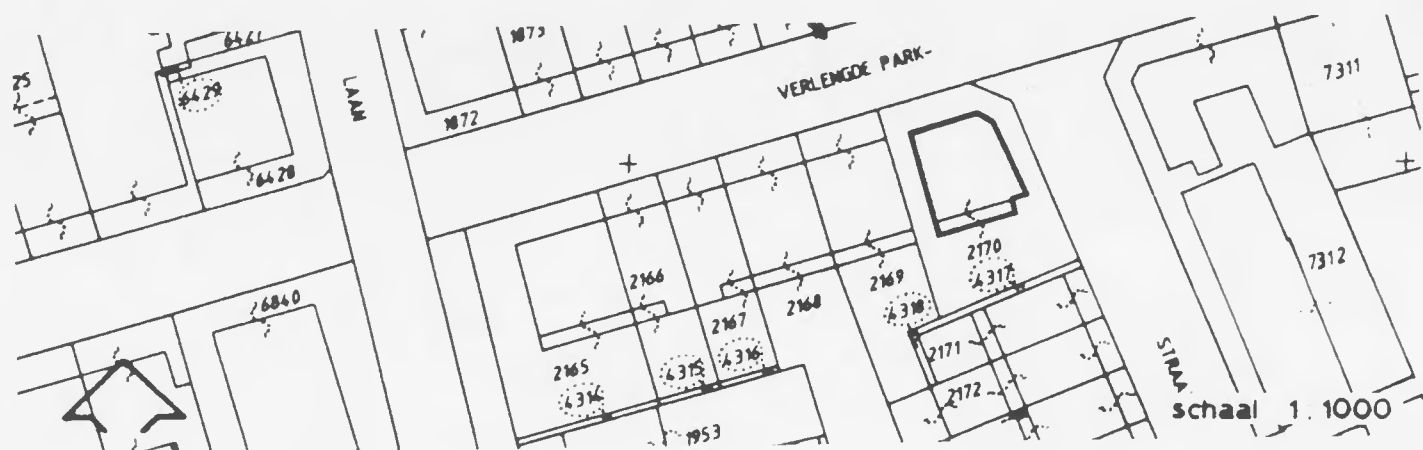
beschrijving

Vrijstaand woonhuis op rechthoekige plattegrond met afge-
schuinde hoek. Drie bouwlagen onder afgeknot schilddak gedekt
met grijze pannen. Overhoeks is het dakvlak samengesteld.
Witgestucte vlakke gevel met asymmetrische indeling van twee
traveeën. De rechtse travee is smaller dan de linkse. Bij de
gevel aan de Pr. Hendrikstraat is dit precies omgekeerd. De
eerste travee heeft brede rechthoekig gesloten openingen met
twee gekoppelde schuifvensters geflankeerd door stucpilasters
met Corinthisch kapiteel. Tussen de traveeën en op de hoeken
gestucte diamant-blokversieringen. De smalle travee heeft
Franse deuren met een eenvoudig hekje.

De gevel wordt beëindigd door een smalle gootlijst waarboven
een witgeschilderde houten dakkapel. Tegen de achtergevel een
houten dakje met gesneden houten randversiering.

adres : Parkstraat 50
 objectno. : 3.35
 kad. aand.: Q2170

PARKSTRAAT 50

objectno. : 3.35
bouwjaar : ca. 1890
bouwstijl : eclecticisme
architect :

motivering

Object van belang voor de gemeente Arnhem vanwege zijn architectonische, stedenbouwkundige en cultuur-historische waarde.

toelichting

Hoekpand in sobere baksteen-architectuur gebouwd. Belangrijke drager van de stedenbouwkundige negentiende-eeuwse karakteristiek van het Spijkerkwartier door de situering op de hoek van de Verlengde Parkstraat-Pr. Hendrikstraat. Ruimtelijk is het gebouw de tegenhanger van het pand Parkstraat 49. (objectno. 47).

beschrijving

Vrijstaand woonhuis op rechthoekige, vrijwel vierkante, plattegrond met afgeschuinde hoek. Souterrain met bel-étage en verdieping onder afgeknot schilddak gedekt met grijze pannen. Op de hoek één witgeschilderde dakkapel met geprofileerde gebogen frontonlijst. Vlakke rode baksteen voorgevel in drie traveeën. De middelste is licht risalerend, bevat de ingangspartij met hardstenen steektrap met stenen leuning en aardige dubbele deur in standgroen met raampjes waarvoor gekruld smeedijzeren rooster, afgesloten door gebogen frontons.

Horizontale geleiding door natuursteen plint waarin souterrainvensters zijn opgenomen; brede geprofileerde cordonlijst tussen de verdiepingen en een brede licht risalerende gootlijst met guirlande versieringen. Iedere travee bevat een hoge vensternis met schuine nege en omlijsting van witgestucte blokversiering, waarin schuifvenster.

Verdiepingvensters afgesloten door geprofileerde driehoekige frontonlijsten met daaronder bladmotiefversiering. Onder de vensters dubbele diamantblokversiering. Vensters begane grond afgesloten door getrapte, blokvormige stucwerk hanekam met diamantvormige sluitsteen. Onder de vensters rozetversiering. Het kozijnhout is wit of grijs. De hoektravee heeft op de verdieping een houten balkon op gesneden consoles, met houten balustrade in oorspronkelijke kleurstelling: de balusters in ivoor, de leuning in standgroen met wit.

Zijgevel spiegelsymmetrisch, twee traveeën met vensters waartussen een brede metselwerkpenant. Naar binnendraaiende ramen op de verdieping.

Kleine voortuin met aardig negentiende-eeuws hekwerkje.

adres : Parkstraat 51
 objectno. : 3.36
 kad. aand.: Q4231

PARKSTRAAT 51

objectno. : 3.36
bouwjaar : ca. 1890
bouwstijl : neo-classicisme
architect :

motivering

Object van belang voor de gemeente Arnhem vanwege zijn architectonische waarde.

toelichting

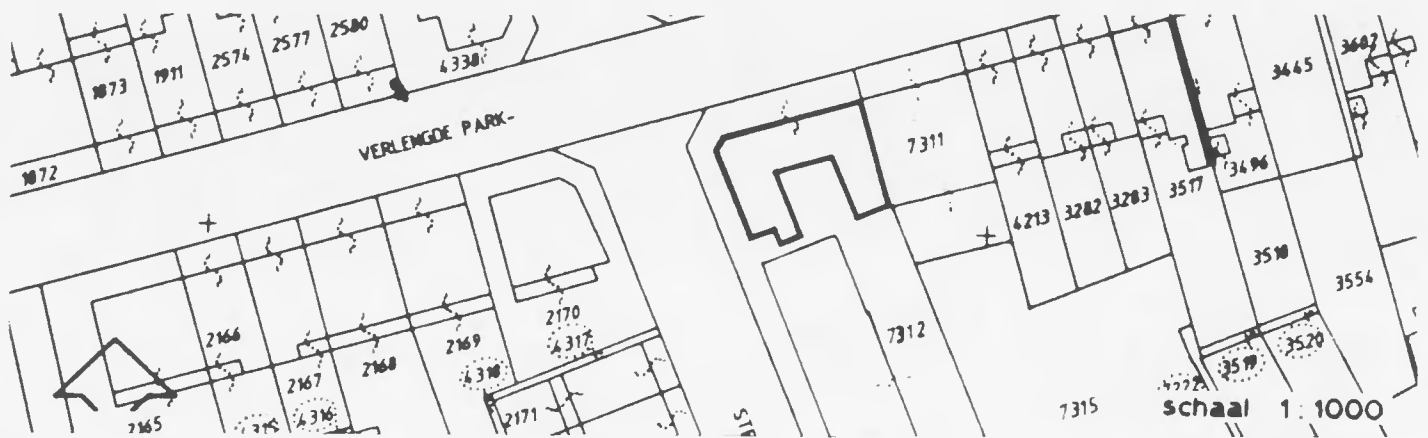
Witgepleisterd woonhuis in neo-classicistische stijl gebouwd. Bijzonder is het in de gevel opgenomen poortje met een smal hoog venster en een fraai gesneden oeilie-de-boeuf.

beschrijving

Woonhuis op rechthoekige plattegrond met souterrain en twee bouwlagen onder afgeplat schilddak gedekt met grijze pannen. Souterrain opgenomen in hardstenen plint. Daarboven een vlakke, gestucte en gelig geschilderde gevel, verdeeld in drie hele en één halve travee. De traveeën twee en drie zijn licht risalerend, evenals de gootlijst. Horizontale geleiding door toepassing van schijnvoegen en brede cordonlijsten waarin schijnbalustrades zijn opgenomen. Een hardstenen trapje leidt in de eerste travee naar de bel-étage. De ingang heeft een Franse deur bekroond met een stucwerk frontonlijst. Daarboven een smal balkon op gesneden consoles, met een houten balustrade. De openingen in iedere travee zijn omlijst met een geprofileerde stuc-lijst. De verdiepingvensters zijn bekroond door stucwerk tafelementen steunend op een soort triglieven. De meest rechtse travee heeft waarschijnlijk oorspronkelijk een poortje bevat. Boven de huidige deur een open oeilie-de-boeuf en een smal venster. Smalle voortuin omgeven door een lage stenen muur van recente datum.

adres : Parkstraat 52-54
 objectno. : 3.37
 kad. aand.: Q7312

PARKSTRAAT 52-54

objectno. : 3.37
bouwjaar : 1881 (aldus opschrift)
bouwstijl : eclecticisme
architect :

motivering

Object van belang voor de gemeente Arnhem vanwege zijn architectonische, stedenbouwkundige en cultuur-historische waarde.

toelichting

Pakhuis in sober baksteen-eclecticisme gebouwd. Dominante drager van de stedenbouwkundige negentiende-eeuwse karakteristiek van het Spijkerkwartier door de situering op de hoek van de Verlengde Parkstraat-Pr. Hendrikstraat.

beschrijving

Pakhuis op rechthoekige plattegrond met afgeschuinde hoek. Drie bouwlagen onder een afgeplat schilddak gedekt met grijze pannen. Op de hoek een samengesteld dakvlak.

De gevels zijn uitgevoerd in rode baksteen, met horizontale geleding door geschilderde brede cordonbanden tussen de verdiepingen met aanduiding van de oorspronkelijke bestemming van het pand.

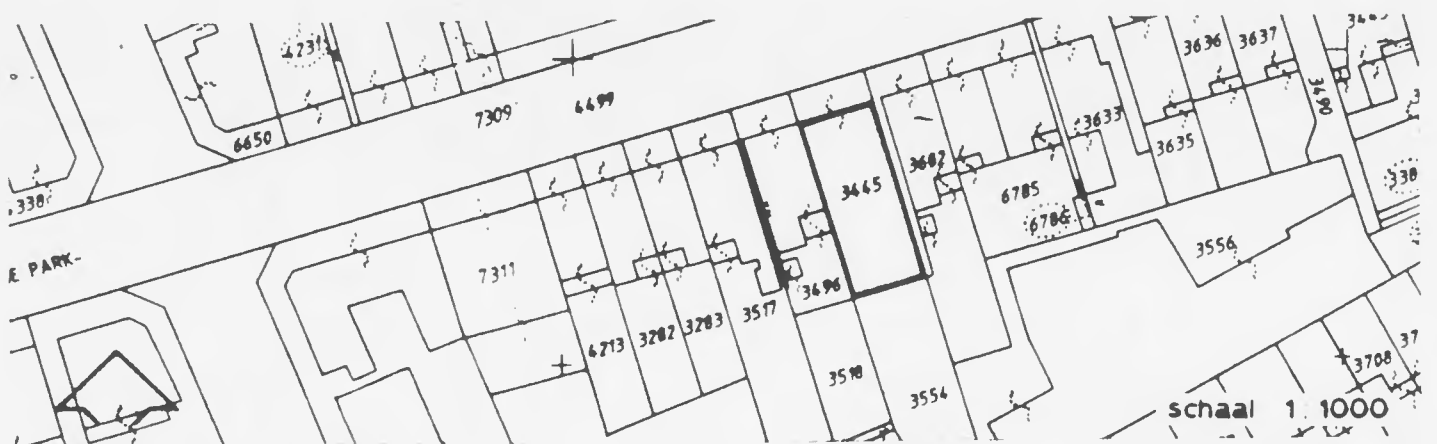
De vensters hebben diverse breedten en zijn afwisselend afgesloten met rondbogen of korfbogen. Bij begane grond vensters wordt ook een lancetvormige lijst als afsluiting aangetroffen. In de boogtrommels tegelmoetieven.

De hoekgevel is bekroond door een boven de gootlijst geplaatst metselwerk met fronton waarin een rond venster is opgenomen. Geornamenteerde muurankers.

De op de cordonband geschilderde tekst luidt: "Koninklijke meubeltransport Mij. De Gruyter en Co. Bergplaats voor inboedels verpakkingen Internationale transporten".

adres : Parkstraat 74
objectno. : 3.39
kad. aand.: Q3445

PARKSTRAAT 74 (Christelijk Gereformeerde kerk)

objectno. : 3.39
bouwjaar : 1899 (onder het rechtervenster aangegeven)
bouwstijl : romantische neo-gotiek
architect :

motivering

Object van belang voor de gemeente Arnhem vanwege zijn architectonische, stedenbouwkundige en cultuur-historische waarde.

toelichting

Zaalkerkje in romantiserende neo-gotische stijl gebouwd. Verfraaid met gesmede muurankers en een topgevel met ornamenten.

beschrijving

Kerkgebouw op rechthoekige plattegrond onder zadeldak. Vlakke topgevel in rode baksteen met witgesausde elementen en afdekking. Symmetrische indeling om een midden-as. In het midden de licht vooruitspringende ingangspartij met dubbele bruin geschilderde deur, waarin gesloten briefvormige panelen. Rijk versierd hang- en sluitwerk. Boven de deur een spitsboogvenster met witte hoekblokjes.

Naast de ingang kleiner smal lancetvormig afgesloten venster, omlijst met rode profielsteen. Daarboven driehoekig uitspringende versiering bekroond door een wit beeldhouwd ornament. Naast dit venster een eenvoudige deur met het voornoemde type. Onder de vensters twee ingemetselde plaquettes met jaartal (1899). Rijk gesmede muurankers met asymmetrische versiering. De topgevel wordt bekroond door een gemetseld vlak waarop een Tudor-achtige cordonlijst. Het afsluitende losse beeldhouwde element ontbreekt.

adres : Pr. Hendrikstraat 13 t/m 29
 objectno. : 3.40
 kad. aand.: Q2857 t/m Q2861

PR. HENDRIKSTRAAT 13 T/M 29

objectno. : 3.40
bouwjaar : ca. 1890
bouwstijl : eclecticisme
architect :

motivering

Object van belang voor de gemeente Arnhem vanwege zijn architectonische waarde.

toelichting

Vijf woonhuizen die als geheel en ieder afzonderlijk een goed voorbeeld van laat negentiende-eeuwse baksteen-architectuur zijn, waarbij industrieel vervaardigde ornamenten zijn toegepast. Bijzonder zijn de hardstenen trappen.

beschrijving

Vijf woonhuizen in een rij, allen met kelder, twee en halve verdieping en kap.

Uit baksteen opgetrokken lijstgevels, verlevendigd met industrieel vervaardigde ornamenten, waardoor ieder pand zijn eigen identiteit krijgt.

Een voorgevel is drie traveeën breed, met boven de middelste een dakkapel. Een karakteristieke hoge hardstenen trap leidt naar de bel-étage waarop een portiek met dubbele deur, gelegen in de meest rechtse travee. Op de eerste verdieping, in de midden travee een klein smal balkon met sierlijk ijzeren hekwerk, gedragen door versierde consoles. Boven de vensters sluitstenen met kopjes en spaarvelden met tegelmozaïek in reliëf. Onder de vensters soortgelijke versieringen.

adres : Pr. Hendrikstraat 31-31a
objectno. : 3.41
kad. aand.: Q2319

PR. HENDRIKSTRAAT 31-31^a

objectno. : 3.41
bouwjaar : ca. 1860
bouwstijl : neo-classicisme
architect :

motivering

Object van belang voor de gemeente Arnhem vanwege zijn architectonische waarde.

toelichting

Herenhuis gebouwd in een sobere, statige neo-classicistische architectuur. Zeldzaam zijn de toepassing van een dubbele stenen dakkapel en de ingangspartij, aangebracht in de zijgevel.

beschrijving

Woonhuis opgetrokken vanuit een vierkante plattegrond. Bel-étage op souterrain en verdieping onder afgeplat schilddak gedekt met grijze Hollandse pannen, waarop dakkapel en recentere schoorsteen.

Gepleisterde en grijsgeschilderde voorgevel met cordonlijst tussen de verdiepingen en kroonlijst gedragen door gesneden consoles. De voorgevel is vier traveeën breed. De middelste twee traveeën risaleren, hierboven bevindt zich een brede dubbele stenen dakkapel.

In linker travee de toegang met eenvoudige trap naar de bel-étage. In iedere travee een venster. Openingen afgesloten recht met afgeronde hoeken en omgaande profiellijst. Hierboven symmetrische Lodewijk-stucornamenten.

Dakkapel bekroond door een gebroken frontonlijst, waarin oby-lisk en bal, steunend op lisenen.

Beneden stolpramen met glas-in-lood in bovenlicht: bovenschuiframen met alleen nog middenspijl. Mezzanino met twee raampjes. Zijgevel met in linker travee halve vensters en met vrij rijke ingangspartij waarin aardige deur en trap naar bel-étage. De duimen van de oorspronkelijke Franse blinden zijn nog aanwezig.

Smalle voortuin vrijwel zonder groen.

adres : Schoolstraat 35
objectno. : 3.43
kad. aand.: Q3914

SCHOOLSTRAAT 35 (Voormalige Lorentz H.B.S.)

objectno. : 3.43
bouwjaar : 1904
bouwstijl : Berlagiaans
architect : Gemeentewerken Arnhem (arch. G. Versteeg)

motivering

Object van belang voor de gemeente Arnhem vanwege zijn architectonische en cultuur-historische waarde.

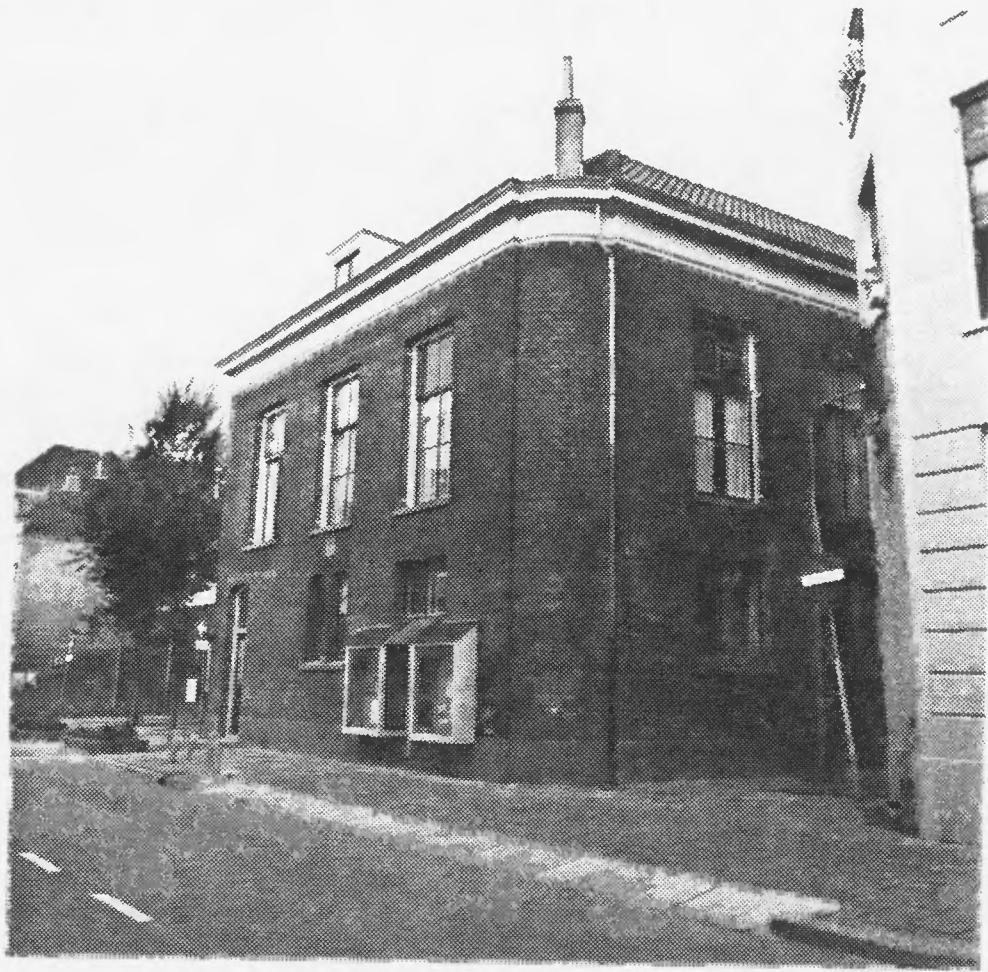
toelichting

Voor Arnhem uniek schoolgebouw met conciërgewoning, aan de voorzijde omgeven met een fraai smeedijzeren hekwerk. In 1904 ontworpen door de gemeente-architect G. Versteeg in een stoere Berlagiaanse architectuur met een zeer rijke detaillering. In het interieur een dominant, eveneens rijk geornamenteerd, trappenhuis.

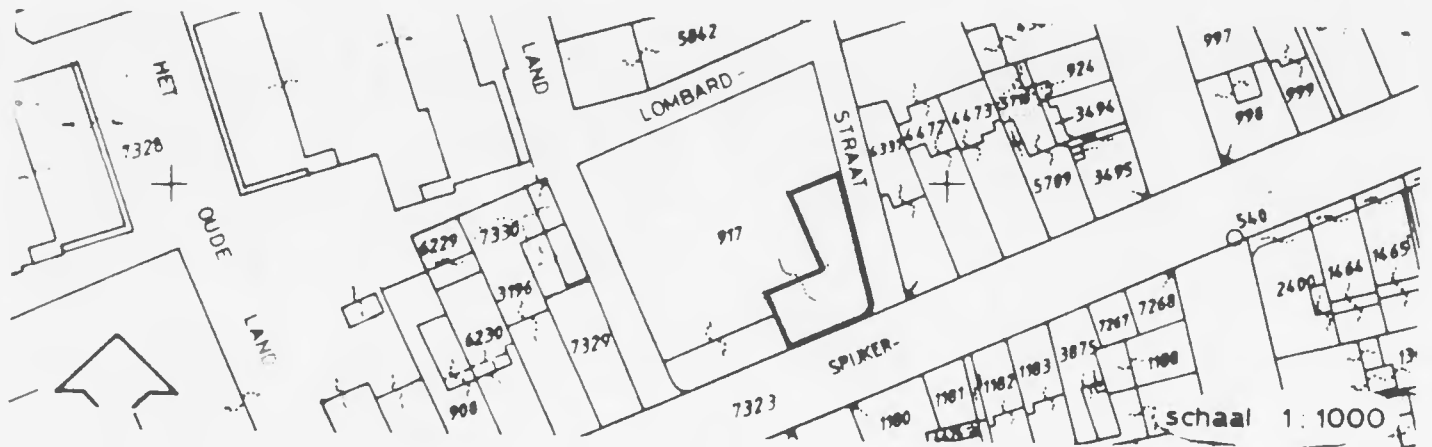
beschrijving (27-4-'87)

Schoolgebouw op overwegend rechthoekige plattegrond. Voorgevel bestaand uit een middenpartij van vijf traveeën. Iedere travee is in drieën gedeeld. Het geheel bekroond door een zware onderbroken gootlijst waarop hekwerk is geplaatst tussen gemetselde met natuursteen elementen beëindigde penanten. Centraal gelegen toegangspartij met granieten omlijsting. Grote hoge openingen met 6- en 9-ruits-schuifvensters, van elkaar gescheiden door gemetselde penanten die met natuursteen elementen zijn beëindigd. Openingen rechtgesloten door zware houten lateien met snijwerk-versiering. Talrijke toepassingen van tegelwerk-ornamenten in de gevel. Van het interieur is vooral het smeedijzeren centrale trappenhuis vermeldenswaard.

Voortuin over volle lengte omgeven door een siersmeedijzeren hekwerk tussen zware, behakte granieten hekpalen.

adres : Spijkerstraat 185-185a
objectno. : 3.47
kad. aand.: Q917

SPIJKERSTRAAT 185-185^a (Voormalige Bank van Lening)

objectno. : 3.47
bouwjaar : 1869 (aangegeven in de gevel)
bouwstijl :
architect :

motivering

Object van belang voor de gemeente Arnhem vanwege zijn architectonische en historische waarde.

toelichting

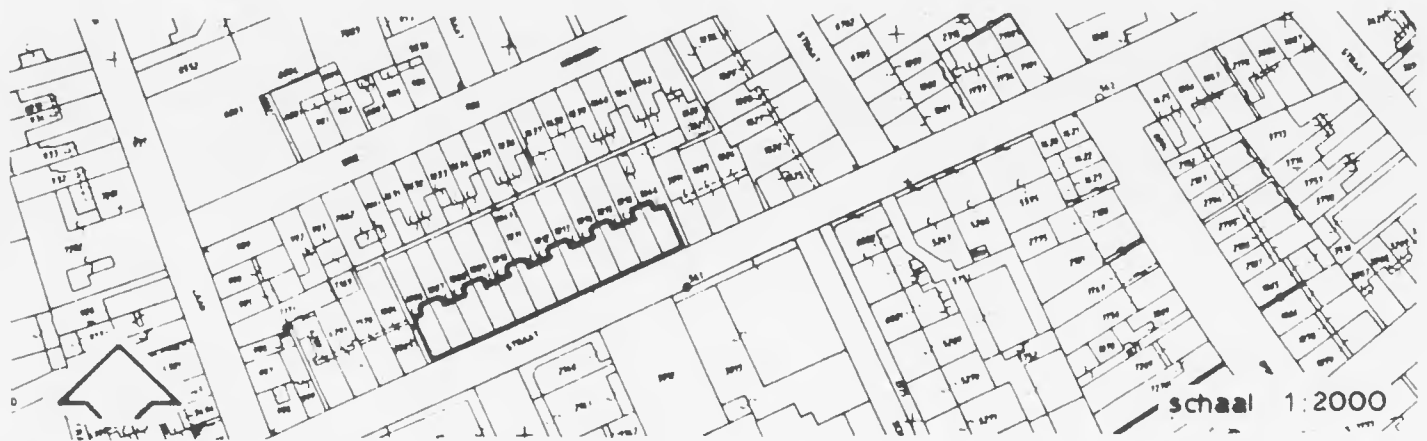
Bankgebouw gebouwd in een evenwichtige eenvoudige baksteen-architectuur met goede verhoudingen. Bijzonder is de toepassing van een afgeronde, blinde hoek. Van belang voor de plaatselijke geschiedenis als voormalige "Bank van Leening".

beschrijving

Bedrijfs- of kantoorgebouw op rechthoekige plattegrond met afgeronde, blinde hoek. Gebouw in rode baksteen opgetrokken twee verdiepingen onder schilddak gedekt met pannen. Lijstgevel is vlak, heeft gecementeerd plint, bestaat uit drie traveeën en wordt afgesloten door zware goed geproportioneerde witgeschilderde kroonlijst en overkragende goot. Een gevelsteen met het jaartal 1869. Eerste travee bevat smalle deur met hoog bovenlicht. Beide naastgelegen traveeën bevatten twee gekoppelde venstertjes, afgesloten met getoogde hanekam. Zijgevel met vier traveeën is identiek van opzet. In derde travee een deur en tussen derde en vierde travee een later toegevoegde deur. Het venster in vierde travee heeft nog oorspronkelijke blinden. Openingen met witgeschilderd kozijnhout en raamhout in standgroen bevatten afwisselend schuif- en stolpramen met 6-ruits-verdeling. De duimen voor de oorspronkelijke luiken zijn overal nog aanwezig.

adres : Spijkerstraat 217 t/m 239
objectno. : 3.48
kad. aand.: Q1006 t/m Q1016/Q1644

SPIJKERSTRAAT 217 t/m 239 ("Brusselse huizen")

objectno. : 3.48
bouwjaar : ca. 1885
bouwstijl : Frans eclecticisme
architect :

motivering

Object van belang voor de gemeente Arnhem vanwege zijn architectonische, stedenbouwkundige en cultuur-historische waarde.

toelichting

Unieke reeks woonhuizen die vanwege zijn aan Franse (of Brusselse) eclectische bouwstijl ontleende verschijningsvorm bekend staat als de "Brusselse huizen". Bijzondere elementen in de interieurs zijn de smalle zeer hoge ingangsportalen en stucplafonds. Als rij vormen deze woonhuizen de stedenbouwkundig belangrijke visuele afsluiting van de Pr. Hendrikstraat.

beschrijving

Rij woonhuizen op rechthoekige plattegrond. Baksteen voor-gevel op hardstenen plint met twee zeer hoge verdiepingen. Eerste verdieping witgepleisterd en tweede verdieping baksteen uitvoering met sierbanden.

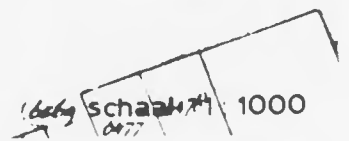
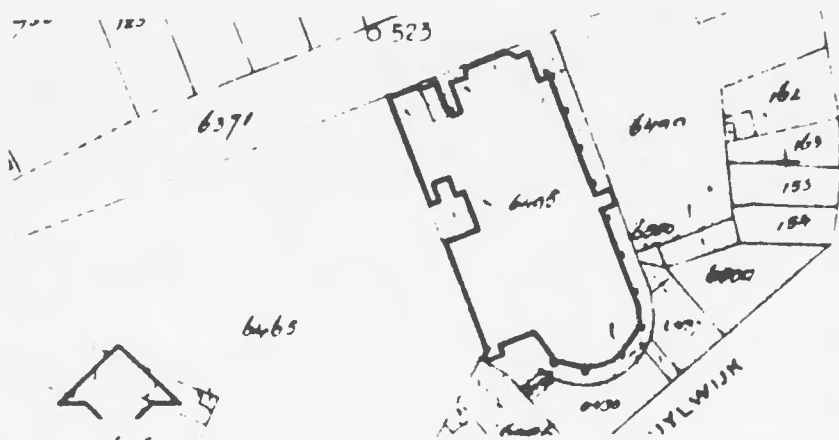
Gevel afgesloten met uitkragende goot en dichtbijeen geplaatste klossen; daarboven mansardekap gedekt met zinken leien.

Woningen twee-aan-twee gespiegeld, met deur in het midden. Steile hoge trap naar bel-étage, met portiek, waarin hoge smalle paneeldeuren waarboven gesloten paneel bekroond met twee frontons. Openingen bevatten op begane grond schuifvensters en op verdiepingen Franse vensters met hekwerk. De travee naast elke toegang heeft een klein balkon met sierhekwerk.

Het interieur heeft bij een enkel pand nog zijn oorspronkelijke staat behouden.

adres : Spoorwegstraat 8 en 10
 objectno. : 3.44
 kad. aand.: R6495

SPOORWEGSTRAAT 8 en 10 (Evangelisch Lutherse kerk)

objectno. : 3.44
bouwjaar : 1897
bouwstijl : neo-gotiek en neo-rennaissance
architect : A.R. Freem (1853-1921)

motivering

Object van belang voor de gemeente Arnhem vanwege zijn architectonische en cultuur-historische waarde.

toelichting

Kerkgebouw in gave neo-gotische en een kosterwoning in neo-rennaissance stijl, gebouwd door architect A.R. Freem (1853-1921). Enige nog overgebleven bouwwerk van deze architect in Arnhem. Het gebouw manifesteert zich zeer dominant vanuit de Steenstraat/hoek Velperplein. Ook het interieur is nog volledig intact.

beschrijving

Kerkgebouw met aangebouwde consistoriekamer en naastgelegen kosterwoning.

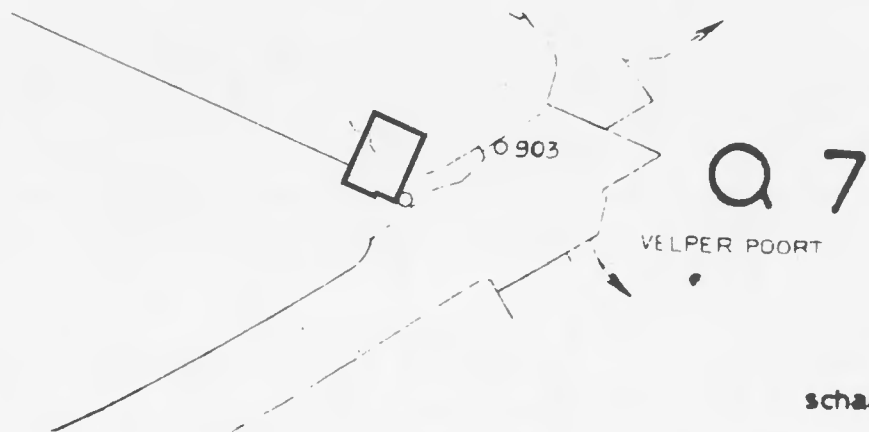
In rode baksteen opgetrokken kerkgebouw opgenomen in omringende bebouwing. Eenbeukig schip, afgesloten door een half-rond koor, onder een zadeldak gedekt met leien, waarop een vierkant houten dakruiter en reeksen smalle dakkapellen.

Het westfront heeft een toren met haakse steunberen en spitsboognissen met baksteen traceringen; een torenspits en twee zijkapellen waarboven in het dakvlak eveneens smalle dakkapellen zijn opgenomen. In midden van de westgevel een brede ingangspartij met geprofileerde omlijsting.

Het oorspronkelijke interieur is nog volledig aanwezig en geheel intact. De kerk is opgetrokken in neo-gotische stijl, het bijbehorende woonhuis is gebouwd in neo-rennaissance stijl.

adres : Steenstraat (zonder nummer)
objectno. : 3.49
kad. aand.: R6441

schaal 1:1000

STEENSTRAAT (zonder nummer) (station Velperpoort)

objectno. : 3.49
bouwjaar : 1952
bouwstijl : functionalisme
architect : ir. K. v.d. Gaast

motivering

Object van belang voor de gemeente Arnhem vanwege zijn architectonische, stedenbouwkundige en cultuur-historische waarde.

toelichting

Unieke spoorweghalte in gave, functionalistische stijl, markant gelegen in het verlengde van de Steenstraat, tegen de spoorwegdijk. Van belang voor de plaatselijke geschiedenis als gebouwtje van bedrijf en techniek.

beschrijving

Klein, op perronniveau tegen de spoordijk opgetrokken, rechthoekig gebouwtje, haaks op de spoordijk gesitueerd. Ver overkragende dunne, betonnen, dakplaat gedragen door twee ronde, zwart geschilderde, kolommen waarop kruisvormige balken zijn gelegen. De hoeken van het dak zijn sterk afgerond. Het dak wordt aan onderzijde geaccentueerd door plaatsing van reeksen t.l.-armaturen (oorspronkelijk ronde lampen) en is witgeschilderd met zwarte rand.

Het gebouwtje wordt gedragen door vlakke betonnen plaat die aan de zuidzijde overgaat in een lange trap die het gebouwtje met straatniveau verbindt. Halverwege de trap een onder het gebouw verborgen breed bordes. Hierdoor is het mogelijk dat de entree in het midden onder het gebouwtje is gelegen. Het gebouwtje wordt gedragen door een plaatvloer op ronde kolommen waarboven kruisvormige balken. Het aldus gevormde balkon met het plaatskaartenkantoortje, is omgeven door een van stalen rondbuizen gemaakt balkonhek. Het kantoortje heeft een houten pui in rechthoekige vakken verdeeld en is aan drie zijden beglaasd.

De spoordijk is bekleed met gele geglazuurde tegels.

Boulevard Heuvelink zuidzijde

Boulevard Heuvelink noordzijde

4.2. Voor te dragen als gemeentelijk beschermd stadsgezicht

De voornaamste kenmerken van het te beschermen gebied worden aangegeven.

Hierbij worden straten die in oost-west richting zijn gelegen beschreven kijkend in oostelijke richting.

De straten met een noord-zuid richting worden beschreven kijkend in noordelijke richting.

Boulevard Heuvelink in oostelijke richting gezien

no. 28 t/m 62

Beeldbepalende gevelrij vanaf de hoek van de Rietgrachtstraat in oostelijke richting.

Laat negentiende-eeuwse woonwijk (periode 1890-1900).

Concave gevelwand. Huizen overwegend twee verdiepingen met kap. Vaak een bel-étage. Voornamelijk baksteen gevels met sierbanden. Het geheel is belangrijk als gevelwand langs een royale boulevard. Enkele panden zijn architectuur-historisch interessant. De opzet is vrij grootschalig. Grote bouwblokken met steegjes ertussen. Door het drukke verkeer is de ruimtelijke relatie met de panden aan de overzijde nauwelijks aanwezig. Goede visuele inleiding tot belangrijk ensemble. Belangrijk zijn voortuinen met muurtjes omgeven.

no. 11 t/m 31 en no. 33 t/m 99

Kleinschaliger dan de panden aan de overzijde. Huizen overwegend twee verdiepingen met kap, waarvan de nokrichting haaks op de straat. Daken afgewolfde zadeldaken met pannen gedekt. Vaak bel-étages met entree via Amsterdams portiek. Hier geen voortuinen, wel ruimte voor lichttoetreding van de souterrains.

Bij de no. 33 t/m 99 vaak attiekverdiepingen.

Ook hier is het geheel een inleiding tot een belangrijk ensemble en vanaf no. 33 een ondersteuning hiervan.

Het pand op de hoek van de Gravenstraat vertegenwoordigt een grotere waarde, met name vanwege de kwaliteit van de zijgevel.

no. 68 t/m 96, no. 98 t/m 100 en no. 104 t/m 110

Vanaf de hoek van de Johan de Wittlaan, vormt deze gevelrij een afsluiting van het eerste gedeelte van de Boulevard Heuvelink. Als zodanig kunnen no. 68 t/m 96 waardevol worden geacht. De architectonische karakteristiek is niet sterk. Huizen met souterrain, bel-étage, verdieping en afgeplat schilddak.

De no.'s 98 t/m 110 vormen, met uitzondering van het gebouw no. 102, dat uitermate beeldverstorend is, een gevelwand met bijzonder veel karakter. Door de gebogen straatwand ontstaat in samenspel met de gevelrij aan de overzijde een driehoekige open ruimte van grote ruimtelijke betekenis, ondanks de huidige rommelige en kwalitatief matige inrichting van de openbare ruimte die in het geheel niet in overeenstemming is met de zorgvuldige behandeling die deze cultuur-historisch gave omgeving verdient. Hier veel groen in vorm van dominante plataan en een kastanje. Beide bomen zijn zonder meer even-

Boulevard Heuvelink westzijde

Boulevard Heuvelink van Kastanjelaan tot Pr. Hendrikstraat

Boulevard Heuvelink oostzijde

Boulevard Heuvelink oostzijde

Parkstraat westelijk gedeelte

Parkstraat westelijk gedeelte

eens beschermenswaard. Grote dubbelpanden, allen beelbepalend. Huizen zijn iets ouder dan de omringende bebouwing. Kleine overwegend groene voortuinen omgeven door smeedijzeren hekjes.

no. 101 t/m 129

Gevelrij vormt de westelijke wand van het hiervoor beschreven pleintje. Karakteristiek gelijk aan no. 33 t/m 99, met dit verschil dat de goothoogte sterk wisselend is. Het pand op de hoek van de Princessestraat is van groter waarde vanwege de zijgevel met de blinde vensters. Gezien van oost naar west vormt dit pand een belangrijke afsluiting van de Boulevard Heuvelink. Enkele panden onderscheiden zich door architectonisch aardige dakkapellen (no. 121 en no. 123).

no. 116 t/m 122

Deze panden spelen een belangrijke rol in de stedenbouwkundige karakteristiek, voornamelijk als tegenhanger van de noordelijke gevelwand van het pleintje. Architectonisch niet waardevol.

no. 131 t/m 149

Deze gevelrij tussen de Kastanjelaan en de Pr. Hendriklaan is van bijzonder grote waarde voor het totaalbeeld van het genoemde pleintje. Een aantal van deze panden is ook in architectonisch opzicht zeer waardevol. Ook hier zijn de zijgevels van de hoekpanden van groot belang voor het karakter van het gebied.

no. 151 t/m 193 en no. 134 t/m 204

Redelijk gave karakteristiek van een vroeg twintigste en laat negentiende eeuwse straat. Het geheel heeft een totaal andere sfeer dan het hiervoor beschreven pleintje. Kleinschaliger, wat rommeliger. Huizen overwegend twee verdiepingen met kap. Ongepleisterde baksteengevels met gekleurde witte sierbanden. Goothoogten zijn licht verspringend. Nokrichtingen evenwijdig aan de straat. Kleine groene voortuinen omgeven door smeedijzeren hekjes.

Architectonisch niet bijzonder waardevol, wel soms aardige details. Ruimtelijk waardevol is het plantsoen vlak bij de Emmastraat, waarop een grote plataan. Deze boom is sterk bepalend voor het karakter van dit gebied en is daarom zeker beschermenswaard.

De Parkstraat in oostelijke richting gezien

no. 6 t/m 22 en no. 1 t/m 13

Dit gedeelte van de Parkstraat is het oudste en heeft bebouwing daterend uit circa 1870. Gesloten gevelwanden met witgepleisterde hoge panden van drie verdiepingen met afgewolfde zadeldaken gedekt met pannen. De gevelbreedte is drie of vier traveeën. Eenvoudige neo-classicistische architectuur. Eenvoudige lijstgevels met weinig versieringen, soms stucornamenten boven de vensters. Eenvoudige natuursteen trappen leiden naar de bel-étages. De bel-étages worden onderscheiden van de overige verdiepingen door toepassing van schijnvoegen

Parkstraat van Kastanjelaan tot Fr. Hendrikstraat

Parkstraat oostelijk gedeelte

in het stucwerk. De Franse blinden zijn vrijwel overal verdwenen. Geen voortuinen. Soms kleine smalle balkonnetjes. Aan de zuidzijde grote gesloten bouwblokken waartussen smalle steegjes. Tussen no. 16 en no. 18 een heel eenvoudig, maar aardig neo-classicistisch poortje.

no. 15 t/m 33 en no. 24 t/m 36

Op dit punt een sterke verbreding van het straatprofiel, waardoor ruimte ontstaat voor voortuintjes aan beide zijden van de straat. Deze tuintjes, van oorsprong omgeven door hekjes, die gedeeltelijk zijn verdwenen. Beide gevelwanden bestaan uit grote bouwblokken, van twee verdiepingen, met steegjes ertussen. Aan de zuidzijde zijn de natuursteen trappen naar de bel-étage dwarsgeplaatst.

no. 35 t/m 47 en no. 40 t/m 50

Vanaf de Kastanjelaan overwegend laat negentiende eeuwse panden met rode baksteen gevels met witte sierbanden. Twee verdiepingen op souterrain onder afgeknotte schilddaken met daarop soms een serie dakkapellen. Drie van de vier hoeken vertonen nog de negentiende eeuwse karakteristiek. In de voortuintjes soms bomen. Aardige, niet bijzonder rijke architectuur.

no. 49 t/m 59 en 52-54 t/m 122

Het kruispunt met de Pr. Hendrikstraat is een bijzonder gaaf geheel. Tot aan de Schoolstraat verandert het karakter van de bebouwing nauwelijks. Veel panden in eclectische stijl. Na pand no. 74 aan de zuidzijde wordt de overgang van de negentiende naar de twintigste eeuw door een aardige kerk. De overige bebouwing vormt een gaaf geheel maar is architectonisch niet bijzonder.

no. 63 t/m 93

Vanaf de Schoolstraat grote bouwblokken met zeer smalle traveeën. Aardig geornamenteerde revolutiebouw uit het einde van de negentiende eeuw.

De Spijkerstraat in oostelijke richting gezien

no. 116 t/m 120 en no. 211 t/m 245

De zuidelijke gevelwand tussen de Pr. Hendrikstraat en de Kastanjelaan vormt een redelijk gaaf geheel van een sobere architectuur.

De huizen met de no.'s 116 t/m 120 hebben twee verdiepingen met mezzanino. In de rij is opgenomen een dichtgebouwd steegje tussen no. 118 en no. 120. Ieder pand heeft balkons boven de middentravee met aardige balkonhekjes. De gootlijst heeft een tandlijst en aardige profielen.

Aan de overzijde en verder naar het oosten de gevelrij no. 211 t/m 245.

Huizen met souterrain, twee en een halve verdieping en kap. Gevels zijn gedeeltelijk witgepleisterd en gedeeltelijk van rode baksteen met witte gepleisterde sierbanden. Een aantal panden vormt de visuele afsluiting van de Pr. Hendrikstraat

Spijkerstraat

Kastanjelaan noordzijde

Pr. Hendrikstraat oostzijde

en zijn gebouwd in Frans aandoende, of Belgische stijl (de zogenaamde "Brusselse huizen").
Zowel stedenbouwkundig als architectonisch zeer waardevol.

De Kastanjelaan naar het noorden gezien

no. 3 t/m 31

Als gevelwand een aardig geheel. Overzijde van de straat speelt niet mee. Architectonisch enkele aardige panden, waaronder een aardig laat negentiende-eeuws schoolgebouwtje.

no. 37 t/m 53 en no. 24 t/m 42

De oostelijke gevelwand met no. 37 t/m 49 zijn bepalend voor de stedenbouwkundige karakteristiek. Architectonisch geen bijzonder waardevolle panden. Huizen met twee verdiepingen en kap. Kleine voortuinen. De panden no. 51 t/m 53 vormen stedenbouwkundig gezien een zeer belangrijke afsluiting van de Boulevard Heuvelink.

De panden zijn architectonisch waardevol, maar niet erg bijzonder. Van grote waarde is bij no. 53 in de zijgevel aan het pleintje de uitgebouwde stenen erker, waarboven een bijzonder aardig afdakje met een fijn hekwerkje. Deze panden dateren van circa 1880.

De gevelrij aan de overzijde met de no.'s 24 t/m 42 bestaat uit stuk voor stuk architectonisch aardige panden.

De Pr. Hendrikstraat naar het noorden gezien

no. 1 t/m 35 en 4 t/m 32

Straat met een breed profiel. Laat negentiende-eeuws karakter. Huizen bestaan overwegend uit kelder, twee verdiepingen en een kap met de nokrichting evenwijdig aan de straat. Vaak worden kleine balkons toegepast. Sobere architectuur met enkele versieringen. Gevelwand met de panden no. 1 t/m 35 heeft een hogere kwaliteit. Een enkele ernstige architectonische verstoring. Bijzonder hoge verdiepingen. Het geheel ontleent een belangrijk deel van zijn waarde aan de visuele afsluiting van de Pr. Hendrikstraat door de Brusselse huizen aan de noordzijde van de Spijkerstraat. De architectuur-historische kwaliteit van beide gevelwanden is matig.

Emmastraat

no. 61-63 en no. 60

Deze panden maken nog deel uit van het ensemble Boulevard Heuvelink en zijn van hoge kwaliteit.

De Emmastraat naar het noorden gezien

no. 33 t/m 77

Gesloten gevelwand met panden daterend uit circa 1880-1890. Afwisselend twee of drie verdiepingen met kap. Vaak afgewolfdde zadeldaken met pannen gedekt. Statige wit gepleisterde lijstgevels afgewisseld door rode baksteen gevels met witte sierbanden. De straatwand is licht concaaf. Vaak kleine, één travee brede, balkonnetjes. Bij de hoge huisnummers vaak grote bouwblokken met smalle steegjes ertussen. Aan de gevels ontbreken overal de oorspronkelijke Franse blinden. Van de hoekpanden zijn ook hier de zijgevels sterk bepalend voor de karakteristiek.

In deze gevelwand zijn de panden no. 41 t/m 57 zeer beeldbepalend.

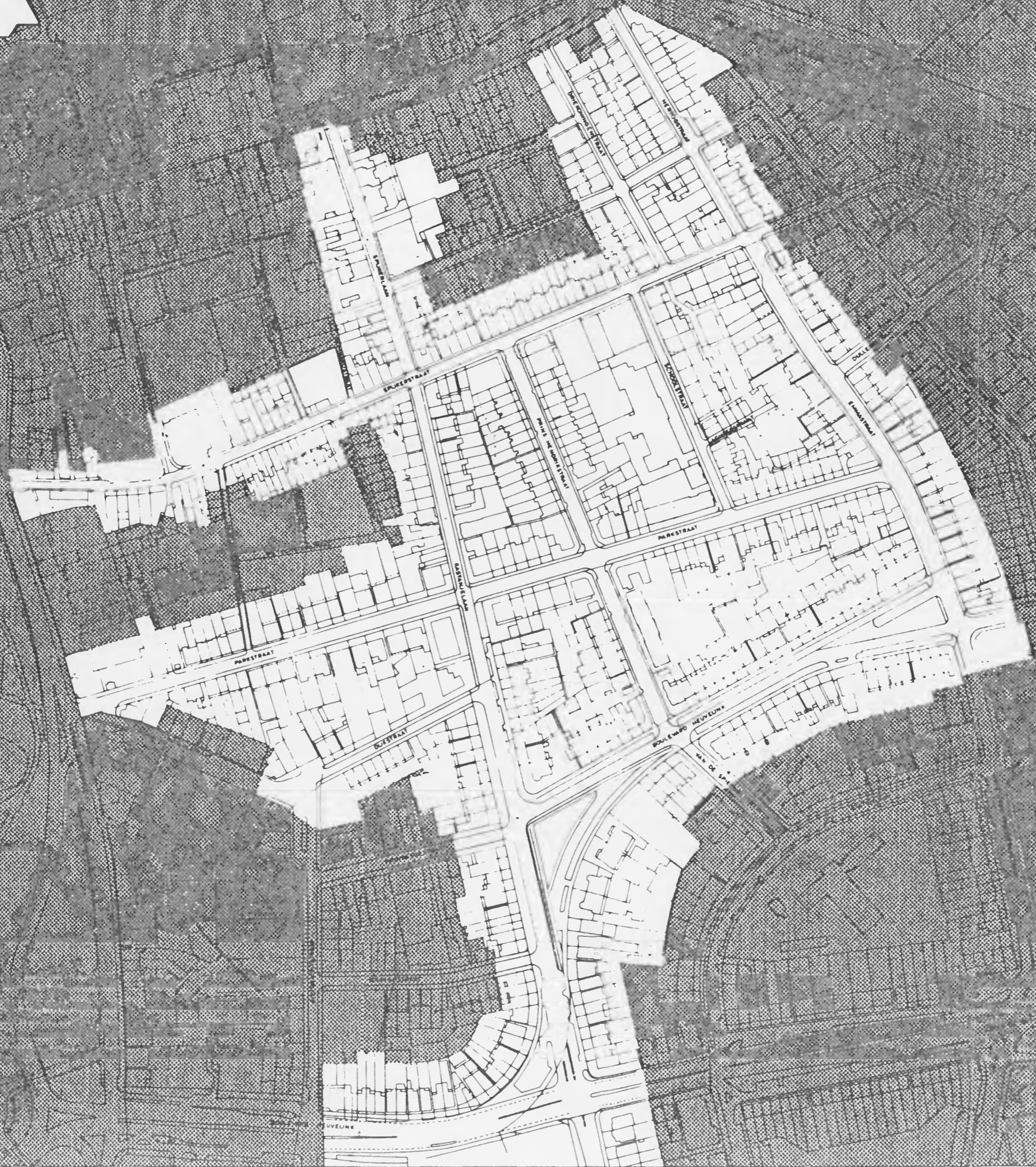
Dit zijn drie verdieping hoge witgepleisterde panden die ook stedenbouwkundig zeer belangrijk zijn als afsluiting van de Parkstraat.

hoek Emmastraat/Thorbeckestraat no. 1

Dit pand behoort bij het ensemble Emmastraat no. 59 t/m 77.

Emmastraat no. 17 t/m 33 en no. 14 t/m 68

Laat negentiende eeuwse straat met hoge panden met twee of drie verdiepingen van een vrij eenvoudige architectuur. Gaaf geheel, maar van aanmerkelijk minder kwaliteit dan het overige deel van de straat. Bijzonder is het gezicht op de molen, door de Hertogstraat gezien naar het noorden. De westelijke gevelwand is enigszins convex, is niet gesloten en bestaat gedeeltelijk uit tuinen omgeven door tuinmuren.

voorlopig aangewezen
gevoelig gebied
SPIJKERKWARTIER

4.3. Voor te dragen als gevoelig gebied

1. De reeds als voorlopig aangewezen gevoelige gebieden in dit deelgebied, zoals die zijn aangegeven op het overzicht uit de Atlas van het Spijkerkwartier (zie: kaart no. 14).
2. Daaraan toe te voegen:
 - Het gebied omvattende:
 - * Steenstraat 7 t/m 83
 - * " 2 t/m 58
 - De directe omgeving van de kerk aan de Spoorwegstraat (objectno. 44).
 - Het gebied omvattende:
 - * Driekoningendwarsstraat 81 t/m 83
 - * " 48 t/m 60
 - * Karel van Gelderstraat 1 t/m 37
 - * " 2 t/m 24
 - * Spijkerstraat 253 t/m 335
 - * " 148 t/m 184
 - De kerk aan de Groen van Prinstererstraat (objectno. 18) en directe omgeving.
 - De kerk aan de Johan de Wittlaan (objectno. 51) en directe omgeving.
 - Het gebied omgeven door:
Stadhouderstraat/v. Linschotenstraat/Broekstraat/ Willem Barendszstraat, waarin is gelegen het volkswoningbouwcomplex (objectno. 19).
 - Het gebied omvattende:
 - * Singelstraat 1 t/m 31
 - * " 4 t/m 34
 - * Rietgrachtstraat 2 t/m 60
 - * " 1 t/m 45
 - * Princessestraat 1 t/m 43
 - * " 2 t/m 36
 - * Gravenstraat 1 t/m 13
 - * " 2 t/m 44
 - Het gebied omvattende:
 - * De Van Verschuerwijk (objectno. 10)
 - * De PGEM-gebouwen (objectno. 11 en 12).
3. Het gezicht naar, de zichtlijn op de molen, door de Hertogstraat naar het noorden gezien.

4.4. lijst van beeldbepalende objecten, behorende bij de te beschermen gebieden

Deze lijst bevat, als aanvulling op de bijgevoegde kaart, een overzicht van die panden die beschouwd kunnen worden als drager van de karakteristiek van het desbetreffende gebied. Op deze panden kunnen de subsidiemogelijkheden die de Monumentenverordening en de Stadsvernieuwingsverordening bieden, toegepast worden.

Enkele panden zijn dermate waardevol dat een beknopte beschrijving is opgenomen. In dat geval is tussen haakjes het objectnummer van de beschrijving aangegeven.

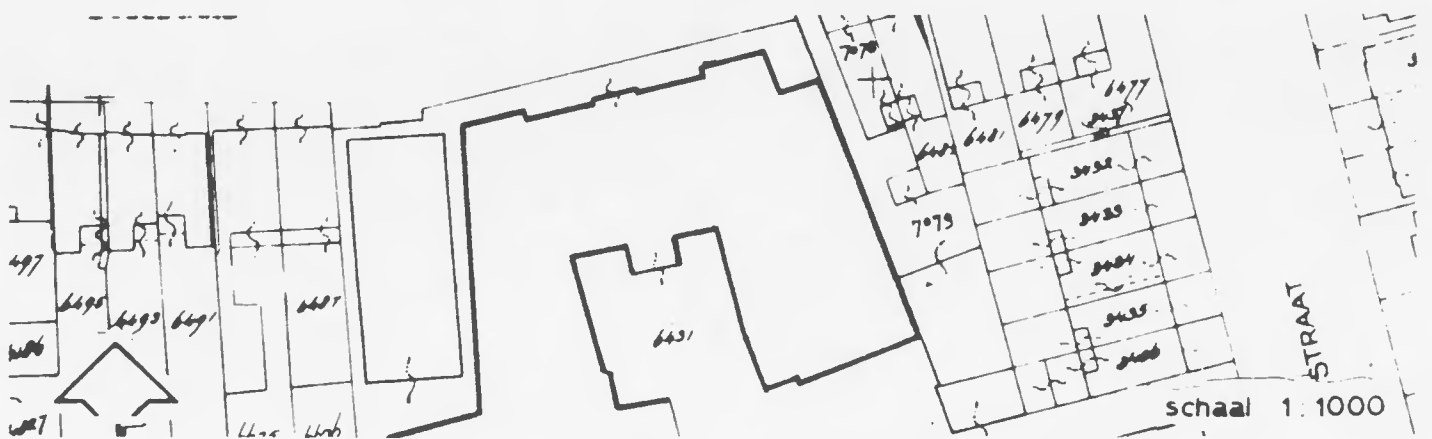
Lijst van beeldbepalende objecten

- Achterstraat 20 t/m 28
- Boulevard Heuvelink 48 (objectno. 2)
- " " 101 t/m 129
- " " 121 (objectno. 6)
- " " 123 (objectno. 7)
- " " 134 (objectno. 8)
- Broekstraat/Rietgrachtstraat/Van Verschuerstraat (Van Verschuerwijk) (objectno. 10)
- Broekstraat 22-24-26-28 (objectno. 11)
- Driekoningendwarsstraat 52 (objectno. 13)
- Dijkstraat 15-16
- Emmastraat 14 t/m 62
- " 17 t/m 31
- " 41-43-45-47-49-51 (objectno. 14)
- " 53 (objectno. 15)
- " 75-77
- Groen van Prinsterenstraat 1 (objectno. 18)
- Heemskerkstraat/Stadhouderstraat (objectno. 19)
- Hertogstraat 1 t/m 15
- " 8 t/m 30
- Karel van Gelderstraat 1 t/m 11
- " " 27 t/m 31
- Kastanjelaan 24 t/m 38
- Parkstraat 11 t/m 23
- " 29 t/m 31
- " 71 t/m 89 (objectno. 38)
- " 93
- Parkstraat 2-4
- " 18 t/m 36
- " 46 t/m 48
- " 76 t/m 84
- Pr. Hendrikstraat 9
- " 32
- Rietgrachtstraat 34
- Schoolstraat 10-12-14-16 (objectno. 42)
- Spijkerlaan 43 (objectno. 45)
- Spijkerstraat 49 (objectno. 46)
- " 211 t/m 215
- " 241 t/m 245
- Spijkerstraat 14 t/m 20
- " 116 t/m 120

- Spijkerstraat 295 t/m 307
- Steenstraat 9-11 (objectno. 50)
- Steenstraat 69 t/m 83
- Thorbeckestraat 1
- Johan de Wittlaan 238 (objectno. 51)

adres : Boulevard Heuvelink 48
objectno. : 3.2

BOULEVARD HEUVELINK 48 (Techn. school "De Boulevard")

objectno. : 3.2
bouwjaar : 1895
bouwstijl : neo-renaissance
architect :

toelichting

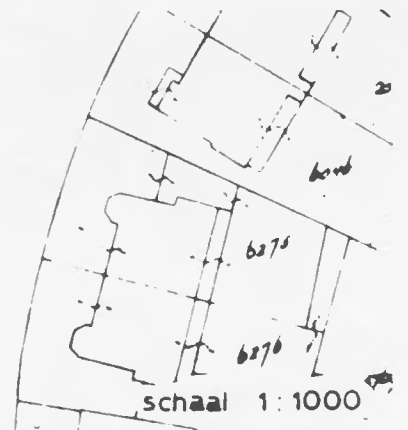
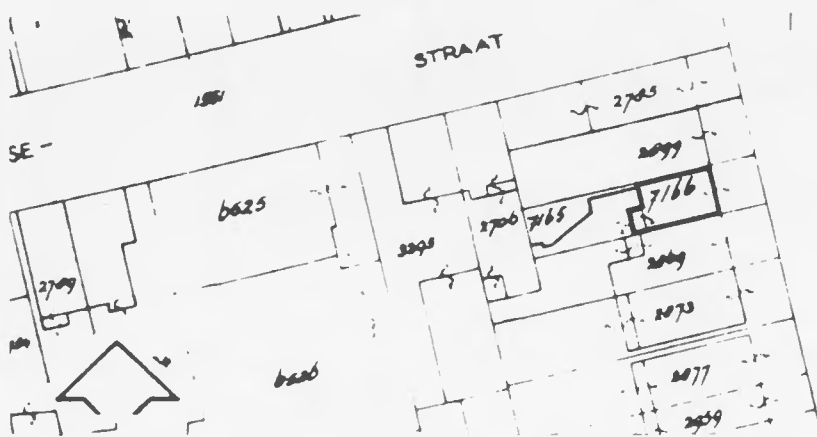
Dominante bouwmassa in straatbeeld. Architectonisch gezien redelijk voorbeeld van neo-renaissance.

beschrijving

Uit rode baksteen opgetrokken schoolgebouw op rechthoekige plattegrond. Drie hoge bouwlagen met afgeplat schilddak als hoofdkap, gedekt met grijze pannen. Uit vijf traveeën opgebouwde voorgevel is vlak en symmetrisch. Hoektraveeën springen ver naar voren. Middelste travee is licht risalerend. Boven de traveeën één, drie en vijf, een topgevel met zadeldak dat op hoofdkap aansluit, in het midden waarvan één venster. Tussen de topgevels een geprofileerde witgeschilderde houten bakgoot boven een soort fries. Overige traveeën hebben drie-deling met hoge 2x4-ruits vensters, afgesloten door toogjes met sluitsteen en kleine architraaf. Tussen verdiepingen doorlopende lekdorpels. De risalieten hebben speklangen. De overige traveeën hebben langs de vensters blokjes. Horizontale geleiding door geblokte architraafband tussen eerste en tweede verdieping. De openingen van tweede verdieping beëindigd door getrapte hanekam-bogen in rode baksteen. In de middentravee een, niet oorspronkelijk, uitgebouwd ingangsportaal met stalen pui.

adres : Boulevard Heuvelink 121
 objectno. : 3.6

BOULEVARD HEUVELINK 121

objectno. : 3.6
bouwjaar : ca. 1890
bouwstijl : neo-classicisme
architect :

toelichting

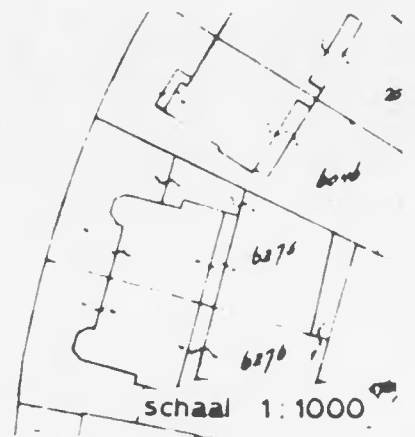
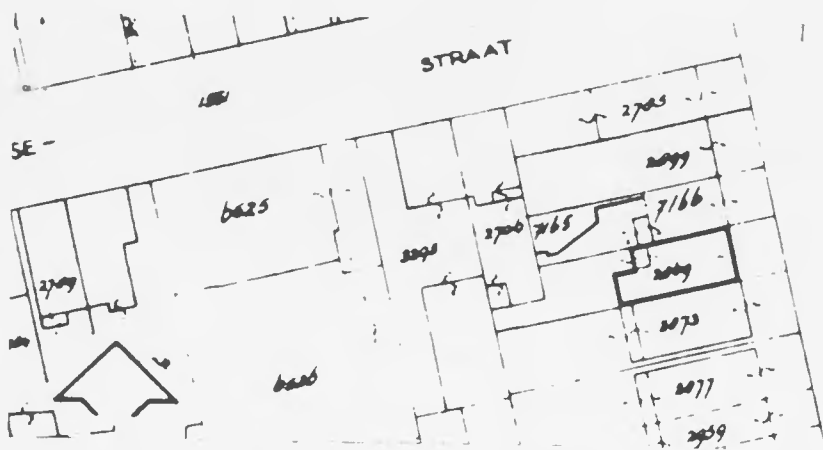
Gave vormgeving van de dakkapel. Uitzonderlijk in deelgebied waar bijna alle dakkapellen, of verdwenen, of danig gehavend zijn.

beschrijving

Grote houten dakkapel op middelste travee. Bestaande uit dubbele rondboog raampjes met vlakke lisenen ertussen. Daarboven kroonlijst op gesneden consoles, afgesloten door een gebroken fronton met in het "Spaanse deurken" een kleine obyisk op een glad rechthoekig voetstukje. Het geheel is witgeschilderd.

adres : Boulevard Heuvelink 123
 objectno. : 3.7

BOULEVARD HEUVELINK 123

objectno. : 3.7
bouwjaar : ca. 1890
bouwstijl : eclecticisme
architect :

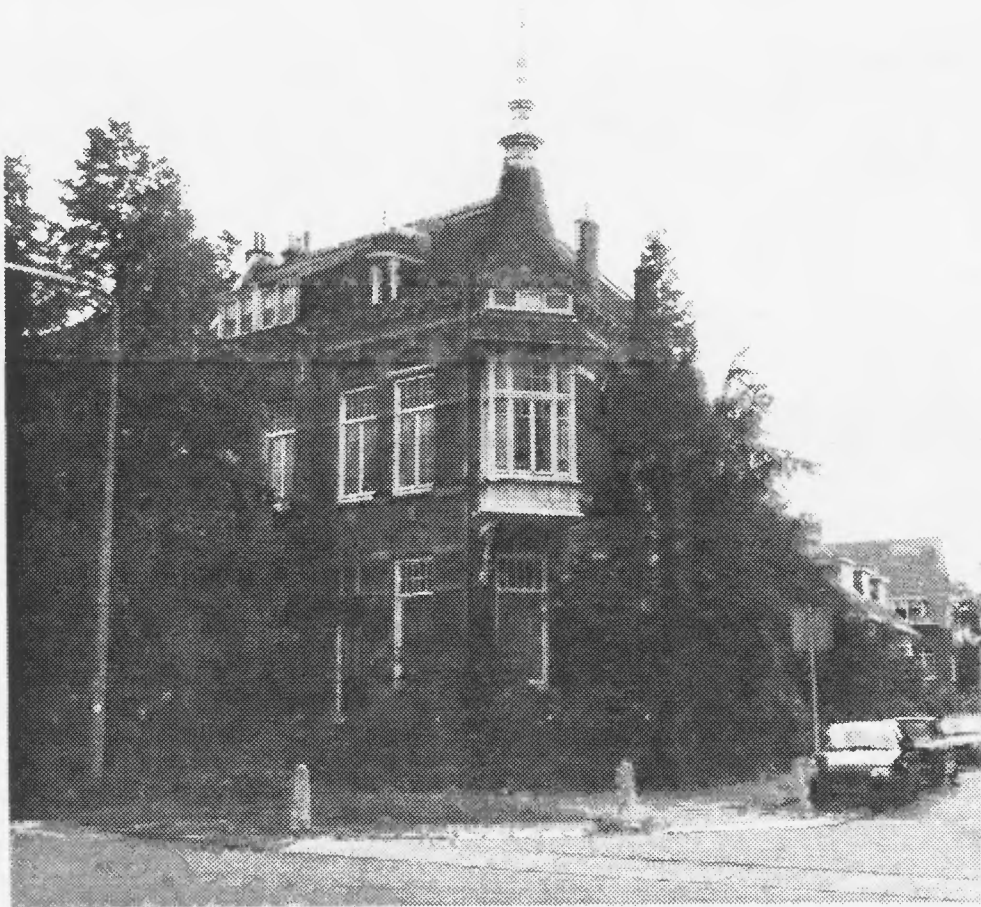
toelichting

Gave vormgeving van dakkapel. Uitzonderlijk in deelgebied waar bijna alle stenen dakkapellen, of verdwenen, of danig gehavend zijn.

beschrijving

Stenen dakkapel, uitgevoerd als een topgevel met een witte lijst en witte sierbanden.

In het midden een venster afgesloten door een rondboog met in het spaarveld een mozaïek-tegelvulling. De top wordt afgesloten door driehoekig fronton. Onder dit fronton bevindt zich een aardig versierd sieranker.

adres : Boulevard Heuvelink 134
objectno. : 3.8

BOULEVARD HEUVELINK 134

objectno. : 3.8
bouwjaar : ca. 1900
bouwstijl : neo-rennaissance
architect :

toelichting

Situering als hoekpand. Architectuur rond 1900. Aardige erker en de mezekouw-detaillering.

beschrijving

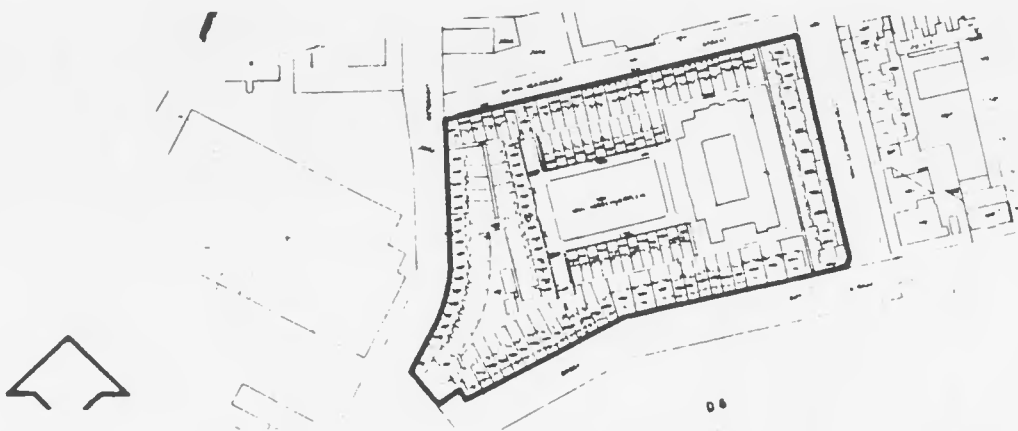
Woonhuis op rechthoekige plattegrond met een afgeschuinde hoek. Bel-étage boven souterrain en verdieping, onder afgeplat schilddak met houten dakkapel.

Voorgevel uit rode baksteen opgetrokken, twee traveeën breed, waarvan de linker risalerend.

Verschillende beëindigingen van de vensters, hard-rode baksteen raamomlijstingen en een tandlijst. Op de afgeschuinde hoek een houten erker in landelijke villa-stijl met een spitsvormig dakje waarop zinken piron. Vensters met als beëindiging spaarveld waarin tegelmozaïeken met diamantkopjes. Aan de zijgevel (Van der Spieghelstraat) een soort uitkragende houten mezekouw, waarboven een dakje gesteund door aardige gesneden consoles.

adres : Broekstraat/Rietgrachtstraat/Van Verschuerstraat
(Van Verschuerwijk)
objectno. : 3.10

schaal 1:4900

BROEKSTRAAT/RIETGRACHTSTRAAT/VAN VERSCHUERSTRAAT
(Van Verschuerwijk)

objectno. : 3.10
bouwjaar : 1911 (woningbouw); 1913 (school)
bouwstijl : zakelijkheid
architect : De Roos en Overeijnder (woningen); Gemeente
Werken Arnhem (arch. G. Versteeg) (school)

toelichting

Voorbeeld van volkswoningbouwcomplex met school, gebouwd door particulier initiatief.

beschrijving

Volkswoningbouwcomplex bestaande uit 217 woningen en een school. Bijzondere, zogenaamde "dubbele blokverkaveling" werd hier toegepast.

Een buitenring met bebouwing sluit een binnenring met vaak lagere bebouwing geheel in. De woningen zijn van elkaar af georiënteerd en staan dus met de achterzijde naar elkaar toe. De hoge buitenrand bestaat uit bebouwing van eengezinshuizen waarvan verschillende typen zijn gestapeld. Hierdoor ontstaat op straatniveau in de gevel een groepering van drie of vier voordeuren naast elkaar. In het midden van iedere gevelwand bevindt zich een doorgang, een overbouwde poort die het rustige binnenterrein ontsluit. Boven de poort is de nok van het met pannen gedekte zadeldak haaks geplaatst op het overige dakvlak dat de nokrichting evenwijdig aan de straat heeft. Hierdoor ontstaan topgevels. De voorgevels zijn opgetrokken uit rode baksteen bij de begane grond verdieping en de poorten. De overige bouwlagen bestaan uit gele baksteen. Terracotta steentjes zijn als versiering toegepast boven de huisdeuren langs de Broekstraat; op de hoek van deze straat en de Rietgrachtstraat; en bij de toegangspoorten naar het binnenterrein.

Op het binnenterrein bevindt zich een, enkele jaren later gebouwd, schoolgebouw.

adres : Broekstraat 22-24-26-28
objectno. : 3.11

BROEKSTRAAT 22-24-26-28

Objectno. : 3.1¹
bouwjaar : 1927
bouwstijl : Haagse School
architect : H. Fels

toelichting

Personeelswoningen als onderdeel van industriecomplex. Voorbeeld van Haagse School. Situering gaaf en oorspronkelijk, vormt goed geheel met Van Verschuerplein.

beschrijving

Rechthoekig bouwblok met vier eengezinshuizen; twee woningen aan weerszijden van een poort. Twee bouwlagen met plat dak waarop vier witgesausde schoorstenen met geglazuurde terracotta rookkappen.

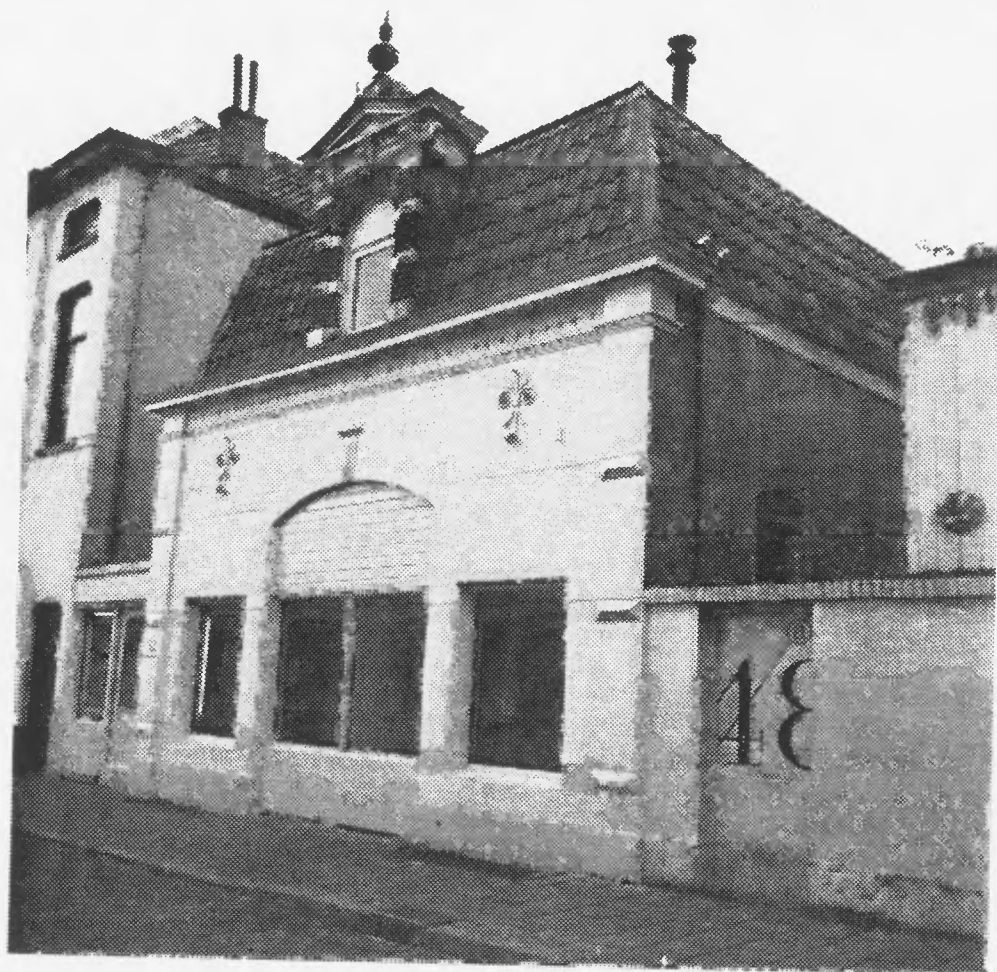
Gevens in gele baksteen met ongesausde betonbanden. Voorgevel gespiegeld ten opzichte van poortdoorgang. De hoek- en midden traveeën iets risalerend.

Ieder huis is twee traveeën breed. Op begane grond een portiek met ingang en een venster. Ingang gemarkeerd door betonnen luifel. Venster erkervormig uitgebouwd.

Horizontale geleiding door: koppeling van de stoep aan de doorlopende bloembakken; een cordonband; daklijst; en roedenverdeling van vensters.

Vensters zijn rechtgesloten en hebben stalen ramen.

De poort heeft een brede betonnen latei als afsluiting en een modern hekwerk.

adres : Driekoningendwarsstraat 52
objectno. : 3.13

DRIEKONINGENDWARSSTRAAT 52

objectno. : 3.13
bouwjaar : ca. 1885
bouwstijl : eclecticisme
architect :

toelichting

Stenen dakkapel met gave detaillering. Matige bouwkundige toestand. De enige piron-bekroning aangetroffen in het deelgebied.

beschrijving

Gebouwtje opgetrokken uit rode baksteen, op een rechthoekige plattegrond, met één verdieping en een kap gedekt met grijze dakpannen.

Stenen dakkapel met een houten fronton waarop als ornament een zinken piron.

adres : Emmastraat 41-43-45-47-49-51
objectno. : 3.14

EMMASTRAAT 41-43-45-47-49-51

objectno. : 3.14
bouwjaar : ca. 1890
bouwstijl : neo-classicisme
architect :

toelichting

In de holgebogen straatwand een rij zeer beeldbepalende panden. Vormen tevens oostelijke afsluiting van de Parkstraat. Architectonisch goede -zij het niet bijzondere- voorbeelden van stucwerk-ornamentiek. Detaillering veelal niet gaaf op enkele bijzonderheden na.

beschrijving

Neo-classicistische woonhuizen met balkons ondersteund industrieel vervaardigde door Atlanten.
Twee bijzondere gave deuren met frontonpanelen in het portiek van het pand no. 45-47.
Gevarieerde ornamenten in stucwerk, zogenaamd plakwerk.
Op de hoeklisenen van het pand 45-47 aardige fantasie kapiteltjes.
Fraai en gaaf balkonhek bij het pand no. 53.

adres : Emmastraat 53
 objectno. : 3.15

EMMASTRAAT 53

objectno. : 3.15
bouwjaar : ca. 1885
bouwstijl : neo-classicisme
architect :

toelichting

Zeer gave vormgeving en detaillering van de voordeur. Bijzonder exemplaar.

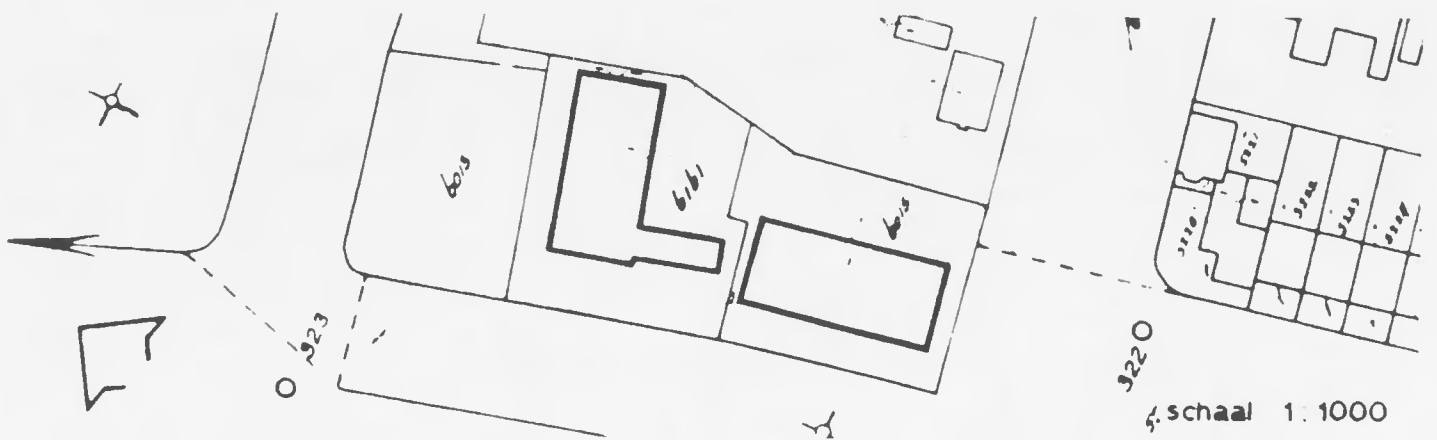
beschrijving

Woonhuizen in neo-classicistische stijl met een bijzondere voordeur.

Groengeschilderde voordeur bestaande uit twee delen, waarboven fronton-panelen. Venstertjes met fraaie gietijzeren hekjes. Stulpdeur met de middenstijl in de vorm van een zeer fijn gecanneleerd zuiltje.

adres : Groen van Prinstererstraat 1
objectno. : 3.18

GROEN VAN PRINSTERERSTRAAT 1 ("De rank")

objectno. : 3.18
bouwjaar : 1949
bouwstijl : Delftse School
architect : H. Geels en W. Vos

toelichting

Zorgvuldig ontworpen gebouw met omgeving. Redelijk voorbeeld van Delftse School stijl. Sobere detaillering.

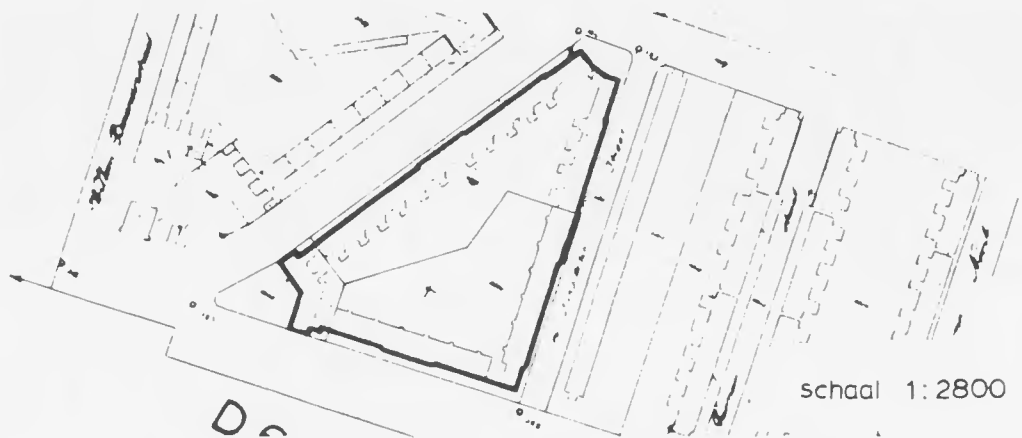
beschrijving

Kerkgebouw bestaande uit twee rechthoekige haaks op elkaar geplaatste gebouwen, die gekoppeld worden door een rechthoekig tussenlid. Hierdoor ontstaat een één-vormige opzet. Beide hoofdmassa's hebben één bouwlaag met zadeldak. De dakvlakken zijn gesloten en gedekt met grijze pannen. Op de topgevels op de nok gemetselde rechtgesloten clocher-arcades. Alleen het lagere gebouw langs de Groen van Prinstererstraat heeft nog een klokje. Aan de noordzijde bevindt zich een bordestrap en een ingangspartij. De uit gele baksteen opgetrokken gevel is vlak, maar heeft op de hoeken licht risalerende lisenen. Het middenveld is door lisenen verdeeld in vier traveeën waarin telkens één venster. Op de lisenen speklagen van betonsteen. Het tussenlid heeft onder de goot een versierde strook met een kruismotief in het metselwerk.

Een van de topgevels heeft een roosvenster en een rondbogig afgesloten blank gelakte paneeldeur met een aardige muurlantaarn daarboven. Openingen zijn rechtgesloten met 4-ruitschuifvensters met witgeschilderde kozijnen. De zijgevel aan de Boulevard Heuvelink is vlak en heeft een middenveld waarin vier kleine getoogde muurvelden met hoge getoogde houten witgeschilderde schuiframen, waarboven bovenlichten met glas-in-lood.

adres : Heemskerkstraat/Stadhoudersstraat
objectno. : 3.19

schaal 1:2800

HEEMSKERKSTRAAT/STADHOUDERSSTRAAT

objectno. : 3.19
bouwjaar : 1939
bouwstijl : Delftse School
architect : N. van Hassel

toelichting

Voorbeeld van een stedenbouwkundige opvatting. Voorbeeld van een volkswoningbouwcomplex in Delftse School stijl. Bij recente renovatie is de oorspronkelijke raamindeling verloren gegaan.

beschrijving

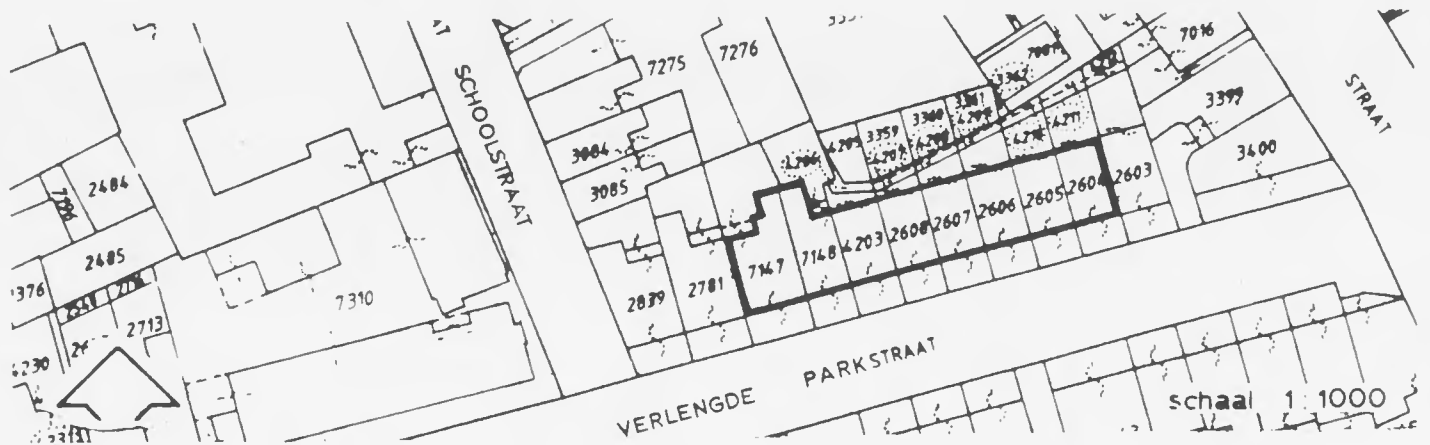
Volkswoningbouwcomplex op driehoekige plattegrond, met twee naar binnenliggende hoeken. Eén bouwlaag met kap. Nok evenwijdig aan straat. Schoorstenen op nok. Ieder travee bevat een raam en een deur. Traveeën twee-aan-twee gespiegeld. Voordeuren gekoppeld door houten luifeltje. Gevel vlak en symmetrisch, afgesloten door smalle gootlijst. In dakvlak één dakkapel per woning, nok haaks op dak.

Rode baksteen en grijs pannendak. Houten kozijnen, wit geschilderd. Gelakte of groengeschilderde paneeldeuren.

Boven ramen gemetselde strekken. Voortuinen aan de lange zijden van het complex. Driehoekige tuin op de punt. Bomen langs straat op een doorgaande groenstrook.

Adres: Parkstraat 71 t/m 89
 objectno.: 3.38

PARKSTRAAT 71 t/m 89

objectno. : 3.38
bouwjaar : ca. 1890
bouwstijl : eclecticisme
architect :

toelichting

Voorbeeld van burgerlijke revolutiebouw uit XIXd. Aardige rocaille-motieven boven de vensters.

beschrijving

Negen woonhuizen op rechthoekige plattegrond achter een doorlopende gevel, waardoor de indruk ontstaat van een geheel. Souterrain met twee verdiepingen en mezzanino, onder een afgewolfd zadeldak met rode of grijze pannen. Gevel in rode baksteen wordt beëindigd door een smalle witgeschilderde licht risalerende gootlijst op versierde hoge gootklossen, waartussen bloemmotieven.

De woonhuizen zijn identiek. Ieder geveldeel bestaat uit drie zeer smalle traveeën, waar één deur en twee vensters. Verticale geleiding door beëindiging van de "hoektraveeën" met een blokversiering. Het souterrain is opgenomen in witgesausd plint. Hardstenen trapje naar bel-étage. Middelste travee witgesausd, licht risalerend en heeft een smal balkon. De deuren zijn veelal twee-aan-twee gekoppeld waardoor een zekere symmetrie ontstaat. Nog één originele XIXd paneeldeur resteert, met frontons boven de raampjes. De vensters worden afgesloten door rondbogen en de trommels zijn versierd met concaille- en bladmotieven. T-vormige schuiframen en fenêtre-à-terre naar balkon. Onder de vensters een rechthoekig veld met ornamentiek.

De eerste twee woonhuizen (no. 71 t/m 77) wijken op een aantal punten af van de overige: geheel witgesausd; geen rondboogafsluiting van de vensters, maar rechthoekige met afgeronde hoeken; boven de rondbogen plakwerk-versiering in blad-rocaille-motief; tussen de beide huizen een overgebouwde poort die toegang geeft tot het achterterrein.

adres : Schoolstraat 10-12-14-16
objectno. : 3.42

SCHOOLSTRAAT 10-12-14-16

objectno. : 3.42
bouwjaar : ca. 1880
bouwstijl : eclecticisme
architect :

toelichting

Opmerkelijke detaillering en ornamenten: tegeltableaux onder de ramen, hekwerk van balkons en consoles. Houten erker aan achterzijde.

beschrijving

Twee woonhuizen op rechthoekige plattegrond, met bel-étage op souterrain, verdieping, mezzanino en een aan de straatzijde afgewolfd zadeldak met pannen. Afgeschuinde hoek.

De voorgevel is vlak, asymmetrisch, op hoog gepleisterd plint, opgetrokken uit rode baksteen met boven de vensters gele segmentbogen een sluitsteentje met kopje en spaarveld met baksteenvulling. Onder de vensters op begane grond gekleurde geglazuurde tegeltableau's en op verdieping met gegoten bladornamenten. Iedere gevel heeft een inpandige trap leidend naar portiek op bel-étage, met aardige deuren. Kleine lichte balkonnetjes met geornamenteerde onderzijde, gesteund door platte gietijzeren Franse consoles, waarop fraaie gietijzeren balkonhekjes.

Tegen achtergevel een brede houten serre met aardige detaillering. Het pand no. 10 heeft boven de serre nog een fraai houten balkonhek.

adres : Spijkerlaan 43
 objectno. : 3.45

SPIJKERLAAN 43

objectno. : 3.45
bouwjaar : ca. 1920
bouwstijl : eigen stijl
architect : W. Diehl; W.C. Brouwer (terracotta en tegels)

toelichting

Bijzondere ornamentiek boven ingang en in de velden boven de halfronde erker. Alleen zijgevel nog redelijk gaaf.

beschrijving

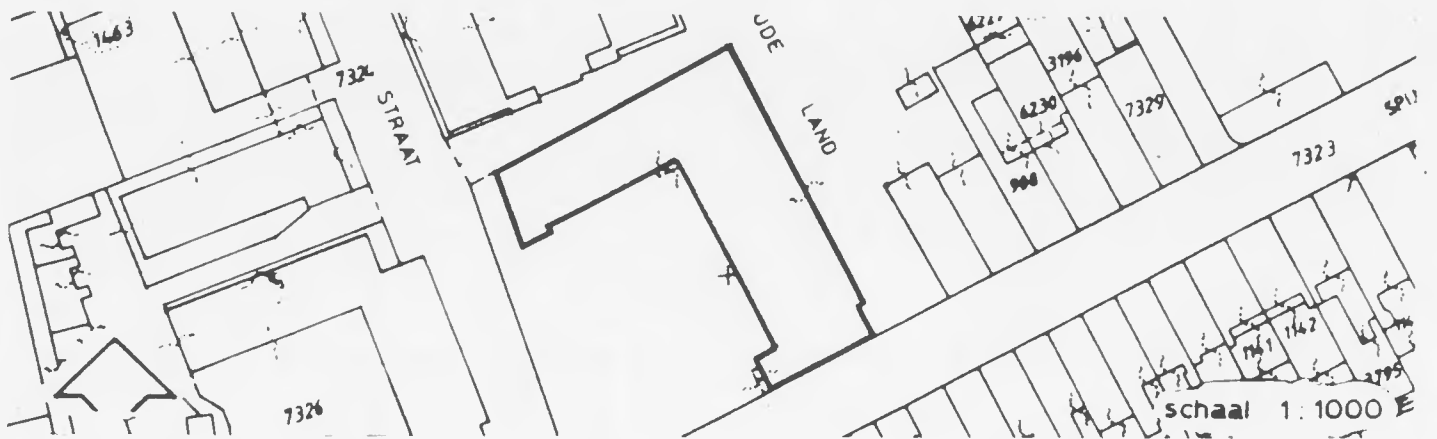
Garage met een halfronde erker naast de ingang. Baksteen gevel afgesloten door uitstekende gootlijst op dubbele klossen. Ornamentiek in natuursteen boven de toegangsdeur. Gevel in hoofdvorm verticaal geleed. Aardige gelakte paneeldeur in zijgevel.

De erker is versierd met witte stenen blokjes met soort slagroom-toef versiering.

Aan de achterzijde op de hoek van de 1e Wijkstraat een aardige hekpaal, echter wel gehavend.

adres : Spijkerstraat 49
objectno. : 3.46

SPIJKERSTRAAT 49

objectno. : 3.46
bouwjaar : ca. 1900
bouwstijl : Berlagiaans
architect :

toelichting

Bijzondere gave ornamentiek.

beschrijving

Schoolgebouw in Berlagiaanse stijl.

Bijzonder is de toegepaste ornamentiek, bestaande uit vier tegeltableau's in relief met afbeeldingen van oude kinderspe-
len, aan de westgevel.

Twee soortgelijke tegeltableau's treft men aan in de zuidge-
vel langs de Spijkerstraat.

Een fraaie zonnewijzer is opgenomen in het torenvormig bouw-
blok.

adres : Steenstraat 9-11
 objectno. : 3.50

STEENSTRAAT 9-11

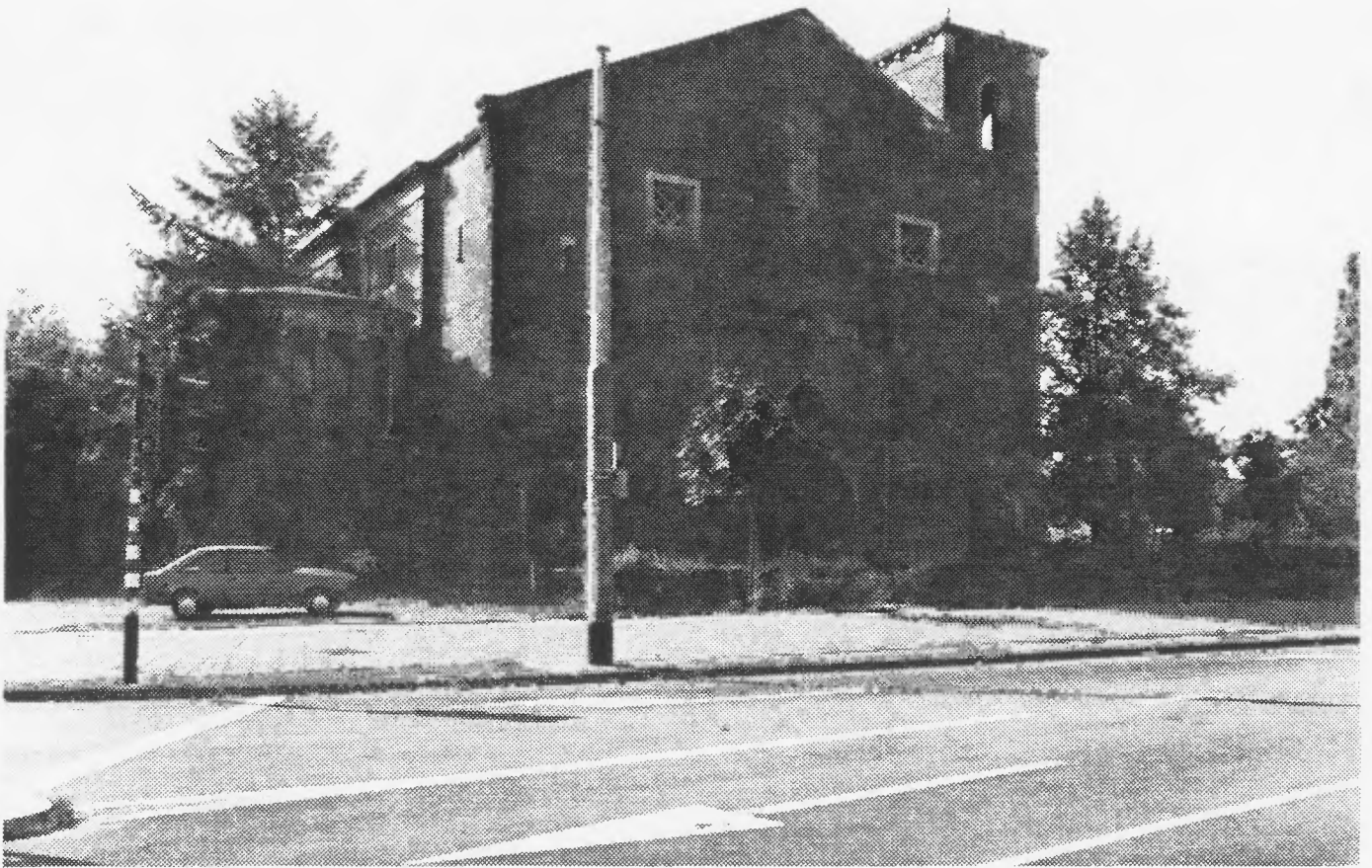
objectno. : 3.50
bouwjaar : 1870-1880
bouwstijl : eclecticisme
architect :

toelichting

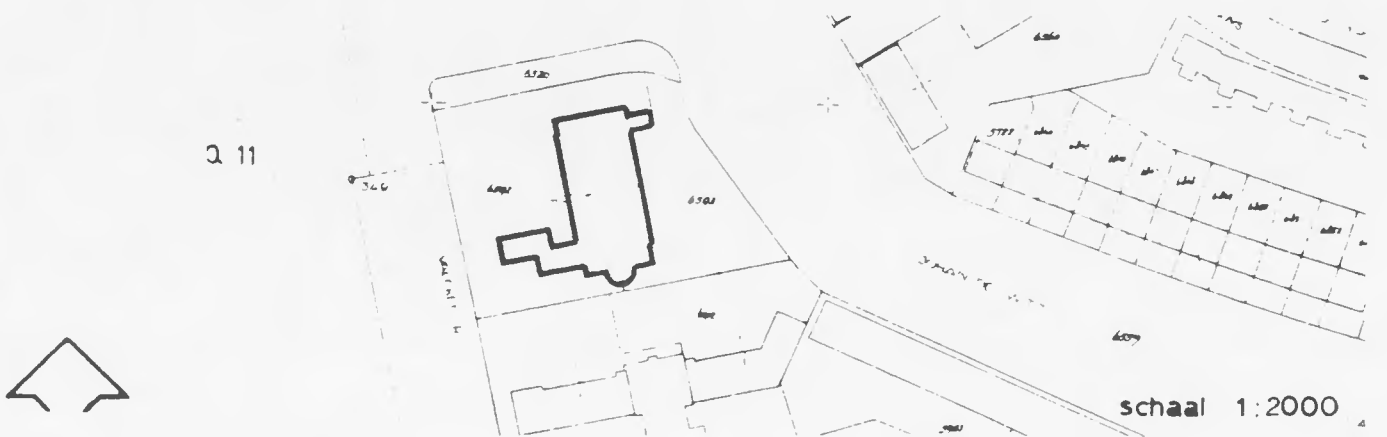
Alleen de bovenpuien zijn nog intact. Eenvoudige goede architectuur. Gave geveldetailering en dakkapellen. Oorspronkelijke blinden zijn nog aanwezig.

beschrijving

Op rechthoekige plattegrond opgetrokken winkel-woonhuispand met twee bouwlagen onder afgeplat schilddak, gedekt met rode oud-hollandse dakpannen. Op het dakvlak, gelegen tussen de tweede en derde travee en de vierde en vijfde travee, twee fraaie dakkapellen bekroond met gebroken fronton. Witte gepleisterde vlakke lijstgevel is zes traveeën breed en symmetrisch van opzet. Gevel heeft horizontale geleding door schijnvoegen in het stucwerk en een kroonlijst gesteund door gesneden consoles. In iedere travee een hoog schuifraam met oorspronkelijk beige geschilderde Franse blinden, die bij het pand no. 9 nog aanwezig zijn.

adres : Johan de Wittlaan 238
objectno. : 3.51

JOHAN DE WITTLAAN 238

objectno. : 3.51
bouwjaar : ca. 1950
bouwstijl : wederopbouw
architect :

toelichting

Markante situering langs drukke verkeersweg. Voorbeeld van architectonische visie.

beschrijving

Fors kerkgebouw onder een flauw hellend zadeldak gedekt met grijze pannen.

Het symmetrische gevelfront is een vlakke baksteen gevel met in het midden een licht uitspringend hoofdportaal met een rondbogige omlijsting. Boven het portaal is in reliëf een heiligenfiguur afgebeeld. In het portaal gesloten en getoogde houten roodgeschilderde deuren. Hoofdportaal geflankeerd door twee zijdeuren beëindigd door rondbogen. Boven de ingang diep terugliggende vensters gevuld met grove rastertracering.

Tussen de ingangen bevinden zich door een latei gekoppelde rondboog-openingen.

Zijgevel heeft hoge gekoppelde door rondbogen afgesloten venster-openingen.

BIJLAGEN

ARNHEM'S STADSPLAN

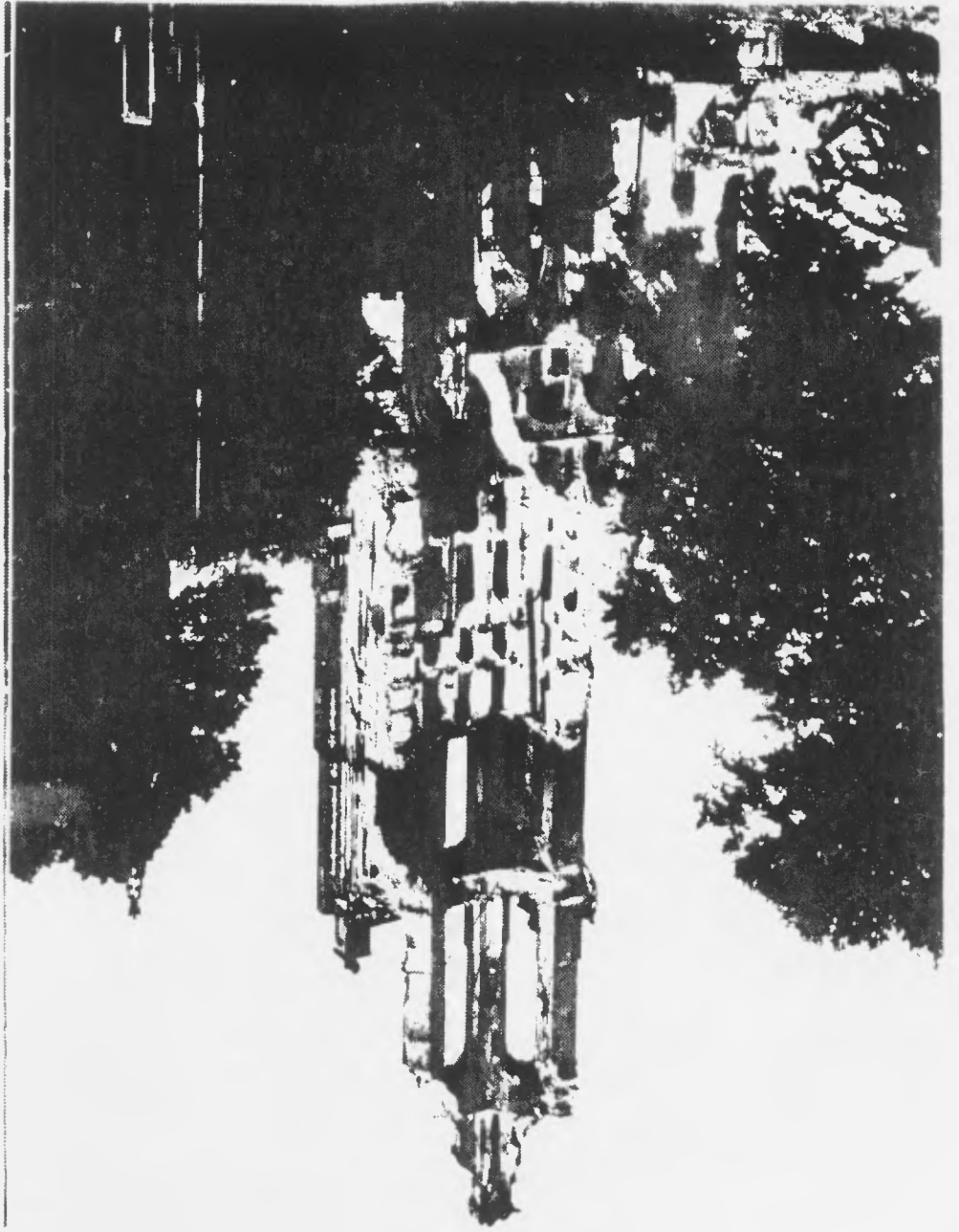
RAPPORT

VAN DE STAATSCOMMISSIE VOOR HET
STADSPLAN ARNHEM

THE TOWN PLANNING SCHEME
OF ARNHEM
WITH A SUMMARY
IN ENGLISH

1953

TO BE OBTAINED FROM THE GENERAL DIRECTOR
OF PUBLIC WORKS
S. GOLDAQUINT, D. BROUWER & ZONEN
DE HOFSTRAAT 10, ARNHEM

DE HISTORISCHE ONTWIKKELING VAN ARNHEM

1250*

Op de plaats waar de landweg van Utrecht naar Zutphen, langs de rand van de Veluwe lopend, en de weg die Nijmegen met Deventer verbindt beide de Jansbeek oversteken, is een kleine vestiging ontstaan, op wat hogere grond dicht bij de plaats gelegen waar de Rijn niet een grote bocht de stuwwal nadert. De beek (ook wel Zyp, en nu, naar het in de negentiende eeuw gestichte landgoed, Sonsbeek genoemd), die de stad water, bewegingskracht en bescherming geeft, komt uit het Noordwesten en buigt ter hoogte van het latere Walburgsplein scherp naar het Westen om. De immunitet van St Walburg bleef buiten de oudste ommuring, die omstreeks 1300 tot stand kwam. Arnhem had toen al haar stedelijke rechten ontvangen (in 1233).

Er is geen enkele reden om te veronderstellen dat Arnhem in deze tijd een andere betekenis zou hebben gehad dan van gescheiden knooppunt in het handelsverkeer van die dagen en van verzamelend, distribuerend en ambachtelijk centrum voor de vrij schaars bevolkte omgeving.† De belangrijkste handelswegen hebben zich later verplaatst, maar de streekverzorgende functie is door de eeuwen heen blijven bestaan.

De oorsprong van Arnhem ligt dus niet aan de rivier. En ook in later tijd heeft zij, hoewel men de kwalificatie 'stad aan de Rijn' gaarne tot een van haar vele loftuitede titels rekende, van de rivier slechts een geringe impuls ontvangen.‡

1550

De nauwkeurige en fraaie kaart van Van Deventer beeldt een stad af die haar muren en wallen naar het Oosten (omgeving Nieuwstad) en Zuidoosten (immunitet van St. Walburgis) heeft uitgezet en die in het Westen een havenverbinding met de Rijn heeft. De Jansbeek is daardoor binnen de wallen komen te liggen.

Een nieuwe Rijnbedding is omstreeks 1530 langs de stad gegraven, maar de oude bocht is op de kaart nog te zien. Aan de westkant is de schipbrug gelegd. Hier was waarschijnlijk het levendigste deel van de stad te vinden.

Juist in deze tijd werd Arnhem, dat bij het zwaartepunt van het langs Maas, Rijn en IJssel verspreide gewest lag, door de vestiging van de rekenkamer en van de rechterlijke macht (het Hof van Gelre) de hoofdstad van dit gewest. Ambtenaren en leden van de Gelderse adel gingen zich nu in of bij Arnhem vestigen. Dit feit is de kiem geweest voor twee trekken in het latere karakter van de stad: Arnhem werd

* De beschouwingen over de ontwikkeling tot de negentiende eeuw zijn ontleend aan: *Arnhem zeven eeuwen stad*. Gedenkboek 1933.

† H. BEINK: "Arnhem in haar opkomst en ontwikkeling tot natuurstad en als economische stad, in het bijzonder industriestad." *Tijdschrift voor economische geografie* 1925. Blz. 250 e.v.

W. KNAP, W. GZU en G. F. C. VERGOUWE: *Arnhem 1233-1933*, 1933.

‡ LEYDEN: Nederlandse plattegrondstudies III (Arnhem). *Historisch Tijdschrift*, 1940.

§ F. E. WIGMER: Historische ontwikkeling van Arnhem. *Bouw* 1948. Blz. 98.

† Arnhem werd pas laat, in 1343 in de Hanze opgenomen. Vgl. BEINK, blz. 251.

‡ Vgl. Dr. Ir. LEYDEN, Arnhem, Apeldoorn en de Usselsieden. *T.E.G.* 1917. Blz. 161 e.v.

De historische ontwikkeling van Arnhem

een deftige provinciestad en zij vormde geleidelijk een traditie van stadsverfraaiing, welke traditie krachtig richting heeft gegeven aan het beleid van het stadsbestuur in de eerste helft van de negentiende eeuw.

1650

Prins Maurits gaf de stad in 1623 een nieuwe omwalling, waarvan de stekelige gedaante paste bij de toenmalige inzichten van de vestingbouwkunde.

De nieuwe gordel werd niet ver buiten de bestaande gelegd, zoals bijvoorbeeld door het Amsterdamse stadsbestuur in diezelfde tijd met verziende hlik gedaan werd, maar er tegen aan, behalve aan de zuidzijde, waar tussen de oude en de nieuwe wal de zogenaamde Weerdjes werden ingesloten. Of er later een grote behoefte aan uitbreiding ontstond is zeer de vraag, want gedurende de heide volgende eeuwen blijven de Weerdjes als groentetuinen in gebruik.*

In 1701 legde Menno van Coehoorn nieuwe vestingswerken aan, die als een tweede stekelhuid de bolwerken van Maurits omsloten.

Aan het einde van de achttiende eeuw was Arnhem een stadje van 10 000 inwoners, even groot als de IJsselsteden Zutphen, Deventer en Zwolle,† dat zijn economische grondslag vooral vond in zijn functie als bestuursplaats en als streekeentrum (markten, ambachten, distributie); ook werd de in de omgeving geteelde tabak hier aangevoerd en verkocht en was er handel op Duitsland (vooral in wijnen).

Arnhem in de negentiende eeuw ‡

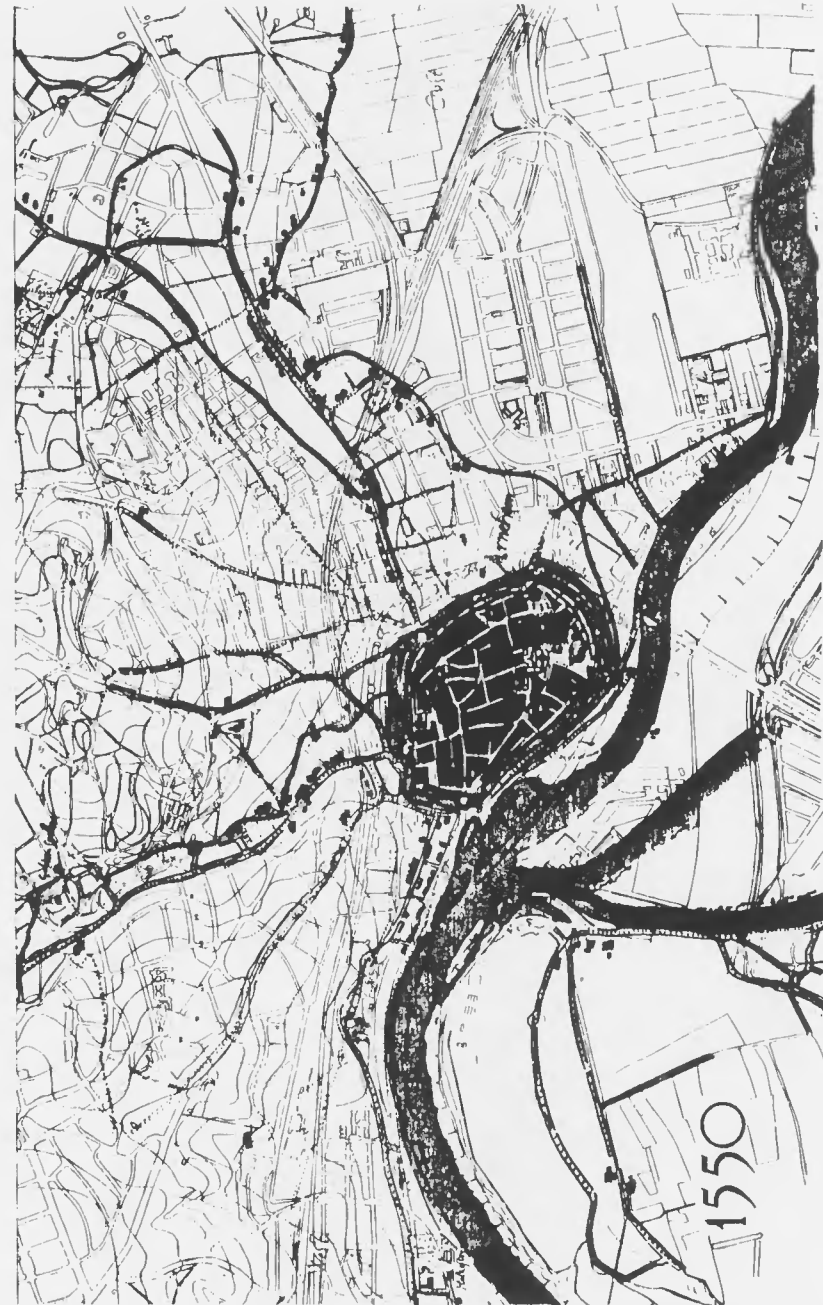
In 1829 kreeg het gemeentebestuur onder zeer gunstige voorwaarden toestemming de hoofdwal te slechten. De buitenwallen waren al eerder, in de jaren na 1817, tot plantsoen gemaakt.

Dit jaar 1829 is het aanvangspunt van de snelle groei en van de grote veranderingen die de stad gedurende de negentiende eeuw onderging. Een korte sebs van dit ontwikkelingsproces is noodzakelijk, omdat het karakter van het hedendaagse Arnhem voor een groot deel gevormd is in de negentiende eeuw. En niet pas in het vierde kwart, zoals bij de meeste overige Nederlandse steden het geval is, maar in de periode voor 1870. Want in een tijdvak waarin van groei der steden over het geheel genomen geen sprake was, nam Arnhem snel in bevolking toe. Het aantal van 10 000 inwoners dat Arnhem aan het einde van de achttiende eeuw zal hebben gehad, was in 1830 gestegen tot bijna 15 000, in 1850 tot bijna 20 000 en in 1860 al tot 25 000. In 1880, wanneer elders in Nederland het urbanisatieproces pas is begonnen, heeft Arnhem reeds viermaal zoveel inwoners als aan het begin van de eeuw.

* Ook bleef de bebouwing buiten de poorten onbelangrijk. Vgl. mr S. J. LOCKIMA ANDREAF, 'De uitbreiding der stad Arnhem tusschen 1815 en 1878,' *Bydragen en mededeelingen Gebr.*, deel 28 (1925), blz. 140.

† Vgl. FLYDIER, blz. 166.

‡ Het overzicht van de stedenbouwkundige ontwikkeling in de negentiende eeuw tot 1878 berust hoofdzakelijk op de uitnemende studie van mr S. J. LOCKIMA ANDREAF, 'De uitbreiding der stad Arnhem tusschen 1815 en 1878,' *Bydragen en mededeelingen Gebr.*, deel 28 (1925), blz. 139-183, waarvoor wij voor bijzonderheden verwijzen. Het is te betreuren dat een dergelijke uitvoerige studie van de periode daarna tot dusver niet werd ondernomen. Verder noemen wij nog *Arnhem en zijn toekomstige ontwikkeling* (uitgave V.V.V., 1919).

De historische ontwikkeling van Arnhem

De voornaamste oorzaak van deze groei is niet geweest de uitbreiding van de handel of van het hestuursapparaat, ook niet van de nijverheid, maar de vestiging van welgestelden.

Van het begin af had het gemeentebestuur met de ontmantelingswerken de bedoeling gehad deze toestroming te bevorderen.

'Het waren de hogere standen, voor wie de verbeteringen het meest waren bestemd, en die men in steeds grooter getal zich in Arnhem hoopte te zien vestigen.'^{*}

Daarom werden de buitenwerken tot plantsoenen gemaakt, de wallen geëgaliseerd en de grachten voor een deel gedempt. Aan de hinnensingels werden al gauw villa's gehouwd, die in hun grootte, vorm en kleur aan strenge welstandseisen gehonden waren.[†] Later, toen in 1853 het plan van de stadsarchitect H. J. Heuvelink was aangenomen, werd ook op de Rijnkade een reeks herenhuisen gesticht.

Daarachter echter, in de voormalige tuinen buiten de bebouwing, verschenen grote aantallen kleine arbeidershuisjes, waar als spoedig erbarmelijke woningtoestanden heersten. Het gehele streven dezer jaren was er dan ook op gericht, zegt Fockema Andreae,

'vooral de pleinen en de singels zoo fraai en aanzienlijk mogelijk te maken, door middel van de Rijnkade den riog van heerenhuizen roodom de oude stad te sluiten, en op dezelfde wijze de nieuw ontstane arbeiderswijk voor het oog te verbergen. Daarin werd al het heil voor de heele stad gezocht. En zonder twijfel: had men destijds Arnhem niet zoo zorgvuldig opgelood als een stad van enkel heerenhuizen en alles verstopt wat een anderen indruk kon geven, dan was de toevloed van bevolking en kapitaal voorzeker niet zoo groot geweest.'[‡]

Ook huiten de singels, bijvoorbeeld achter de voormalige Velperpoort (Klarendal) en achter de Fischeiusingel (Rietebeek) woekerde de wilde bebouwing door, zonder de handelende opmerksaamheid van het gemeentebestuur te trekken. Evencens liet men toe, dat langs de buitensingels herenhuisen opgetrokken werden, daardoor het doelbewuste heleid van de eerste helft der eeuw, dat op een onbelemmerd uitzicht van de binnensingels was gericht, verlatende.[§] Het uiterlijk dat de stad op deze wijze kreeg is weergegeven op blz. 38, welke afbeelding de toestand onstreeks het midden van de negentiende eeuw in schets brengt.

Tussen 1860 en 1878, in een tijd waarin onder grote en kleine ondernemers een ware honwwoede heerste, was trouwens, naar het scherpe, maar juiste oordeel van Fockema Andreae 'alle vaste wil, alle orde en regelmaat, ver te zoeken.'

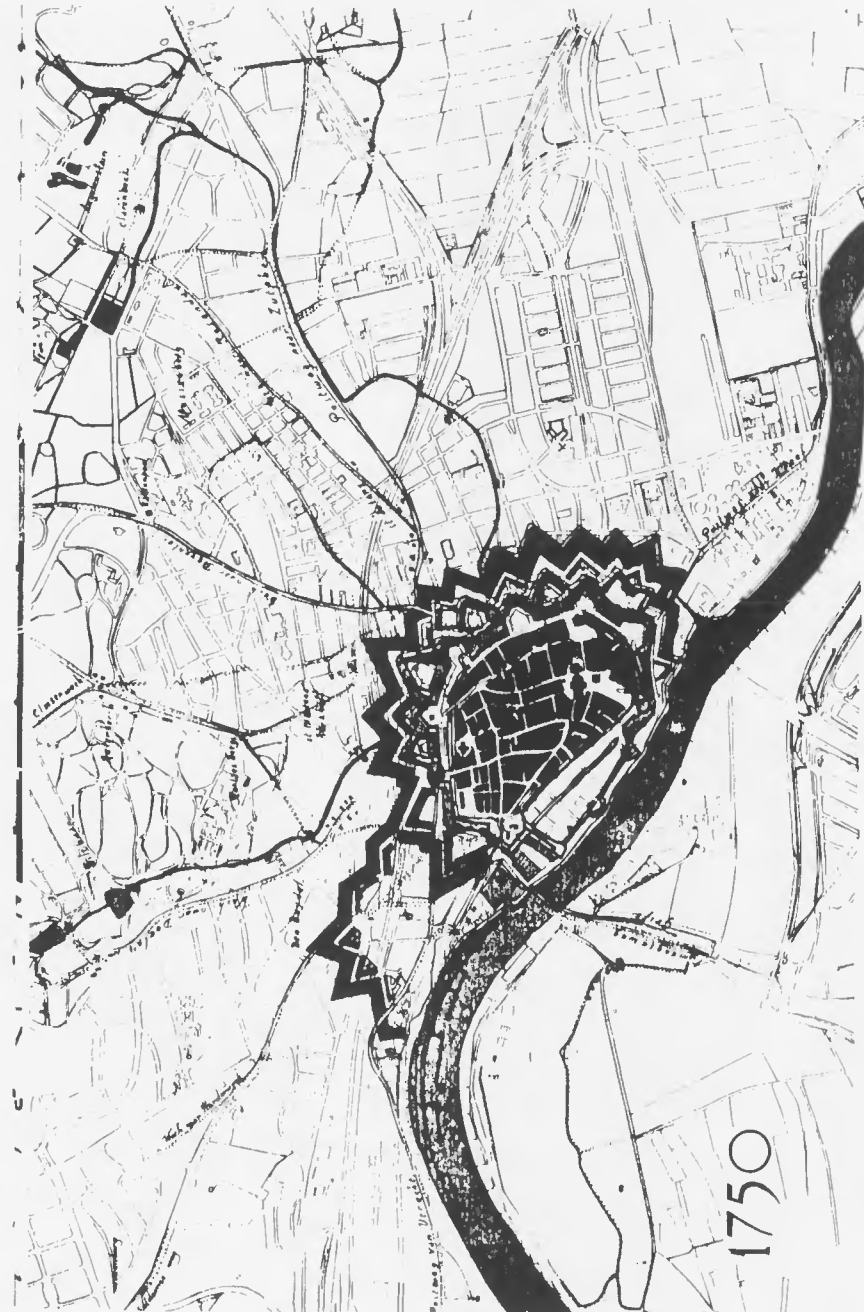
In deze tijd ontstond door particulier initiatief de Spijkerstraat met omgeving. Deze buurt was evencens voor welgestelden hestemd, maar het stratenplan voldeed slechts aan minioale eisen. Ook tussen de Utrechtsestraat en de spoorweg ontstond

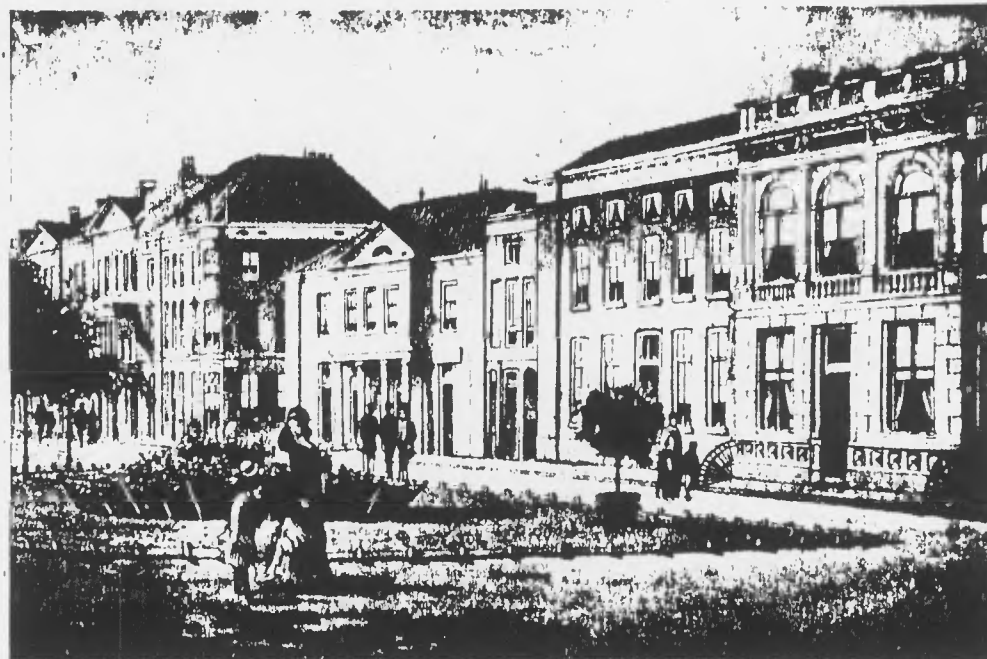
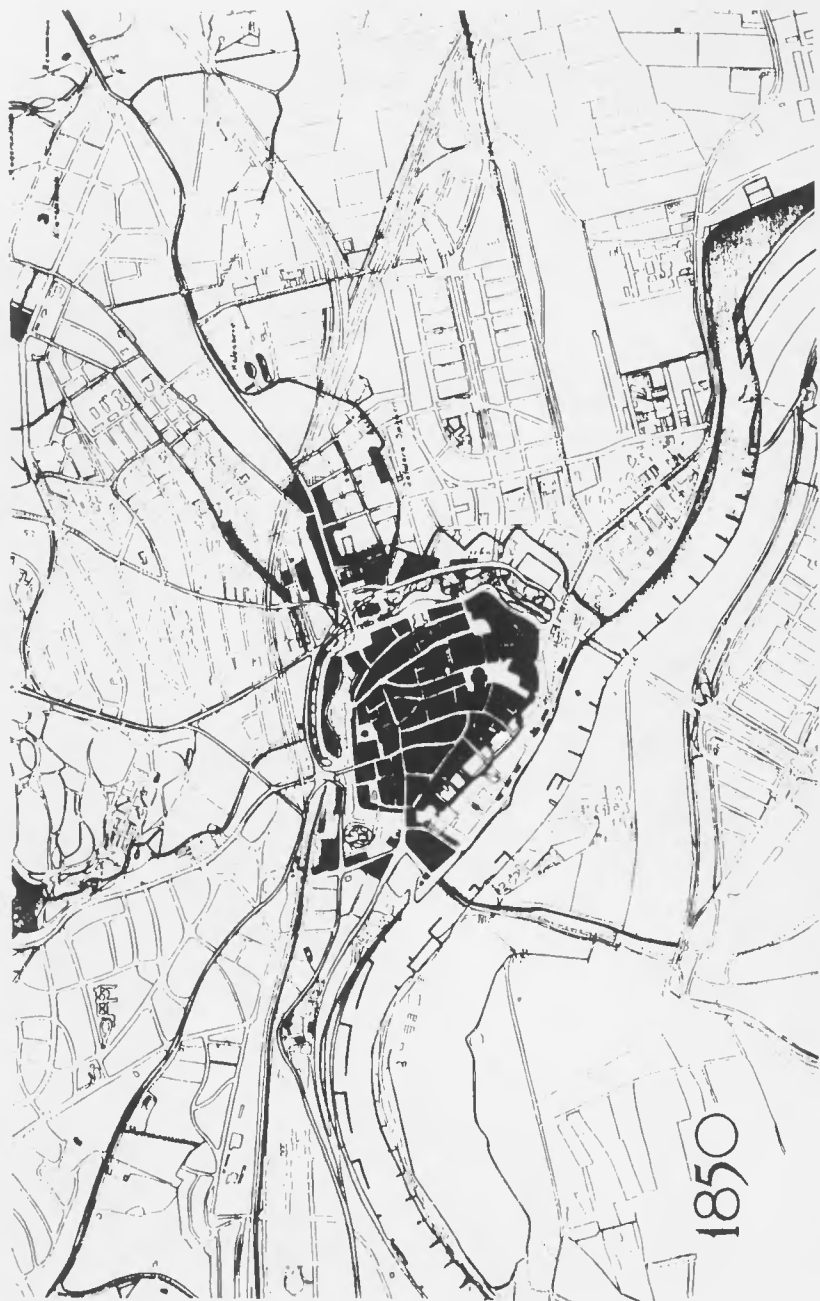
^{*} FOCKEMA ANDREAË, blz. 144.

[†] De doelbewustheid van deze vestigingspolitiek doet sterk denken aan de hedendaagse bevordering van de industrievestiging.

[‡] Blz. 162. Ook elders in zijn artikel (bijvoorbeeld op blz. 159) wijst hij op deze 'fac. devorming'.

[§] Dit uitzicht werd trouwens in 1855 bedorven door de spoordijk naar Duitsland. Blz. 165.

Het Nieuwe Plein omstreeks 1880. Zevenig jaar geleden waren de singels aan weerszijden bebouwd als woonstrook voor gegodee middenstand en welgestelden.

een nieuwe deftige wijk, waar echter de straten als gevolg van de ongunstige verkaveling loodrecht op de helling werden gelegd.

In 1878, toen ook elders nieuwe stedenbouwkundige ideeën ingang hadden gevonden, werd met de aanneming van het Boulevardplan aan het tijdperk van planloosheid een einde gemaakt.

De aanleg van deze Boulevard had ten doel de gronden ten Zuiden van het toen nog hestaande landgoed het Geldersch Spyker voor de woningbouw – ook nu weer van herenhuizen – te ontsluiten. Zo ontstonden de straten tussen de Boulevard en de Parkstraat, die echter pas geleidelijk, en met huizen van geringere allure dan het voornemen was geweest, werden bebouwd.

Ook thans werd dus de uithreiding gezocht in het rivierkleigebied en niet op het zand. De voornaamste reden hiervoor is de aanleg van de spoorlijnen geweest, die in strijd met de wensen van het gemeentebestuur de stad naar het Noorden toe afsloten. Enkele tientallen jaren nadat Arnhem uit de omkelling van zijn vesting-gordel was bevrijd, was een nieuwe helemmering voor de uithreiding ontstaan in de vorm van een diepe insnijding in het Westen, waardoor een van de mooiste gedeelten

Arnhem in de negentiende eeuw

van de omgeving bedorven werd, en van een hoge dijk, die toen als een ramp werd beschouwd, in het Noorden en Oosten. In het licht van de latere ontwikkeling en met het oog op de verkeersproblemen van andere steden, kunnen wij thans deze dijk als de minst schadelijke oplossing zien.

De Rijnspoorweg tot Arnhem werd in 1845 voltooid. Dit feit is ongetwijfeld een der redenen geweest voor het succes van de gevolgd vestigingspolitiek. Enkele jaren later werd deze lijn doorgetrokken naar Duitsland. De verbinding met Zutphen kwam in 1865 en met Nijmegen kort na 1875 tot stand. Zo werd ook de mogelijkheid tot een stadsuitleg in grote stijl naar het Noordoosten letterlijk door de spoorweg aan stukken gesneden.

Niet alleen de stad, maar ook de omgeving veranderde snel van uiterlijk. Nog meer dan in de vorige eeuwen wordt de stuwval herschapen in 'een rijk cultuurlandschap, met vaste hand geleid en zorgzaam bewaard, dat misschien zijn weerga niet heeft wat rustigwaardigen aanleg betreft.' *

In het vierde kwart der negentiende eeuw loopt de grote tijd in de geschiedenis van Arnhem ten einde. Ofschoon grondige studies niet ter beschikking staan, mag men toch wel aannemen dat de toevloed van welgestelden minder werd. Na 1870, toen de handel en de industrie in Nederland herleefden, gingen ook andere steden in inwonertal groeien, waarvoor de Vestingwet van 1874 † de weg vrijmaakte. Onder deze steden waren er ook die eveneens voor welgestelden aantrekkelijk waren, zoals het nabije Nijmegen. Tevens is het mogelijk, dat de roem van Arnhem als vestigingsplaats door het dichtbouwen van de singels is gaan tanen.

Hoe het ook zij, de verminderende betekenis van de goed-geïtueerden als welvaartsbron is in die tijd niet gecompenseerd door de opkomst van andere bestaansmiddelen. Wel ondergingen ook plaatsen in de omgeving, zoals Velp en Oosterbeek in deze tijd een snelle groei, zodat Arnhem zich verder kon ontwikkelen als verzorgingscentrum voor een gebied met een koopkrachtige hevolkingslaag, maar de industrie had slechts een bescheiden omvang. Omstreeks de eeuwwisseling was de stoomsleephelling aan de overzijde van de Rijn, waar toen ongeveer 300 man werkten, het grootste bedrijf ‡.

Buiten de tegenwoordige binnenstad waren nog enkele andere fabrieken gesticht tussen de Amsterdamseweg en de spoorlijn.

Het garnizoen, dat zich na de slechting van de wallen in de Willemskazerne had gevestigd, kreeg er in deze periode een nieuw verblijf bij in de Menno van Coehoornkazerne (1885), nu geheel ingehouwd, maar destijds aan de rand van de stad gelegen.

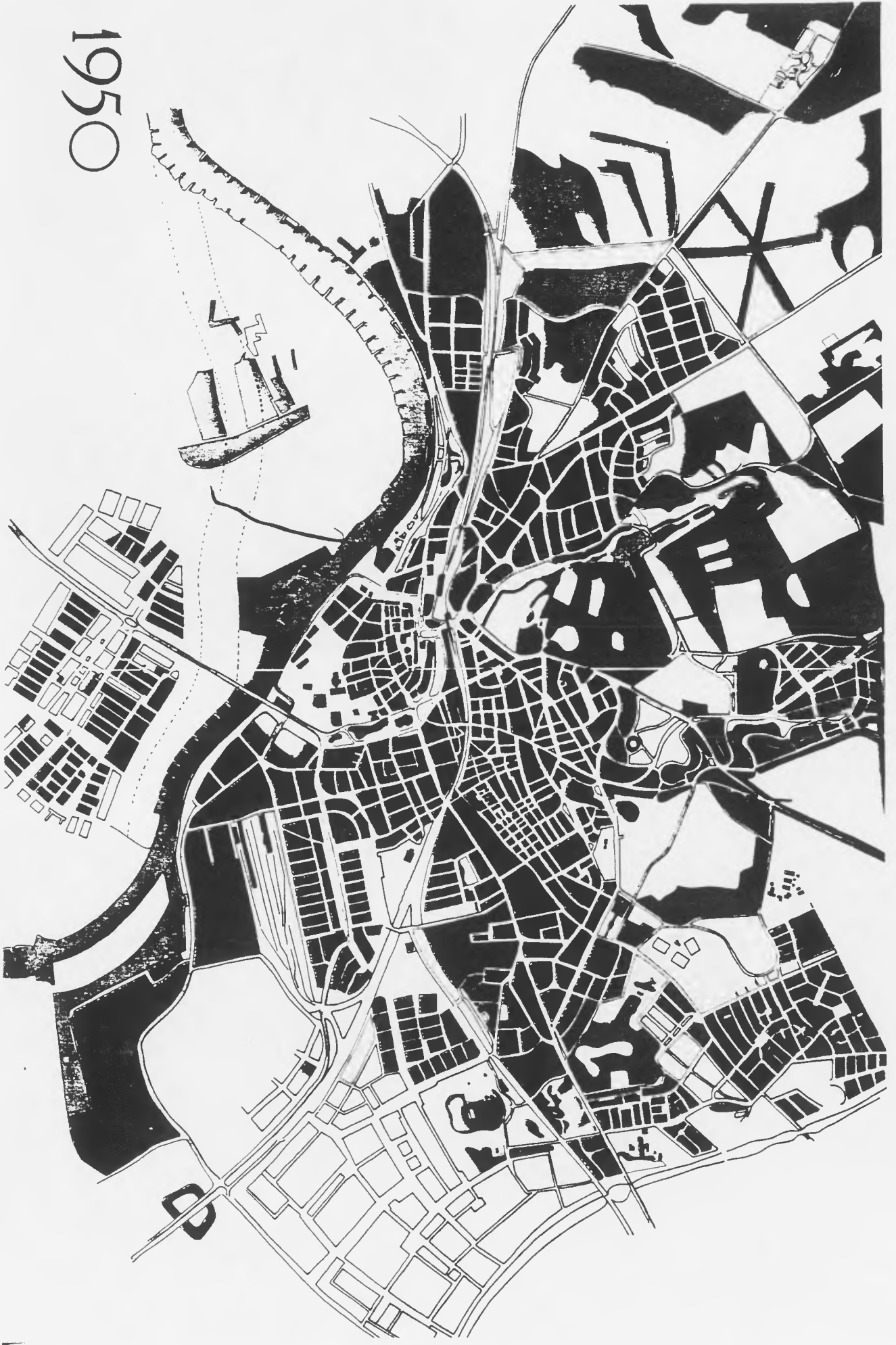
In het laatste kwart van de negentiende eeuw waren voor het eerst enkele arbeidersbuurten aangelegd met een geordend stratenplan.

* Ir P. VERHAGEN LZN, 'Bij het uithreidingsplan van Arnhem,' *Tijdschrift voor Volkshuisvesting en Stedebouw*, 1933, III, 258.

† Bij deze wet werden een aantal plaatsen als vesting opgeheven, en kwamen dus de daarbij behorende belemmeringen te vervallen.

‡ Voor een meer gedetailleerde beschrijving van de industriële ontwikkeling verwijzen wij naar het rapport over *De industrie in Arnhem* en voor de ontwikkeling van het toerisme naar het gelijksoortige rapport *Het toerisme in Arnhem*, beide in 1951 door Burgemeester en Welhouders aan de Gemeenteraad overgelegd.

1950

Het huis Sonsbeek. Sonsbeek, met zijn park een hoofdelement in de stedenbouwkundige structuur en tegelijk een veranschouwing van Arnhem's geschiedenis in de laatste honderdvijftig jaar.

Uit Indië verkregen vermogen stelde in de achttiende eeuw de toenmalige eigenaars in staat de kern van het landgoed te stichten en te verfraaien. In het begin van de negentiende eeuw werden de vijvers en watervallen aangelegd en ontstond het huis in zijn tegenwoordige vorm. Opnieuw werd de bezitting door aankoop van naburige gedeelten uitgebreid.

Uit deze afbeelding spreekt de rovale behaaglijkheid van woonoord voor welgestelden, aan wie Arnhem toen het grootste deel van zijn bestaansmiddelen, zijn voorkomen en zijn vrijwel nergens elders binnen onze grenzen aangetroffen sociale klimaat aan ontleende. Een aanblik als deze moet de Franse schrijver HAVARD geïnspireerd hebben tot de talloze malen aangehaalde vergelijking van Arnhem met 'een witte vogel in een nest van groen.'

Symbolisch voor het veranderende Arnhem in een zich wijzigend maatschappelijk bestel is 1899: aankoop van huis en landgoed door de gemeente. Niet de rijken geven in Arnhem meer de toon aan maar de 'heter gesitueerden,' die de nieuwe wijken in de omgeving van het landgoed, het Transvaal- en Burgemeesterskwartier gaan bewonen. Nog een andere kenmerkende trek: het huis komt als familiehotel aan het middenstandstoetisme ten goede, dat, zich snel uitbreidend, het Arnhem doet ontstaan van de hotels en pensions, van de Stenen Tafel... en van het wandelpark Sonsbeek met waterval en theeschenkerij.

Na de oorlog spraken alleen de ruïnes nog van vergane glorie. Wat er van de overblijfselen zal worden is nog onzeker.

En halve eeuw geleden hield het huis Sonsbeek op een zinnebeeld te zijn van Arnhem als woonoord. Ook wanneer hier opnieuw een hotel gesticht wordt, zal het gebouw niet meer als volledige karakteristiek kunnen dienen van Arnhem als toeristenstad, want thans heeft ook het dagtoerisme zich een zeer belangrijke plaats veroverd.

De twintigste eeuw

Deze huizen zijn: het gedeelte van Klarendal tussen de Klarendalseweg en de Rosendaalsestraat (Johannastraat, Rappardstraat enz.), de huizen tussen de Hommelse- en Apeldoornseweg en in het uiterste Westen Lombok ten Zuiden en Heijenoord ten Noorden van de spoorlijn.

Behalve in de omgeving van de Velperweg werd echter aan gene zijde van de 'poorten' nog niet gebouwd voor welgestelden. Evenals in zoveel andere steden was er dus in deze tijd een vrij scherpe tegenstelling tussen de uitgesproken arbeiderswijken achter het spoor en de meer gemengde bebouwing aan de zijde van de oude stad.*

Dit veranderde nadat in 1899 de gemeente het landgoed Sonsbeek met de hijsgeborende terreinen had gekocht.†

De twintigste eeuw

In de periode tussen 1900 en 1910 verrijzen aan de rand van het park in snel tempo op particuliere gronden de Transvaalbuurt en de Burgemeesterswijk, beide voor middenstand en welgestelden bestemd. Ook in het volgende decennium wordt vrijwel uitsluitend ten Noorden van de spoorlijn en dan grotendeels ten behoeve van de middenstand tot de ontsluiting van nieuwe kwartieren overgegaan, die men met voorliefde als 'villapark' aanduidde: het Sonsbeekkwartier, waar zich in 1912 de Nederlandse Heidenmaatschappij vestigde, het houthouderij- en Braamberg en de omgeving van de Raapopseweg. Door woningbouwverenigingen (de eerste waren al voor de eeuwwisseling met hun zegenrijk werk begonnen) werden omstreeks 1912 het Mussenkwartier op voormalig terrein van het landgoed Klarenbeek en de Van Verschuierwijk gesticht. Deze laatste buurt kwam ten Zuiden van het Boulevardkwartier tot stand, met het doel ook dichtbij de stadskern een woongelegenheden voor arbeiders te scheppen. Ook was deze omgeving gedacht als industriewijk.

In deze tijd kwamen aan de Westervoortse zijde de gasfabriek, het gemeentelijk elektriciteitsbedrijf en de tramremise tot stand.

De Enka (later Algemene Kunstzijde Unie genoemd) vestigde zich in 1911 echter niet op dit industrieterrein in wording, maar aan de Vosdijk. Dit bedrijf, dat tot omstreeks 1930 voornamelijk meisjes in dienst had, maar ook aan veel mannen werk gaf, groeide snel uit tot de grootste industrie van Arnhem.

Ook in andere opzichten kondigden zich veranderingen aan: tramverbindingen en later de streek-autobusdiensten sponnen een dicht net van openbare vervoermiddelen rondom de stad, waardoor de centrumfunctie van Arnhem zich kon uitbreiden. Eveneens werd door de fiets, de auto en de bus de Veluwe voor het toerisme ontsloten. Het vreemdelingenverkeer, dat in de negentiende eeuw in hoofdzaak de vorm had van vestiging van goed-gesitueerden en omstreeks de eeuwwisseling van verblijftoerisme, kreeg na 1930 steeds meer het karakter van dagtoerisme.

De welvaartsbron die gevoeld werd door de vestiging van welgestelden ging langzamerhand minder rijkelijk vloeien. De lijn van de bevolkingsgroei laat dan ook sinds

* Het stadsdeel binnen de wallen was in deze tijd al een 'binnenstad' geworden: in 1899 woonde slechts 37% van de 57.000 inwoners binnen de singels. Vgl. LEYDEN, blz. 181.

† In 1896 was het landgoed Klarenbeek in het bezit van de gemeente overgegaan.

De historische ontwikkeling van Arnhem

1880 een duidelijke vertraging zien ten opzichte van het verloop in de negentiende eeuw (blz. 50). Van dit jaar tot 1930, dus gedurende een periode van een halve eeuw, vestigen zich uiteindelijk slechts 1300 personen meer dan er vertrekken. De bevolking neemt in dit tijdvak dus vrijwel uitsluitend door geboorte-oversehoef toe.

Na 1930 komt ook hierin verandering. Tussen dit jaar en 1940 is het vestigings-saldo 7300, dus ruim vijfmaal zo groot als in de halve eeuw daarvoor.

Hebben de geschikte middelen van bestaan de stad in deze tijd een nieuw stevig economisch fundament kunnen geven? Of moeten we aannemen dat het vestigings-oversehoef hoofdzakelijk een gevolg was van 'opstuwijng' lijdens de economische depressie?

Ook wanneer dit laatste het geval is geweest menen wij toch te mogen veronderstellen, dat Arnhem geleidelijk een geheel andere economische grondslag heeft gekregen. Tussen 1850 en 1880 bespeuren wij geen andere belangrijke stuwende kracht dan de aanwezigheid van welgestelden. Na 1930 zien wij een drievoudig krachtenstelsel: industrie, centrumfunctie en toerisme.* Dat de industrie zich ook na de oorlog inderdaad tot een belangrijke factor ontwikkeld heeft, blijkt uit de beschouwingen in het vijfde hoofdstuk.

We hebben aan de sociaal-economische veranderingen enkele passages gewijid om legen deze achtergrond de ruimtelijke ontwikkeling te kunnen beschrijven.

Tussen 1920 en 1930 kwamen de arbeiderswijk de Geitenkamp en de middenstandswijken Paasberg en Hoogkamp benevens de Gulden Bodem als woonoord voor beter gesitueerden tot stand. Ook nu weer werd de uitbreiding dus gezocht naar het Noorden toe. De aantasting van het rijke cultuurlandschap schreed steeds meer voort. De meeste middenstandswijken werden gebouwd door particuliere grondbezitters, die grote invloed hadden op de stedenbouwkundige vormgeving.

'Jammer genoeg heeft tegenover deze in ons land enige doortastende verzorging van dit stadsbelang' (namelijk de aankoop van landgoederen) 'een naïeve toegeeflijkheid tegenover grond-exploitanten gestaan, die oorzaak is, dat ten Zuid-Westen der groene scheg een evengrote scheg geheel aan bebouwing werd overgelaten, omfattende de exploitatie van de Gulden Bodem en de Hoogkamp - waarmee minder - en de Sterrenberg, waarmee belangrijk natuurschoon restloos tot bouwterrein wordt verkaveld.'†

Langzamerhand rees echter de bezorgdheid, dat Arnhem door uitbreiding naar het Noorden onbelemmerd toe te laten zijn eigen bestaansgrond zou aantasten. De uitwerking van deze gedachte is neergelegd in het Algemeen Uitbreidingsplan van 1933 ‡

In de toelichting bij dit plan wordt betoogd, dat de Schelmseweg de noordelijke grens van de bebouwing moet blijven en dat men tussen deze bebouwing groene scheggen moet behouden. Bij de stedenbouwkundige detaillering diende men er op uit te zijn zoveel mogelijk van het landschappelijk gegevene te behouden door de

* Deze drie elementen bestonden natuurlijk ook al in de eerstgenoemde periode, maar kunnen dan geen verklaring geven voor de bevolkingsgroei.

† VRIJAGH, 1933 blz. 258.

‡ Dit plan werd ontworpen door het architectenbureau Granpé Molière, Veshagen en Kok. Het is wel door de Raad vastgesteld, maar niet door Gedeputeerde Staten goedgekeurd.

De twintigste eeuw

huizenrijen langs de hoogtelijnen te bouwen en markante punten zoals heuveltoppen, dalen en bossages vrij te laten.*

Nieuwe woonwijken, speciaal voor de arbeidersbevolking, zouden gesticht kunnen worden in het Arnhemse Broek en in Zuid. In het Noorden was als bouwterrein alleen nog gereserveerd Alteveer en enige grond ten Westen van de Geitenkamp.†

De ontwerpers hadden zich bij deze visie laten leiden door de gedachte, dat de voornaamste bestaansgrond nog steeds de 'vrije vestiging' was.‡ Deze functie van woon- en ook van recreatieoord zou aangevuld moeten worden door industrie en handel. Hiervoor werden in het Zuidoosten uitgestrekte terreinen gereserveerd.

De gedachte om een nieuwe woonwijk ten Zuiden van de rivier te stichten was voor verwezenlijking valbaar geworden door de bouw van de vaste brug over de Rijn met de daarbij behorende dijk- en ontwateringswerken. Deze nieuwe wijk zou volgens de bedoelingen van de ontwerpers worden

'een ruim aangelegde, verspreide tuinstad op grote schaal. Hoogten en laagten, bossen ontbreken hier. Daarentegen is voor sport- en speelvelden, beoefening aller watersporten, ruime waterpartijen volop aanleiding en gelegenheid. Aangestuurd moet worden op een complete bevolking, waarin alle lagen vertegenwoordigd zijn, al zal de hoofzaak uit arbeiders bestaan. De groene uiterwaarden en de rivier moeten aan dit stadsdeel worden gebonden, als een landschappelijke zoom. In het kort, het moet hier goed wonen zijn, zodat het van de aanvang af het karakter van een kolonie zal ontlopen.' §

In 1933 werd met de bouw van de eerste woonblokken een aanvang gemaakt.¶ Het denkbeeld om van de geboden gelegenheid gebruik te maken was niet alleen ingegeven door het verlangen om elders landschapsschoon te sparen, maar evenzeer door het streven de verplaatsing van de city naar het Noordoosten tot staan te brengen.¶¶

Dit voert ons tot een punt dat even belangrijk is als de vormveranderingen van de stad door uitbreiding. We bedoelen de wijzigingen in functie en uiterlijk van het reeds behouwde deel van de stad. Aangezien dit onderwerp de vraagstukken ver-

* Zie ook het aangehaalde artikel van VRIJAGH.

† Tot de bebouwing van het laatstgenoemde terrein (Munnikenhuizen) is pas in 1951 volgens een nieuw plan overgegaan.

‡ Dus de niet door werkkring, maar door overwegingen van woongenot bepaalde vestiging van welgestelden.

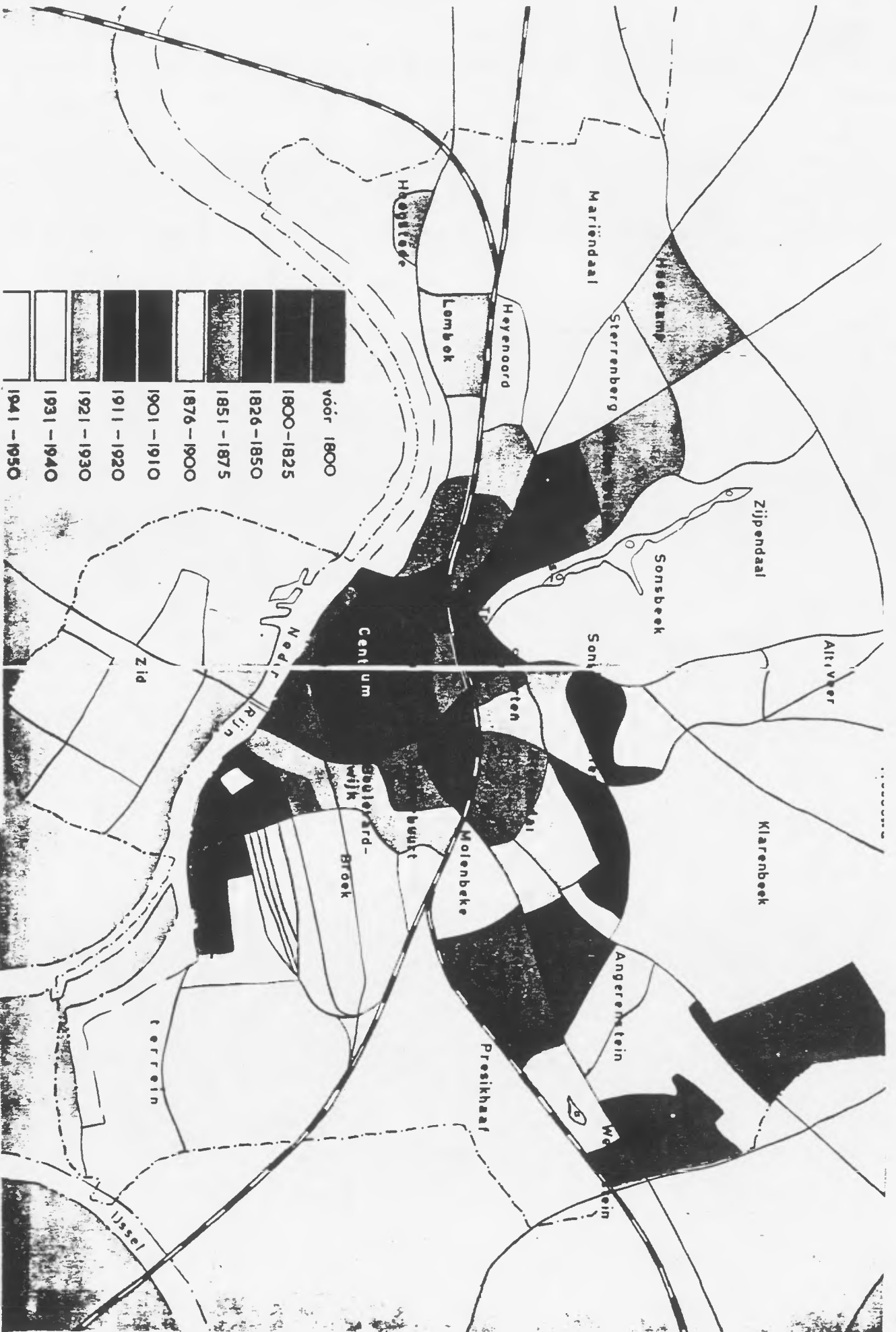
§ Ontleend aan de toelichting bij het Algemeen Uitbreidingsplan 1933.

¶ In deze periode werd eveneens begonnen aan het bebouwen van het terrein bij de Heselbergherweg, op Alteveer en in het Broek.

¶¶ Vgl. het artikel van mr S. I. R. DE MOSCHY, 'Een blik op den plattegrond van Arnhem,' in: *Arnhem zeven eeuwen stad*, 1933, blz. 10.

Stadsuitbreidingen sinds 1800. Duidelijk laat het kaartje [op blz. 46-47] zien hoe snel de stad zich in de negentiende eeuw heeft uitgebreid, eerst langs de singels en naar het Oosten en Westen, later naar het Noordwesten.

In de twintigste eeuw groeit de stad eerst in noordoostelijke en noordwestelijke richting en pas sinds 1930 naar het Oosten en Zuiden. De binnenstad is door deze ontwikkeling geleidelijk aan de periferie komen te liggen. Dit is een van de redenen geweest voor de stichting van Arnhem-Zuid.

De historische ontwikkeling van Arnhem

bonden aan de herbouw der binnenstad direct raakt, komen wij hier in het tiende hoofdstuk op terug. We merken alleen nog op dat het demografische en sociaal-economische zwaartepunt van de stad geleidelijk naar het Noordoosten verschoof.

De oude stad (dus binnen de singels) ging voortdurend in inwonertal achteruit. LUYDEN schat in zijn aangehaalde artikel het aantal bewoners in 1889 nog op 16 800; in 1899 echter is dit al gedaald tot 15 300 en in 1935 is hier nog maar ruim de helft (8300) van over. De open gevallen woonruimte werd ingenomen door winkels, magazijnen, kantoren en nijverheidsbedrijven.

Gedurende de afgelopen vijftig jaar zijn ook de negentiend'eeuwse woonbuurten van karakter veranderd. Het Spijkerkwartier werd weldra door de oorspronkelijke beuiddelde bewoners verlaten, vooral toen na 1910 nieuwe woningen in de Burgemeesterswijk en de Transvaalhuurt, dus bij Sonsbeek, ter beschikking kwamen. De verlaten huizen werden gesplitst en door een geheel andere bevolkingslaag betrokken of in gebruik genomen als kantoren en ateliers. Dezelfde opvolging zien we op de Boulevard en omgeving en langs de Rijnkade. Op hun beurt ondergaan de Transvaalwijk en de Burgemeesterswijk thans een overeenkomstig proces van functie- en gedaanteverandering.

In Klarendal konden al enkele tientallen jaren na de eerste wilde ontwikkeling vrij merrijpende saneringen geen mistel meer lijden. Na 1890 werden straten verbreed of nieuw aangelegd en werden woningbouwverenigingen in staat gesteld hier goedkope en voor die tijd goede arbeiderswoningen te bouwen. Naar mate er achter de Houmelstraat nieuwe woonwijken ontstonden ontwikkelde deze straat zich tot winkelstraat.

Evenals in zoveel andere steden raakten de oude arbeiderswijken geleidelijk bewoond door bevolkingsgroepen die geen andere keus hadden dan woningen met de laagst mogelijke huur te betrekken.

DE DEMOGRAFISCHE ONTWIKKELINGSTENDENTIES

In dit hoofdstuk zullen wij nagaan welke groeikrachten in de bevolking van Arnhem schuilten. Niet alleen door geboorte en sterfte verandert zij van grootte en samenstelling, maar ook door vestiging en vertrek, processen die bepaald worden door sociaal-economische factoren en wel voornamelijk door de werkgelegenheid en de woongelegenheid die Arnhem te bieden heeft.

Wij zullen de laatstgenoemde factoren in de volgende hoofdstukken behandelen, maar om ons een voorstelling te kunnen maken van de sociaal-economische ontwikkelingsmogelijkheden hebben wij inzicht nodig in de betekenis van geboorte en sterfte voor de omvang en de samenstelling der bevolking.

We zullen dus eerst in beknopte vorm de voornaamste demografische processen als zodanig bespreken, daarna ons in een volgend hoofdstuk wenden tot de sociaal-economische factoren en tenslotte een samenvattend beeld ontwerpen van de vermoedelijke sociaal-economische en demografische ontwikkeling in onderling verband.

Uit de grafieken van de bevolkingsgroei, van de geboorte en sterfte, en van de schommelingen in de migratie (blz. 50 tot 56), kan men zich een oordeel vormen over de bevolkingsveranderingen in het verleden. Vatten wij deze gegevens samen, dan komen wij tot de gevolgtrekking dat de opkomst van Arnhem als woonoord gepaard ging met een snelle bevolkingsgroei, die na 1880 overging in een veel geleidelijker toeneming. Sinds 1930 zette opnieuw een snellere aanwas in, die met een scherpe onderbreking in het laatste oorlogsjaar tot het heden voortduurt.

We zien dus dat de bevolkingstoename als zodanig is toe te schrijven aan het geboorte-overschot, maar dat het nu eens langzame, dan weer snellere tempo wordt veroorzaakt door de veranderingen in vestiging en vertrek.

Met het doel een basis te vinden voor de toekomstige groei is in bijlage 2 een raming gemaakt van de ontwikkelingstendenties die het gevolg zijn van geboorte en sterfte.

Met behulp van de sterftetafels 1947-1949 kunnen wij vrij nauwkeurig bepalen hoeveel personen in elke leeftijdsgroep binnen de eerstvolgende twintig jaar zullen komen te overlijden.

Een voorspelling met dezelfde graad van nauwkeurigheid van het aantal *geboorten* is niet mogelijk. Toch behoeven wij niet geheel in het duister te tasten. Door het Centraal Bureau voor de Statistiek is namelijk in 1951 een prognose opgesteld over de toekomstige loop der Nederlandse bevolking. Bij deze berekeningen is aangenomen dat de huwelijksvruchtbaarheid in geen geval in een sneller tempo zal gaan dalen dan in het tijdvak tussen 1910 en 1937, en aan de andere kant niet groter zal worden dan in 1952. Wat het percentage gehuwde vrouwen betreft wordt aangenomen dat

MONUMENTENVERORDENING VAN DE GEMEENTE ARNHEM.

De raad van de gemeente Arnhem besluit, gehoord de Monumentenraad, vast te stellen de navolgende MONUMENTENVERORDENING.

Hoofdstuk I Begripsomschrijvingen

Artikel 1

Deze verordening verstaat onder

1. MONUMENTEN:

- a. alle zaken, welke van belang zijn voor de gemeente wegens hun schoonheid, hun betekenis voor de wetenschap of hun cultuur - historische waarde;
- b. terreinen, welke van belang zijn voor de gemeente wegens daar aanwezige zaken als bedoeld onder a.;
- c. alle zaken en terreinen, welke van belang zijn voor de gemeente wegens de aan die zaken en terreinen verbonden geschiedkundige herinneringen.

2. STADS- EN DORPSGEZICHTEN:

Groepen van onroerende zaken, hieronder begrepen bomen, boomgroepen, tuinen, plantsoenen, parken, singels, wegen, straten, pleinen en bruggen, grachten, vaarten, sloten en andere wateren, welke met een of meer tot de groep behorende monumenten een beeld vormen, dat van algemeen belang is voor de gemeente wegens de schoonheid of het eigen karakter van het geheel.

3. GEVOELIG GEBIED:

Op de "lijst gevoelige gebieden" als zodanig aangegeven te beschermen gebieden, geen stads- of dorpsgezicht zijnde, die voor de gemeente van belang zijn

- a. als beeldondersteunend gebied van monumenten en stads- en dorpsgezichten;
- b. als kenmerkende uitdrukking van opvattingen van architecten, landschapsarchitecten of stedenbouwkundigen op architectuur, parkaanleg of stadsontwikkeling;
- c. als kenmerkende uitdrukking van gehanteerde normen of toegepaste bouwstijlen met betrekking tot plattegrond, rooilijnen, materiaal- en kleurkeuzes of bebouwingshoogte;
- d. als waarborg voor een vrij zicht op kerken, torens, molens, parken, en andere monumenten;
- e. als waarborg voor een vrije wind- of watertoetreding tot molens of als molenbiotoop;
- f. vanwege de aangetoonde of naar waarschijnlijke aanwezigheid van archeologische vondsten;
- g. als belangrijk element in de belevingswaarde van straat, woonwijk of stad.

4. GEMEENTELIJKE MONUMENTENLIJST:

De lijst, waarop zijn vermeld de van gemeentewege beschermde monumenten.

5. LIJST "BESCHERMDE STADS- EN DORPSGEZICHTEN":

De lijst, waarop zijn vermeld de van gemeentewege beschermde stads- en dorpsgezichten.

6. LIJST "GEVOELIGE GEBIEDEN":

De lijst, waarop zijn vermeld de van gemeentewege beschermde gevoelige gebieden.

7. ATLAS ten behoeve van de monumenten, de stads- en dorpsgezichten en de gevoelige gebieden (verder te noemen "de Atlas"):

Gemeentelijk boekwerk, bestaande uit verschillende delen, waarin per deel de architectonische, stedenbouwkundige en landschappelijke kenmerken van een afzonderlijk gebied omschreven zijn.

8. BESCHERMDE MONUMENTEN:

Onroerende monumenten, welke zijn vermeld op de gemeentelijke monumentenlijst.

9. BESCHERMDE STADS- EN DORPSGEZICHTEN:

Stads- en dorpsgezichten welke zijn vermeld op de gemeentelijke lijst van beschermde stads- en dorpsgezichten.

10. KERKELIJKE MONUMENTEN:

Onroerende monumenten, welke eigendom zijn van een kerkgenootschap, kerkelijke gemeente of parochie of van een kerkelijke instelling en welke uitsluitend of voor een overwegend deel worden gebruikt voor de uitoefening van de eredienst.

11. EIGENAREN EN ZAKELIJK GERECHTIGDEN:

Degenen, die krachtens inschrijving in de openbare registers of op enigerlei andere wijze bij de gemeente bekend kunnen zijn als eigenaar, zakelijk gerechtigde of erfpachter in de zin van het Burgerlijk Wetboek.

12. MONUMENTENCOMMISSIE:

De door de raad ingestelde commissie, tot wier taak behoort burgemeester en wethouders op verzoek of eigener beweging van voorlichting en advies te dienen ter zake van de toepassing van deze verordening.

Hoofdstuk II. De bescherming van monumenten, samenstelling monumentenlijst, lijst beschermde "stads- en dorpsgezichten" en lijst "gevoelige gebieden"; beroepsregeling aanwijzingsbesluit

Artikel 2

1. Bij de toepassing van deze verordening wordt rekening gehouden met de gebruiksmogelijkheden van het monument, stads- of dorpsgezicht of gevoelig gebied

Overzicht kaartmateriaal

1. Gebiedsindeling deelgebieden ten behoeve van de inventarisatie; D.S.A.
2. Gebiedsindeling structuurplan Arnhem; D.S.A.
3. 1821 Verzamelplan kadastrale kaarten uit "Kadastrale Atlas Gelderland 1832".
4. 1832 Kadastrale minuutplans uit idem.
5. 1853 Uitbreidingsplan H.J. Heuvelink; uitg. D.A. Thieme te Arnhem.
6. 1872 Stadsplattegrond; schaal 1/4000; uitg. Is. An. Nijhoff en Zn. te Arnhem.
7. 1878 Uitbreidingsplan H.J. Heuvelink jr.
8. 1889 Stadsplattegrond; schaal 1:5000 (bijgewerkt tot 1892) en deelkaarten; schaal 1:2500.
9. 1918 Situatiekaart van de plannen van uitbreiding der gemeente Arnhem.
10. 1923 Stadsplattegrond, 1:13000.
11. 1937 Plattegrond van Arnhem; schaal 1:10.000; uitg. fa. Coers en Roest.
12. 1945 Uitbreidingsplan gemeente Arnhem.
13. 1965 Uitbreidingsplan in hoofdzaak "Polder Malburgen"; schaal 1:10.000.
14. Overzichtskaart voorlopig aangewezen gevoelig gebied; Atlas, deel 4, "Spijkerkwartier"; D.S.A.

Straatnamenlijst met jaartal van (vroegste) raadsbesluit

zonder jaartal

- Broekstraat: weg naar het Arnhemse Broek
- Het Oude Land: in tegenstelling tot vroegere Neue Land
- Kastanjelaan: vroegere oprijlaan naar "Gelders Spijker"
- Manestraat: naar manege
- ir. J.P. v. Muijwijkstraat: directeur gemeentewerken van 10 juli 1934 tot 19 maart 1953
- Nieuwe Kade: voortzetting van bestaande kade
- Oude Klarendalseweg
- Patersstraat: vroegere Patersgang
- Rijnwijk: gelegen nabij Rijn
- Steenstraat: vroeger Velpersteenstraat naar de verharding in 1301 al Steenweg
- C.A. Thiemestraat
- Westeinde

1854

- Lange Uitweg

1856

- Bloemstraat
- Spijkerlaan: pad richting Velp; Kerkweg voerde naar het "Gelders Spijker"/ook 1885 R.B.
- Spijkerstraat/ook 1885 R.B.
- Spoorwegstraat: vroeger Sonsbeekstraat/ook 1910 R.B.

1859

- Noordstraat/ook 1938 R.B.
- Zuidstraat/ook 1938 R.B.

1861

- Driekoningenstraat
- Hommelstraat: vroegere benaming Deventerweg naar huis "Den Hommel"
- Ooststraat

1868

- Parkstraat
- Singelstraat: naar Singelsteeg/weg naar singels

1873

- Boekhorstenstraat/ook 1878 R.B.
- Driekoningendwarsstraat
- Hertogstraat: naar Hertog Karel v. Gelder
- Karel v. Gelderstraat/ook 1878 en 1885 R.B.
- Riethorststraat: naar vroegere Rietebeek
- 1e Spijkerdwarsstraat
- 2e Spijkerdwarsstraat

1875

- Wiggerstraat

1878

- Beemstraat
- Blekersgang: liep langs de blekerij
- Jufferstraat
- Lombardstraat: loopt langs de vroegere bank van lening
- Schoolstraat: naar school aldaar

1881

- Boulevard (Heuvelink)/1901 R.B. toevoeging Heuvelink
- Dijkstraat
- Emmastraat
- Princessestraat
- Pr. Hendrikstraat
- Rietgrachtstraat

1883

- Poststraat/ook 1953 R.B.

1885

- Dullertstraat: lid van gemeenteraad/voorzitter Tweede Kamer
- Gravenstraat

1896

- Gr. v. Prinstererstraat
- Johan de Wittlaan/ook 1932 en 1951 R.B.
- v. Oldoobarneveldtstraat
- v.d. Spiegheelstraat
- Thorbeckestraat

1901

- 1e Wijkstraat: vroeger Nieuwe Land

1903

- Tuinstraat: naar vroegere tuinen aldaar

1910

- Badhuisstraat

1912

- v. Verschuerplein
- B.P. v. Verschuerplein

1913

- Veilingstraat: naar Veilinggebouw

1932

- v. Beuningenstraat
- Bijkershoekstraat
- J.P. Coenstraat
- Daendelstraat
- Fagelstraat
- Gogelstraat
- v. Heemskerkstraat
- Heinsiusstraat
- Hugo de Grootstraat
- v. Imhoffstraat
- Jan van Riebeekstraat
- v. Linschotenstraat
- Maetsuikerstraat
- Schimmelpenninkstraat
- v. Slingelandtstraat
- Statenlaan
- Tasmanstraat
- Valckenierstraat
- Willem Barendszstraat
- Willem v. Noortstraat

1934

- Stadhoudersstraat

1942

- Adr. Kluitstraat
- Buijsstraat
- De Bossch Kempersstraat
- v. Diemenstraat
- Graswinckelstraat
- Stuijvesantstraat
- Ulrik Hubertstraat
- Vinniusweg
- Voetsiuslaan

1953

- Het Nieuwe Land: ook oude naam aldaar
- Kwekerijstraat: naar vroegere kwekerijen aldaar
- Trompetstraat: ter herinnering aan de verwoeste Trompetsteeg, naar huis "De Trompet"

1961

- Westervoortsedijk: naar dijk waarover weg naar Westervoort-
/ook 1963 R.B.

1972

- Blekerstraat

Deze gegevens zijn afkomstig uit het archief van de Gemeentelijke Archiefdienst Arnhem.

AM/SKH,
maart 1988

AM/ maart 1988